

MACARLARIN KÖKENİ*

Kesin Bilgiler, Varsayımlar, Düşünceler**

THE ORIGIN OF THE HUNGARIANS

Absolute Truth, Assumptions, Arguments

Çev: Gökhan DİLBAŞ***

Öz: Macarların kökeni tarih boyunca devamlı surette ilgi çekici bir konu olmuş; tarihçiler, arkeologlar, antropologlar, dil bilimcileri, konu ile ilgilenen bilim insanları ve entelektüeller çeşitli görüşler ve düşünceler ortaya koymuşlar, yorumlar yapmışlardır. Ortaya koyulan görüşler, düşünceler ve yorumlar içinde bilimsel verileri dikkate alarak sonuca ulaşanlar olduğu gibi, bilimsel verileri dikkate almadan hayal ürünü birtakım oluşumları gündeme getirenler de vardır. Macarca aslından Türkçeye çevirisi yapılan bu makale, Macarların kökenine dair tezleri, düşünceleri, varsayımları Orta Çağ kroniklerinden başlayarak bilimsel veriler ışığında yapılan araştırmalara kadar incelemektedir. Makale, Macarların kökenine dair efsanelerden yola çıkarak yüzyıllara yayılan araştırmaları, düşünceleri, tezleri, yorumları detaylı bir şekilde anlatmakta; konuyu tarihi, coğrafi, arkeolojik, antropolojik, dil bilimsel, etnografya yönleriyle de derinlemesine ele almaktadır. Makale, yüzyıllardır zihinleri meşgul etmekte olan Macarların kökeni sorununa Türk tezi ve Fin-Ugor tezi açısından yoğunlaşırken, aynı zamanda konu ile ilgili diğer tezleri de gözden geçirmekte ve konuyu bütüncül bir şekilde incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Macarların kökeni, Türk tezi, Fin-Ugor tezi, yurt tutuş.

Abstract: The origin of the Hungarians has been historically an interesting subject-matter; and the historians, archeologists, anthropologists, linguists in addition to other interested scientists and intellectuals have put forward various views, arguments and comments in this regard. While some of such views, arguments and comments have managed to make a conclusion with due regard to the scientific data, there are people who have put forward a series of imaginative formations with no regard to the relevant scientific data. This article translated into Turkish language from the original Hungarian material discusses the theses, views, and assumptions put forward concerning the origin of the Hungarians based on the researches conducted under the light of the existing scientific data starting from the Middle Age chronicles. The article describes in details the researches, views, theses and comments spread over the centuries starting from the legends about the origin of the Hungarians; and attempts to make an in-depth analysis of the subject-matter on the score of its historical, geographical, archeological, anthropological, linguistic and ethnographical aspects, amongst other things. The article concentrates on the issue of the origin of the Hungarians, which remains to occupy the people's mind for centuries, from the angle of the Turkish thesis and the Finno-Ugric thesis, while, at the same time, reviewing other theses put forward about the issue, and, thus, addresses the subject-matter in a holistic way.

Key words: The origin of the Hungarians, Turkish thesis, Finno-Ugric thesis, Hungarian Conquest.

* Ignác Romsics, Macar Bilimler Akademisi asli üyesi, akademisyen, Eğri Eszterházy Károly Üniversitesi Tarih Bilimi Enstitüsü. "A magyarok eredete. Bizonyosságok, hipotézisek, hiedelmek", *Magyar Tudomány*, 174. Évfolyam, 2014/5. Szám, s. 514-561.

** Çalışmamı gözden geçirdikleri için Csanád Bálint'e, István Fodor'a, Klára Sándor'a ve István Vásáry'e burada da teşekkürlerimi sunarım.

*** Dr., gokhandilbas@hotmail.com

“Son yılların süregelen dinginliğinin sonucunda bizler de sakin bir yaşam sürdürdükten, önümüzde her zaman farklı çeşit çeşit meseleler olduğundan, sohbetler sırasında bazen güzel tartışmalar yapardık, tartışma esnasında birçok kez Macar milletinin en eski tarihi ve Macarların neşet ettiği toprak parçası ve eskiden adı Pannonia¹, şimdi Macarlardan dolayı Macaristan olan bu bölgeye ne şekilde geldikleri hakkında farklı görüşler taşıdığımızdan aramızda önemsiz münakaşalar da yaşanır”. 1488’de yayımlanmış olan eserinde (*Chronica Hungarorum*) Kral Mátyás’ın² başkâtibi olan János Thuróczy, Macarların kökenine ve göç yollarına ilişkin o zamanki bilgilerimizin kesinlik taşımadığını bu şekilde ifade etmektedir (Thuróczy, 1980, 7). O zamandan beri beş yüz yıldan fazla bir zaman geçmesine ve Macarlığın etnogenetiği ile ilgilenen tarihi, dil bilimsel, arkeolojik, etnografik, antropolojik ve diğer eserler birçok bağlamda bilgilerimizi zenginleştirmesine rağmen, kadim tarihimizin çok sayıdaki problemi günümüzde de çözümlenemeyen ve yaygın şekilde yaşanan heyecanlı tartışmaların konusu olmaya devam etmektedir. En eski tarihimiz, aynı şekilde sık sık bilimsel konferansların, halka açık sunumların ve arkadaş sohbetlerinin de konusunu oluşturur. Yakın geçmişte ve uzak geçmişte, yani 20. yüzyılın yanı sıra bugünkü Macarların büyük çoğunluğunun da en eski atalarının karanlıkta kaybolan geçmişi ile ilgilendiği görülmektedir. Bu durum, modern Macar tarih çalışmasına ara vererek birkaç ay Macar kadim tarihinin bugüne kadarki çok kapsamlı literatürüne girmek ve yüzyıllardır süren tartışmaların ana çizgilerini gözden geçirmem için yıllar boyunca tecrübe edinip seçkin hale gelmiş dikkati harekete geçirdi. Amacım doğal olarak, sadece Macarların kökeni ile bağlantılı tartışmalı soruların cevabını vermek olmadığı gibi, aynı zamanda konuya ilişkin varsayımların, teorilerin ve araştırmaların kısa bir özetini çıkarmaktı. Bununla beraber bu süreç zarfında (1) farklı disiplinlerin araştırma sonuçlarının temelinde emin olunabilen; (2) varsaymak için sebebimiz bulunan ve (3) mümkünatı olmayan düşünceler arasında değerlendirilenleri anlatmaya gayret ettim. Son sıradakinin içine metodolojik olarak temelsiz, gerçekten yalan yanlış ve doğruluğunun ispatı bugünkü bilimsel kazanımlarımızın tamamını inkâr edilmeden tasavvur dahi edilemeyecek olan varsayımları koydum.

1. Orta Çağ Kronik Geleneği: İskitler, Hunlar, Avarlar

Macaristan’daki tarih literatürünün günümüze kalan ilk eseri III. Béla’nın³ kâtibinin 1200 civarında düzenlediği, edebi öğeler bakımından zengin gestası⁴ (*Gesta Hungarorum*) Orta Çağ Hristiyan kroniklerinin geleneksel sürecini takip ederek Macar halkının kökenini İncil’deki zamanlara kadar geri götürür. İncil’e göre Tufan’da sadece Nuh ve ailesi hayatta kaldığından dolayı diğer halklara benzer şekilde Macar halkının da Nuh’un üç oğlunun birisinden kökenini alması gerekiyordu. Sam, Ham ve Yafet arasından Anonymus⁵ – keza o zamanki geleneği takip ederek – Macarları Avrupa halklarının atası sayılan Yafet’ten neşet ettirdi. Buna karşın Macar halk ismini kendi etimolojik bulgusuna tanıklık eden Yafet’in bir oğlu, Magóg’un isminden sonuca bağladı. Nitekim erken Hristiyan tarih yazımının büyük otoritesi, 7. yüzyılda yaşamış Sevilla’lı Izidor, Magóg’u Gotların atası olarak takdim etmişti. Üstad P.’ye göre “ünlü ve iktidar sahibi Kral Atilla” Magóg’un soyundandı ve “Kral Atilla’nın ulusundan olan” Reis Álmos’un babası Ügyek de ondan neşet etmişti.

Anonymus’un anlatımında Magóg’un ve haleflerinin ikametgâh yeri yüzyıllar boyunca “bizden”, yani Karpatlar’dan doğuya ve Karadeniz’den kuzeye doğru “Don isimli ırmağa” kadar bütünüyle yayılmış olan İskitya (İskit ülkesi), diğer adıyla *Dentümogyer* idi. İskitya, Herodot’tan başlayarak Antik ve Orta Çağ coğrafyacıları tarafından barbar olarak görülen doğulu göçebe halkların yerleştiği ve sınırları zaman zaman değişen bir temel kavram olarak kabul edildi.

¹ **Pannonia:** Antik Çağ’da kuzeyini ve doğusunu Tuna nehrinin çevrelediği, batı sınırını Noricum’un teşkil ettiği, güneyinde Dalmaçya’nın bulunduğu Roma İmparatorluğu eyaleti (ç.n.).

² **I. Mátyás (Corvin Mátyás):** 1443-1490 yılları arasında hüküm sürmüş olan Macar Kralı (ç.n.).

³ **III. (Büyük) Béla:** 1172-1196 yılları arasında hüküm sürmüş olan Macar Kralı (ç.n.).

⁴ **Gesta:** Bir milletin tarih içinde yaptıklarının anlatıldığı tarihi yazı, kronik (ç.n.).

⁵ **Anonymus:** Büyük ihtimalle Kral III. Béla’nın kâtibi ve kronik yazarı. Yapılan araştırmalara rağmen adı tam olarak ortaya çıkarılmadığından Anonymus (İsimsiz) olarak bilinir. Zaman zaman Üstad P. olarak da geçer (ç.n.).

Dentümogyer (Dentumoger) onunla bir tutulmasına rağmen sadece İsimsiz’de öne çıkan coğrafi bir isimdir. İlk kelimedede araştırmacıların çoğunluğu Don, yani Donyec ismini, ikinci kelimedede ise Macar halk adının bulunduğu kanaatindedir. Buna karşın András Róna-Tas, *dentümagyar*’ın yedi Macar’ın (*hétmagyar*) Türkçe karşılığı olduğu, *dzsetimadzser*’in (yedi Macar) bozulmuş bir şekli olabileceği kanaatini taşımaktadır. Bölgenin iki ismini Anonymus oranın sakinlerine de sirayet ettirmişti. Buna göre aralarına uygun gördüğü şekilde Atilla ve – İskitya’nın en önemli hükümdarı olan – Ügyek’i de kattığı İskitleri “genellikle”, sırası geldiğinde “kendi dillerinde” “dentümogyer olarak adlandırılırlar”. Atilla, 451’e kadar (Katalanum Savaşı’nın olduğu yıl) İskitya’daki yurdunda yaşadı. Bu zamanda “güçlü bir orduyla” “Pannonia toprağına geldi ve Romalıları kovduktan sonra ülkeyi hâkimiyeti altına aldı”. Aralarında Ügyek’in oğlu Álmos’un da bulunduğu “Yedi Macar olarak adlandırılan yedi reis” ise “İsa’nın doğumunun 884. yılında” İskitya’dan yola çıktı ve batıya “soyundan Árpád’ın babası Reis Álmos’un neşet ettiği, Kral Atilla’nın toprağı olduğu şeklinde bir haberin ulaştığı” Pannonia toprağına doğru hareket etti.

[Eserin] önemli bir kısmı çalışmamızın konusu içine girmeyen Kral III. Béla döneminin canlandırması olan, Macar kavimlerinin savaşlarla renklendirilmiş batıya doğru ilerleyişinin ve Karpatlar Havzası’nı elde edişinin hayali bir tasviridir. Sekellerin⁶ sadece Álmos’un değil, sonrasında Árpád’ın da idare ettiği yurt tutanlar arasında görülmeyip, aynı zamanda “başlangıçta Kral Atilla’nın halkıydılar” ve Árpád’ın reislerinin Tisa’yı geçerek Bihar’da ikamet eden Prens Ménmarót’u⁷ yenmek için harekete geçtikleri zaman önlerinde ilerledikleri, oğullarını rehin verdikleri, savaşta onların kendilerinin ise “ilk safı oluşturmak için güvence verdikleri” (Anonymus, 1999, 10-43) şeklinde anıldıklarına dikkat etmemiz gerekir.

V. István’ın⁸ başrahibi Üstad Ákos’un 1272 civarında kaleme aldığı kroniğı Macarların kökenine ve kadim yurduna ilişkin hiçbir yenilik getirmez. Bu durumu daha ziyade Anonymus’ta rol oynayan Atilla ve Álmos’un hanedan akrabalığını sadece Hunların ve Macarların bütününe yaymakla kalmayıp, aynı zamanda iki halkın esasında bir olduğunu söyleyen IV. (Kuman) László’nun⁹ saray papazı Simon Kézai’nin 1282 ve 1285 arasında yazdığı eseri ortaya koydu. Hunların ve Macarların atası Kézai’de de Yafet’tir, buradan başlayarak – İncil’deki neşet ediş hadisesini değiştirerek – farklı bir soy ve kısmen bir topografya oluşturdu. Buna göre Yafet’in bir oğlu olan Thana’nın¹⁰ halkından olan, Babil’deki dil karmaşasından sonra Persis, yani Pers diyarına göç eden ve orada “Hunların veya Hungarus’ların kökenini aldığı Hunor ve Magor” Ménrót’un¹¹ – İncil’de Nimród – halkı oldu. Devamını János Arany’ın¹² *Rege a csodaszarvasról* başlıklı şiirinden herkes gayet iyi bilmektedir. İki çocuk avlanma amacıyla – dişi bir geyiğı takip ederek – bir baştan bir başa gezdikleri, tanıdıkları ve sevdikleri yakındaki Maeotis bataklıklarına, yani Azak Denizi kıyılarına geldi. Babalarının izniyle bütün eşyalarıyla çayırdan, ağaçtan, av hayvanlarından ve balıktan zengin bu bölgeye taşındılar ve aralıksız beş yıl boyunca orada yaşadılar. Altıncı yılda avlanmak için yeniden harekete geçtiler ve civardaki bir ovada başlarında savaşçıların bulunmadığı kendileriyle beraber ikametgâhlarına sürükledikleri kadınlara ve çocuklara rastladılar. Ele geçirdikleri arasında birisini Hunor’un, diğerini ise Magor’un eş olarak aldığı Alan Kralı Dula’nın iki kızı da vardı. “Hunların hepsi kökenini bu kadınlardan alır”. İki kardeşin halefleri zamanla o kadar çoğaldılar ki daha geniş bir yurt aramak zorunda kaldılar. Bu sırada, o zamanlar 108 halkı temel alınarak 108 bölgeye ayrılmış olan İskitya’ya göç ettiler. Zamanla burada da “kum gibi çoğaldılar”. Bunun üzerine “İsa’nın 700. yılında” aralarında

⁶ **Sekeller:** Günümüzde Romanya sınırları içinde bulunan Sekelistan (Tinutul Secuiese) diye adlandırılan coğrafyada yaşayan halk (ç.n.).

⁷ **Ménmarót:** Anonymus’a göre Tisa, Maros, Szamos ve Igyfon ormanı arasında kalan bölgenin hâkimi olan Bihar yöneticisi (ç.n.).

⁸ **V. István:** 1270-1272 yılları arasında hüküm sürmüş olan Macar Kralı (ç.n.).

⁹ **IV. (Kuman) László:** 1277-1290 yılları arasında hüküm sürmüş olan Macar Kralı (ç.n.).

¹⁰ **Thana (Togarmi):** Nuh’un oğullarından Yafet’in oğlu (ç.n.).

¹¹ **Ménrot:** Nemrut. Nuh’un torunu ve Sümer Kralı (ç.n.).

¹² **János Arany (1817-1882):** Macar epik şairi (ç.n.).

Bendegüz'ün¹³ oğlu Etele'nin¹⁴ de olduğu reisleri her kavimden on-on bin silahlı adamla batıya doğru ilerlemeye karar verdi. Birçok zaferden sonra ilerleyip “Etele’yi kendilerine kral ilan ettikleri” Pannonia’da yerleştiler. Etele’nin yani Atilla’nın ölümünden sonra oğulları arasında yaşanan kanlı taht mücadeleleri esnasında Bizans İmparatoru Honorius’un¹⁵ kızının oğlu olan Csaba, Nibelungen Destanı’ndan tanınan bir Alman prensesi olan Krimhild’in dünyaya getirdiği erkek kardeşi tarafından mağlup edildi. Yenilgiden sonra Csaba on beş bin adamıyla Bizans’a çekildi, sonra oradan “Almanlardan intikam almak amacıyla Pannonia içlerine geri dönmek için kısa zamanda cesaret bulduğu İskitya’ya, babasının halkının ve akrabalarının yanına geri döndü”. Geri dönüşü, yani Hunların/Hungarusların ikinci yurt tutuşu 872’de gerçekleşti. Yurt tutanları Rutenya¹⁶ sınırındaki Pannonia’da “batılı halklardan olan çekincelerinden dolayı [...] kendilerini orada sadece Hunlar olarak değil, aynı zamanda İskitler olarak da adlandıran” üç bin kişi, yani “Csigle ovasında” kalmış Hun yiğidinin nesli bekliyordu. İskitler sonradan “Ulahlarla birlikte sınır bölgesinin dağları arasında bulunan sahalarını elde ettiler” (Kézai, 1999, 90-103).

Macar halkının doğudan, daha doğrusu Karadeniz’den ve Kafkasya’dan kuzeye düşen bozkırlardan gerçekleşen neşet edişinin, yurt tutanların 12-13. yüzyıldaki halefleri, en azından onların yönetici sınıfı arasında atalarının bir kısmının “kadim yurttan” kaldığı varsayımının canlı bir gelenek halinde yaşaması mümkündür. 13. yüzyılın başında kurulmuş olan Dominiken tarikatının dört keşişinin, “Hristiyan Macarlar”ın o zamandan beri izi kaybolmuş tarihi eserinden (*Gesta Ungarorum christianorum*) elde edilen bilgilerin temelinde ve Kral IV. Béla’nın¹⁷ desteğiyle 1235’te doğuda kalmış ve pagan olduğu düşünülen “en eski Macarlar”ın araştırılması ve geri getirilmeleri için harekete geçilmesi bu duruma bir referans oluşturur. Keşişler, Konstantinapolis’in referansı ile Kırım’a, sonra da Kafkasya yöresine ulaştılar, lakin *Ungaria maior*’u, yani *Magna Hungária*’yı¹⁸ bulamadılar. Birkaç aylık dinlenmeden sonra keşişlerden ikisi – Julianus ve Gerhardus – daha kuzeye hareket etti. Gerhardus yolda öldü, Julianus ise yönlendirmeleri temelinde Volga ırmağının yanında – son yıllarda yapılan araştırmalara göre ırmaktan kuzeye doğru, Biljar¹⁹ şehri civarında – doğuda kalan Macarların nesillerini bulduğu Volga Bulgarları’na ulaştı. Tecrübeleri hakkında tarikat arkadaşı keşiş Riccardus, Papa IX. Gergely’e şu şekilde bilgi vermiştir: “Onları büyük İtil²⁰ ırmağının yanında buldu. Onu gördükleri ve Hristiyan bir Macar olduğunu anladıkları zaman gelişine çok memnun oldular. Evlerinde ve köylerinde onun çevresini sardılar ve Hristiyan Macar soylarının kralı ve ülkesi hakkında derinlemesine bilgi sahibi oldular. Din veya başka şeyler hakkında konuşsa bile onu dikkatli bir şekilde dinlediler, dilleri Macarca olduğundan onlar onu, o da onları anladı. Tanrı hakkında hiçbir bilgisi olmayan paganlardı, lakin puta tapmıyorlar, hayvanlar gibi yaşıyorlardı. Toprağı ekip biçmiyorlar, at eti, kurt eti ve bu çeşit şeyler yiyorlar, kısırak sütü ve kan içiyorlardı. Atlar ve silah konusunda zengindiler ve savaşta gerçekten yigittiler. Bu Macarlar kökenlerini aldıkları eskilerin gelenekleri hakkında bilgi sahibiydiler, fakat nerede buldukları hakkında bir bilgileri yoktu” (Kodolányi, 1973, 20-27).

Orta Çağ Batı Avrupa tarih yazarları da Macarların varsayılan doğudaki yurdunu birçok kez *Ungaria maior* veya *Magna Hungária* adıyla ilişkilendirdiler, Kézai ve ondan yıllar önce Alman kronik yazarları Viterbo’lu Godofred’in ve Bartholomaeus Anglicus’un da Azak Denizi yöresine yerleştiği Macarların yurdunu Julianus, daha kuzeye Volga’nın orta mansabına koydu. Birkaç yıllık bir yolculuktan sonra – Julianus 1237’de yeniden yola çıkmıştı, fakat Moğolların yakıp yıkmaları yüzünden bu zamanda Macarların sadece izlerini bulmuştu – birkaç Fransisken keşişi de aynı sonuca ulaştı. Plano Carpini ve iki arkadaşı Volga’dan doğuya, kuzeyde Kama, güneyde Ural

¹³ **Bendegüz:** Hun Kralı Atilla’nın babası (ç.n.).

¹⁴ **Etele:** Atilla (ç.n.).

¹⁵ **Flavius Honorius Augustus:** 393-423 yılları arasında hüküm sürmüş olan Roma İmparatoru (ç.n.).

¹⁶ **Rutenya:** Kiev Rusyası’nın Orta Çağ’daki Latince ismi. Bugünkü Ukrayna (ç.n.).

¹⁷ **IV. Béla:** 1235-1270 yılları arasında hüküm sürmüş olan Macar Kralı (ç.n.).

¹⁸ **Magna Hungaria:** Macarların Volga ve Ural Dağları arasında bulunan eski yurdu (ç.n.).

¹⁹ **Biljar:** Volga nehrinin sol kıyısında bulunan şehir (ç.n.).

²⁰ **İtil:** Volga nehri (ç.n.).

ırmakları tarafından sınırlandırılan *Magna Hungária*'yı günümüzdeki Başkurdistan'la²¹ bir tuttular. *Ungaria maior*'un ismi son defa Papa IV. Miklós'un 1291 yılındaki bir fermanında geçer. Muhtemelen Volga kıyısındaki Macarların dağılışı ve yok olmalarından dolayı terim bu hadiseyi takiben kullanımdan kalktı, hatta Macarların kökeni ile ilgili düşünceye bu zamanda yeni bir yönelim verilmeseydi Julianus'un önemi de unutulacaktı. Bu fermanı 1695'te Vatikan arşivinin derinliklerinden bir Cizvit keşişi olan Márton Cseles çıkardı ve yarım yüzyıl sonra 1748'de yayımlandı (Vásáry, 2008, 125-128). Anonymus'ta ve Kézai'de de rol oynayan İskitya kavramı, Macar kadim yurdunun yeri olarak uzun bir zamanda tespit edildi ve genel itibarıyla Macar-Hun akrabalığı, yani ayniyeti tezi de kabul edilir hale geldi. Hümanist tarih yazımının bütün özelliklerini barındıran Thuróczy'nin eseri, 14. yüzyılın ortasında derlenen *Képes Krónika*'dan yüzyıl sonra tam da bu anlayışla hazırlandı. Kézai'de rol oynayan – İncil'de Nuh'un lanet ettiği Kam'dan kökenini alan – Ménrót-Nimród'un her ikisinin de eserde Hunor ve Magor'un ataları arasında görülmesi dolayısıyla farklılık en fazla İncil'deki neşet ediş hadisesinde ortaya çıkmaktadır.

Mátyás çağındaki hümanist tarih yazımı Macarların kökenine dair o zamanki anlatımı iki açıdan değiştirdi. Bir yandan Thuróczy'de de rol oynayan İncil'deki – Nuh'tan olan – köken alma hadisesine dünyevi düşünce adına gitgide daha az inanan olduğundan, soru işareti oluşturduğundan dolayı bir kenara bırakıldı, öte yandan Hun İmparatorluğu'nun 5. yüzyıldaki çöküşü ve Macarların 9. yüzyılda ortaya çıkışı arasındaki boşluk idrak edilerek Hun-Macar akrabalığı Hun-Avar-Macar akrabalığı şeklinde gelişti. Buna göre 895 civarında bir yurt tutuş hadisesi gerçekleşmedi, sadece Atilla'nın imparatorluğunun çöküşünden sonra eski yurtlarına çekilen Hun-Macarlar, “belgelerinde ve hatıralarında Karpatlar Havzası'nda kalmış olan akrabalarını aramaya ve yeniden ücra, kıraç İskitya'dan ayrılmaya cesur bir şekilde karar verdiler”. Bonfini'ye²² göre bu akrabalar kısmen yenilgiden sonra “Hun adından hoşlanmayan ve kendilerini Avar olarak adlandıran Hunlar”, kısmen de “Atilla ile Daçya'nın²³ dış kısmını, şimdi Erdel diye isimlendirilen bölgeyi ele geçirmiş olan Sekellerdi” (Bonfini, 1995, 165, 187-188). Mátyás'ın hizmetine girmiş olan İtalyan üstadın düşüncesi tam anlamıyla bir yenilik içermiyordu; 10-12. yüzyıl Batı Avrupa yazarlarında sadece Hun-Macar değil, aynı zamanda Avar-Hun, Avar-Macar ve Hun-Avar-Macar akrabalığı da görülmektedir. Buna karşın Macaristan'da bu düşünceyi okuyucunun önüne ilk koyan Bonfini idi. Bonfini, 16. yüzyılda sadece Latince değil, aynı zamanda Almanca, hatta bazı bölümleri Fransızca da yayımlanmış olan eski kroniklere oranla anıtsal ölçülere sahip kroniğini 1489-1494 arasında derledi. 16. yüzyılda ortaya çıkan Macar ulusal bilincinin temel direklerinden birisi haline gelen, Hun-Avar-Macar devamlılığı tezini de güçlendiren Kézai tarafından şekillendirilmiş Hun-Macar ayniyeti teorisinin yanı sıra eseri, Macar ve yabancı tarih yazarları tarafından yüzyıllar boyunca okunduğundan dolayı Macar tarihinin bir el kitabı haline geldi.

Hun-Macar, daha ziyade Hun-Avar-Macar akrabalığı görüşünün geçerliliğinden Aydınlanma Dönemi'ne kadar Macaristan'da hiç kimse kuşku duymamış olsa da, yabancı yazında daha 15-16. yüzyıllarda farklı görüşler ortaya çıkmaya başlamıştı. Sonradan 1458'de Papa II. Pius adını alan Aeneas Sylvius Piccolomini bunların arasında sayılır, 1507'de yayımlanan *Cosmographia* adlı eserinde yer alan teze göre, Macarlar, ataları, yani akrabaları Don ırmağının kaynağı bölgesinde oturan ve dilleri Pannonia'da yaşayan Macarlarınkı ile aynı olan, samur kürkü ticareti yapan “Hunugorlardan” neşet ederler. – Bu yüzden Piccolomi'nin Verona'lı bir keşişin anlattıklarına dayanarak öne sürdüğü – Macarların ve Hunların akraba olduğu; Macarların Hunlardan neşet ettiği inancı doğru değildir. Veya Krakko'lu rahip Mathias Michovius'un 1517'de yayımlanan Asya'daki ve Avrupa'daki Sarmatlar hakkındaki coğrafi tasvirine (*Tractatus*

²¹ **Başkurdistan (Başkurdistan):** Güney Ural Dağları'ndan Bugulma Belebey Yaylası'na kadar uzanan Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyet (ç.n.).

²² **Antonio Bonfini (1427-1503):** Macaristan'da Kral Mátyás'ın sarayında da bulunmuş olan İtalyan hümanist tarihçi (ç.n.).

²³ **Daçya:** Kuzeyinde Karpat Dağları, güneyinde Tuna nehri, batısında Tisa nehri ve doğusunda Dinyester nehri ile sınırları çizilmiş olan bölgenin eski coğrafi ismi (ç.n.).

de duabus Sarmatis...) göre Macarlar güney step kuşağından değil, Ural Dağları'nın *Juhra*, yani *Jugria* diye adlandırılan kuzey yöresinden neşet ederler, isimlerini oradan alırlar ve “tiz aksanlı konuşmaları” da orada yaşayan insanlarınki ile Vogullarla ve Ostyaklarla aynıdır. Aslında Moskova Büyük Dükalığı'nın mülklerini sıralarken “*Juharia hakkında*” “bir zamanlar Macarların geldiği yer”, “Juharlardan” “dili bugün de bir Macarınki ile aynı” şeklinde bahseden İmparator Miksa'nın Moskova elçisi Sigmund Herberstein'in 1549 tarihli eserinde bu bilginin aynısı okunabilir (Pápay, 1909, 3-8).

Rus *Jugria* sahası ve Macarların eski Rusça adlandırmasının (*Ugry*) bağlantısından bu şekilde ortaya çıkan ve buna benzer incelemelerin ve varsayımların temelinde Macarların Jugria, yani Ural kökeni erken Yeni Çağ Batı Avrupa bilimsel düşüncesinde geniş ölçüde yer buldu ve birçok insanın gözünde İskitya teorisine rakip bir varsayım haline dönüştü. Buna karşın Macaristan'da benimsenmedi. Türklerle mücadele eden 16-17. yüzyıl Macar soylularının gözünde av hayvanları derisi giyen ve avcı-balıkçı kuzey halklarının ataları ve/veya akrabaları, cesaretlerine – Hristiyan olmamalarına rağmen – Hristiyanlığın koruyucusu olarak da gururlu bir şekilde atıfta bulunabilen Avrupa'yı diz çökmeye zorlayan Hun savaşçılarından, yani İskitlerden daha önemsiz görüldü. Hun-Macar ayniyeti tezi bundan böyle bu şekilde Macar elit kimliğinin merkezi bir ögesi olarak kaldı. Takip eden yüzyıllarda sayısız defa Latince ve Macarca olarak da yayımlanan ve yüzyıllar içinde Macar soylu tabakasının kutsal kitabı haline gelen 1514 tarihli István Werbőczy'nin²⁴ “*Tripartium*”unda “İskitya'dan Pannonia'ya gelen” ve “kendileri hiçbir şekilde ticaretle veya yaygın bir zanaatla meşgul olmayan” Hunların ve Macarların “hepsi tek bir soydan”, yani Hunor'dan ve Magor'dan neşet ettiler – okunabilir. Gergely Petthő'nün ilk defa 1660'da, sonra – ilavelerle – 18. yüzyılın ortasına kadar beş kez daha yayımlanan *Rövid Magyar Kronika*'sında Atilla artık sadece Hunların değil, aynı zamanda Macarların 744'de “ikinci sefer gelişinde” olduğu gibi, bunun sonucunda 373'de aynı şekilde “İskitya'dan Pannonia'ya” gelen “ilk Macarların da Kralı”dır. Ayrıca “Chaba”yı Bizans İmparatorluğu'na kadar takip etmedikleri gibi, “Erdel'in Moldova kısmında” yerleşen, “hepsi bugüne kadar orada yaşayan ve Sekeller diye adlandırılanlar” da Macarlardır (Petthő, 17533 A₂-B₂).

2. Erken Yeni Çağ İbrani-Macar ve Türk-Macar Dil Akrabalıkları

Rönesans'ın yararcı yapısı, sonra Reform'un yayılışı ve bu kapsamda İncil'in ulusal dillere çevrilmesi dikkatleri ister istemez teker teker dillerin karakterlerine ve akrabalık ilişkilerine çevirdi. Orta Çağ kronik yazarlarının ayniyet oluşturan ve geçerlilik içeren anlatımları, 16. yüzyıldan itibaren doğrudan veya dolaylı olarak köken sorununa da değinen dil bilimsel gözlemler ve görüşlerle tamamlandı. Orta Çağ'ın ve erken Yeni Çağ'ın düşüncesi üç antik dili, İbranice'yi, Grekçe'yi ve Latince'yi tanıdığından dolayı ilk başta her millet kendi dilini bu üç dilden birisiyle özdeşleştirdi. Yöntemlerinin basitliğinden dolayı bu ilk dil benzerlikleri bilimsel karaktere sahip değildi.

Batı'daki örneklerin temelinde bunu, 1539'da yayımlanan Macarca-Latince gramerinde (*Grammatica Hungarolatina*) İbrani ve Macar dilinin yapısal benzerliklerine (fiil çekimi, iyelik sıfatları, ses düzeni) dikkat çeken János Sylveszter gerçekleştirdi. Ardından Marosvásárhely Reformist Koleji'nin hocası Baranyai János Decsi, János Thelegdi'nin 1598 tarihli eserine (*Rudimenta*) yazdığı önsözünde kelime uyuşumları temelinde ve İbranice yazım tarzına benzeyen şekilde sağdan sola ilerleyen Sekel oyma yazısına atıfta bulunarak Macar-Yahudi dil ve halk akrabalığı tezini ortaya koydu. İskitya tezine ve Hun-Macar ayniyeti teorisine adapte ederek sonradan sadece Macarları değil, onlarla bir tuttuğu İskitleri ve Hunları da Yahudilerden neşet ettirdi. 17. yüzyılda birçok kişi arasından Erdel'li Reformist Piskopos Geleji István Katona, teolog, Debrecen Reformist Koleji hocası Komáromi György Csipkés ve her şeyden önce inancından dolayı kürek mahkûmluğuna da çarptırılan, ancak sonradan yine Cizvitliğe dönen Otrokocsi Ferenc Fóris de İbrani-Macar dil akrabalığı kuranlar arasında yer aldılar. Otrokocsi, 1693'te Macarların kökeni hakkında yazdığı eserinde (*Origines Hungaricae*) denenmemiş ve

²⁴ **István Werbőczy (1458-1541):** Macar hukuk bilimcisi, *Tripartium (Hármaskönyv)* adlı kanun kitabının yazarı (ç.n.).

mizahi kelime bezerliklerinin bütün sıralamasını İbrani-Macar dil akrabalığını ispatlamak için gündeme getirdi. Ember²⁵ kelimesi ona göre İbranice *abar*'dan, viz²⁶ *vazaz*'dan, hold²⁷ *chalad*'dan neşet etmişti, Ararat'ın anlamı ise *ár-járat*; Maeotisz'inki *mely jó tó*, Amazon'un ki *Ámaasszony* ve Atilla'nın ki *Acélos* idi. Gülümsemeye sebep olan etimolojisine karşın Otrokocsi kendi döneminin eğitim görmüş ve bilgi sahibi okuma yazma bilen kişileri arasına giriyordu. Batı'da birçok kişi arasında yaygın olan Jugria teorisini biliyordu, lakin ifade ettiği sebeplerden dolayı onu bir kenara koymuştu. "Asya'daki Juhra sakinlerinin bizimle aynı dili konuştukları bugüne kadar kanıtlanmadı" – diye yazmıştı (Domokos, 1998, 42). O da bunun yerine İbrani-Macar tezini Hun-Macar akrabalık teorisiyle ilişkilendirdi. "Atilla'ya ne kadar yakın zamanları incelersen, onların İskitya'da yaşanması o kadar zor ülkelerini bulursun. Ne kadar uzak zamanlara gidersen Ermenistan'da, Bizans'ta, Küçük Asya'da, Terme ırmağına kadar bütün yerleşim yerlerinden o kadar mutlu, mesut insanlar okursun" – diye özetler görüşünü "Macar milletinin gerçek kökeni hakkında" (Károly Nagy, 2003, 105).

Temsilcilerinin her şekilde benzerlik kurma çabasına rağmen İbrani-Macar dil akrabalığının eski doğu kökenli Hun-İskit görüşü olarak kabul edilmesi uzaktan da olsa bir memnuniyet uyandırmadı. Örneğin erken 17. yüzyıl Macar dilcisi Szenczi Albert Molnár sadece yurt içinde değil, yurt dışında da görülebilen bu akıma doğrudan karşı çıktı. Bunun yerine daha ziyade gerçek bilimsel yöntemleri kabul etti: Macar halkı ve dil akrabalığı hakkında hiçbir kanıt yoktur. Sadece Macarcanın Avrupa'daki tek bir dil ile dahi akraba olmadığı konusunda emin olunabilir. Debrecen Koleji'nin tarih ve coğrafya hocası Pál Lisznyi de İbranice ile olan akrabalığa karşı harekete geçti. Buna karşın siyaset biliminin, diğer adıyla ülke bilgisinin Macaristan'daki ilk bilim insanı ve modern Macar kaynak araştırmalarının başlatıcısı olan Mátyás Bél, 18. yüzyılın başında dahi "Macar dilinin annesi [...] İbranice'dir" şeklindeki ısrarını sürdürüyordu (Bél, 1984, 41).

17. yüzyılın sonundan itibaren üç "kadim dilin" vasfı çözülmeye başlandı, Macarcanın, İbranicenin yanı sıra başka Asyalı ve Avrupalı dillerle de benzerlikleri bulundu. Bunlar arasında iki eğilim modern karşılaştırmalı dil bilimi şeklinde gelişti ve kendisine bugün de bilim dünyasında değer verilen bir yer edinmeyi başardı: Fin-Ugor Macar dil akrabalığı ve Türk-Macar dil benzerlikleri tezi.

Macar ve Türk dilleri arasındaki benzerliklere ilk defa Benelüks üniversitelerinde eğitim görmüş Erdel'li Reformist papaz János Nadányi dikkat çekti. Bu benzerliği – 1663'te tarihi karaktere sahip eserinde dile getirdi – "her iki dili bilen kolaylıkla fark edilebilir". Diğerlerinin yanı sıra *mongol/mogor* ve *magyar* halk ismi arasındaki benzerliği de bu şekilde gördü. Birkaç – muhtemelen 16-17. yüzyıla ait ödünç kelime (babucs-papucs, dalmány-dolmány, csizme-csizma) temelinde birkaç yıl sonra benzer bir çıkarımı Erdel'li Sakson tarih yazarı Toppeltinus Laurentius da yaptı. Takip eden yıllarda İbrani-Macar akrabalığının moda haline gelmesiyle Türk-Macar akrabalığı tezi geri planda kaldı, ancak 18. ve 19. yüzyıl dönümünde yeniden rağbet gördü. 1791'de yayımlanan Macarca ders kitabında Fransiskan öğretmen Joakim Szekér farklı kelime benzerlikleri de ortaya koydu. – Yafet'ten olan neşet edişi ve Hun-Macar aynılığı teorisini elden bırakmadan – Tatar dilinde de "Macarcaya uygun şekilde tek tek kelimeler değil, birden çok kelimedenden oluşan ifadeler bulunduğundan bir zamanlar her iki dilin ve Millet'in kökeninin bir olması mümkün olabilir" şeklindeki bu çıkarımdan vazgeçti (Szekér, 1791, 1-6). Buna karşın çağdaşı olan, modern dil karşılaştırmalarına göre akıl yürüten József Benkő, iki dilin ve özellikle iki halkın akrabalığı üzerine konuşmanın mümkün olabilmesi için kelime dizimlerinin, ayrıca isim ve fiil çekimi benzerliklerinin yeterli bir dayanak noktası oluşturmadığı kanaatindeydi. Benzerlikler "bana Türkleri Ulusal Akriba olarak kabul edilebileceğimi göstermiyor: daha ziyade komşum ve kadim Atalarımızın komşusu olarak kabul ediyorum" diye yazdı (Hegedüs, 2003, 82-84).

²⁵ **Ember:** Adam (ç.n.).

²⁶ **Viz:** Su (ç.n.).

²⁷ **Hold:** Ay (ç.n.).

Dilsel uyumların ve benzerliklerin yanı sıra Bizans kaynakları da Macaristan'ı Turquia, Árpád'ı ise "Turquia'nın büyük prensi" olarak adlandırırken Türklere bahsettikleri gibi, her şeyden önce Macarlardan da istisnasız şekilde bahseden 886 ve 911 arasında hüküm sürmüş olan İmparator Bilge Leon'un *Taktika* isimli ve oğlu Konstantinos Prophyrogenetos'un imparatorluğun yönetimi hakkında yazdığı eseri (*De administrando imperio*) olası bir Türk-Macar akrabalığından söz eder. Uzun zaman sadece Avrupa'nın en büyük kütüphanelerinde erişilmesi mümkün olan bu el yazması eserler 17. yüzyılda önce orijinal dilinde, daha sonra çeviri şeklinde de yayımlanmaya başlandı. Konstantinos'un eserinin Macarca referanslarını Kéri Ferenc Borgia 1739'da Latince olarak yayımladı, Leon'un Türklere ilişkin kayıtlarının Latince çevirisi ise Mária Terézia'nın²⁸ saray kütüphanecisi Slovak kökenli Ferenc Ádam Kollár'ın editörlüğünde 1783'de yayımlandı (İlgili bölümlerin Macarca çevirileri bir hayli gecikmeyle, 1851-1852'de Károly Szabó sayesinde gün ışığına çıktı). Aynı zamanda Fransız orientalist Joseph Deguignes'in 1756 tarihli eserinden (*Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres tartates occidentaux...*) Hunlara, Türklere ve başka göçebe halklara ilişkin Çin kaynaklarının bir kısmı da bilinir hale geldi.

3. Fin-Ugor Akrabalığı Tezi ve Orta Çağ Kronik Geleneğinin Yaşaması

Fin-Ugor Macar dil akrabalığının kökleri Papa II. Pius'un 1458 yılında söz ettiği varsayıma kadar uzanır. Hamburg'lu hezarfen Martin Vogel bunu ilk defa kesin şekilde 1660'lı ve 1670'li yıllarda yazdığı – hacimli bir el yazısı şeklinde kalan – eserinde belirtti. Vogel sadece Fin, Macar, Lap ve Est dilinin temel kelime hazinesini mukayese etmediği gibi, aynı zamanda Fin ve Macar dilinin ses ve yapı uyumlarının önemli bir bölümünün de – sessiz harflerin bir araya gelişi, cins farklılığının olmayışı, edat kullanımı, iyelik eklerinin kelime sonuna gelmesi, sıfatın yerinin isimden önce olması vb. – farkına vardı. Bu şekilde "Macar ve Fin dilinin birbirine yakın akrabalık bağları ile bağlı olduğu" çıkarımını yaptı. 17. yüzyılın ikinci ve 18. yüzyılın ilk yarısında başka birçok kişi, ilk sırada da Alman bilginleri ve seyyahları benzer sonuçlara ulaştı. Aralarında halkların kökeninin dillerin benzerliği sayesinde belirlenebileceğini ayrıntısıyla ilk defa ifade eden ve Jugria tezinde ileriye giderek Lapların, Finlerin, Estlerin, Livlerin²⁹, Permilerin, Samoyedlerin ve Macarların hepsinin aynı halk ailesine mensup olduğunu ileri süren çağın ünlü filozofu Gottfried Wilhelm Leibniz de bulunuyordu. İsveç Kralı XII. Károly'un³⁰ subayı Philipp Johann von Strahlenberg, Rusya'daki esareti sırasında tamamladığı dil derlemesinin sonuçlarını 1730 yılındaki kitabında (*Das Nord und Östliche Theil von Europa*) yayımladı. O zamanki Rusya "Tatar", yani doğu halklarını ve dillerini altı gruba ayırarak Macarları, Finlerle, Laplarla, Estlerle, Livlerle, Vogullarla, Ostyaklarla, Mordvinlerle, Çeremişlerle, Permilerle, Votyaklarla ve "Macar Sekellerle" birlikte "Uygur grubuna" koydu. "Hunların veya Unların da dâhil olduğu", bu halklar "eskiden tek bir halkı meydana getiriyordu" diye yazdı. Strahlenberg'den birkaç yıl sonra Saint Petersburg'lu akademisyen Johann Eberhard Fischer esaslı bir şekilde Macar dilinin akrabalık bağları ile meşgul oldu. 1756'da yazdığı, ancak 1770'de yayımlanan eserinin (*De Origine Ungarorum*) sonucunu şu şekilde dile getirdi: İskitya – Fin-Ugor anlayın – dillerinin diyalektiğinin Macarca ile olan uyumluluğu bir hayli fazla olmasına rağmen geriye kalanlar arasında yine de en çok Vogul ve Ostyak [dilleri] öne çıkmaktadır". Fin-Ugor akrabalık tezini güçlendirmesinin yanı sıra Macar dilinin Türk ve Aryan³¹ – Hint ve Pers – kökenli öğelerine de dikkat çeken ilk kişiler arasında olan Fischer, bilimsel yetenekleri arasına bunu da ekledi. 1760'lı yılların ilk yarısında kendisi de Saint Petersburg'da araştırma yapan ve 1769'dan itibaren Göttingen Üniversitesi'nde ders veren August Ludwig Schlözer, Fischer ile tamamiyle aynı sonuca ulaştı. Farklı kelime benzerliklerinin temelinde o da

²⁸ **Mária Terézia:** 1740-1780 yılları arasında hüküm sürmüş Avusturya İmparatoriçesi (ç.n.).

²⁹ **Livler:** Letonya'da ve Estonya'da yaşayan Fin etnik grubu (ç.n.).

³⁰ **XII. Károly (Karl):** 1697-1718 yılları arasında hüküm sürmüş olan İsveç Kralı (ç.n.).

³¹ **Aryan:** Hindistan'ın Āryāvarta bölgesine yerleşmiş, Hint-Avrupa dil ailesine mensup diller konuşan etnik grubu ve bölgeyi ifade etmek için kullanılan terim (ç.n.).

Vogul-Macar akrabalığı tezini kabul etti ve Vogul-Macar kadim yurdunun Ural Dağları, yani Ural ırmağının güney kısmına yerleşimine de bu tezdten vardı (Pápay, 1909, 12-25).

Macar Fin-Ugor akrabalığı tezinin Avrupa çapındaki yayılışına 18. yüzyıl Macar bilim insanları farklı tepkiler verdiler. Selmecebánya'lı burjuva bir aileden gelen Dávid Czwittinger, İbrani-Macar dil akrabalıklarını gözden geçirerek 1711 tarihli eserinde, ilk Macar yazarları ve bilim insanları sözlüğünde (*Specimen Hungariae litteratae*) “Hunlar ve Macarlar farklı milletler oluşturdular [...], Macarlar uzak kalmış, dağınık haldeki Finlerle bir zamanlar tek bir kavmi oluşturuyorlardı” şeklinde bir ifade kullandı. Hukuk bilimcisi András Huszti 1736 civarında kâğıda döktüğü, ancak 1791’de yayımlanan eserinde benzer bir tutum takındı. Macarların “en yakın Akrabaları” – diye yazdı – “Sibirya’da Muska Bölgesi’nin ötesinde Ugorların Mülkünde yaşayan Vogul Halklarıdır” ve “dilleri hem saymada, hem de başka kelimelerde bizim Macar dilimize en yakın olanıdır” (Huszti, 1791, 78-79).

Miksa Hell ile ortak bir şekilde Norveç’teki astronomi araştırmalarıyla birlikte Lap ve Macar dilinin gramer ve kelime hazinesi çalışmasında da derinleşen, basit etimolojiler yerine çağına uygun bilimsel dil benzerlikleri tekniklerini kullanarak soruya cevap veren ilk Macar bir Cizvit papazı olan János Sajnovics idi. Batıda, ilk başta Alman bilim dünyasında yayılan görüşe katılarak 1770’te yayımladığı eserinde (*Demonstratio, Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse*) Macarların ve Lapların bir zamanlar sadece ortak kadim bir dil kullanmadıklarını, aynı zamanda bunun sonucunda beraber de yaşadıklarını iddia etti.

Sajnovics’in kitabı yurt dışında büyük bir takdirle, yurt içinde ise kısmen takdirle, kısmen de öfkeli reddedişlerle kabul gördü. Onu tenkit eden çoğunlukla Mária Terézia’nın çevresindeki – sırası gelmişken Aydınlanmacı da olan – muhafız yazarlar³² onu Macar milletinin özsaygısının altını kazması şeklinde suçladılar. Örneğin Lőrincz Orczy, Lap-Macar akrabalığı düşüncesini yirmi kitadan oluşan şiirinde (*Sajnovits’ és Hell’ hibái tzáfoltatnak*) “Sen ise Astronom! Kim olursan ol/Sevgili akrabalarına derhal geri dönebilirsin/Onlarla kuru balıktan hazırlanmış mısır ununu yiyebilirsin/Zira Dilimiz hakkında hüküm veremezsin” şeklinde reddetti. Ábrahám Barcsay – “İskityalıların yiğit torunu” namına – “Dilimizi Laponya’dan getiren [Sajnovics’in]” “boyunduruğundan milletimizi kurtarınız” şeklinde şiirde³³ de Sajnovics’e karşı çıktı. György Bessenyei de benzer bir kaniya sahipti. “Sadece kelimelere değil, aynı zamanda manevi değerlere de bakmak gerekir” – diye yazdı *Magyarországnak törvényes állása* başlıklı 1804 yılındaki eserinde ve “Donmuş gökyüzü Laponlar arasından eğitim görmüş milletlerin saygı duyacağı böyle bilge insanların, soylu gereksinime sahip ve insancıl bir halkın bu dünyaya gelmesine asla izin vermez”. “Laplar çirkin, korkunç ve toprağın altında yaşayan, mücadele etmekten çekinen köstebek gibi bir halktır, bu şekilde asla mücadele etmezler. Dünyada isim elde etme veya itibar kazanma arzusu zihinlerinde kati surette oluşmamıştır” (Domokos, 1998, 65-70).

Karşılaştırmalı dil biliminin Fin-Ugor akrabalığına ilişkin, giderek daha ayrıntılı ve ikna edici şekilde ifade edilen görüşleri ve yüzlerce yıllık geçmişe dayanan İskit-Hun teorisi geleneği arasındaki uçurumu birkaç kişi, iki kişinin desteğiyle aşmaya çalıştı. Çağın tarih yazarları arasından kaynak değerlendirmelerinin görüşlerini kullanan, Macaristan’da bilimsel tarih yazımının kurucusu ve Cizvit tarih yazarlarının en büyük temsilcisi olan György Pray, yazarlar arasından ise Piarist papazı, üniversite hocası András Dugonics aralarına katıldı. İlk dönem yazılarında Macar dilinin “kuzey akrabalığını” reddeden ve kendisi de geleneksel Hun-Avar-Macar sürekliliği temelinde görüş savunan Pray, Sajnovics’in etkisiyle Fin-Ugor akrabalığını kabul etti. Aynı zamanda Hunlarla ve Avarlarla olan birlikteliği de savundu, hatta Türk dillerini de Macar dilinin akrabalık sınırları içine kattı. Görüşüne göre, Fin-Ugor halkları tarihin akışı

³² **Muhafız yazarlar:** Habsburg İmparatoriçesi Mária Terézia (1740-1780) tarafından 1760 yılında Viyana’da oluşturulan Macar askeri birliği içinde yer alan Macar edebiyatçıları (György Bessenyei, Lőrincz Orczy, Sándor Báróczi, Ábrahám Barcsay vb.) (ç.n.).

³³ Ábrahám Barcsay’ın “*Kedvezzenek mások a Múzsának...*” başlıklı şiiri (ç.n.).

esnasında Çin sınır bölgelerinden batıya doğru göç ederken kollara ayrılan ve lehçelerine bakarak da birbirinden ayırt edilen Hunlar ve Avarlar gibi aynı kökene sahip bir halktır.

Dugonics, ilk defa 1788’de yayımlanan biraz detaysız ve karmaşık, ancak buna karşın çağının en çok satan haline gelen romanında (*Etelka*) Hunları ve Macarları Fin-Ugor halkları ile kaynaştırdı. Árpád çağının kadın kahramanının sevgilisi olan Prens Etele, Karelya’dan³⁴, yani bir kısmı 13. yüzyılda “lápos” bölgelerine göç eden, Atilla’nın atalarının, Hun-Macarların ikamet ettiği Fin ülkesinin doğu bölgesinden neşet eder. Onlar sonradan Lap ismini aldılar. *Etelka Karjelben* (1794) başlıklı “melankolik tarihi” ve *Jólánka, Etelkának leánya* (1803) başlıklı yeni romanını da benzer bir içerikle hazırladı.

Hun-Macar aynılığı tezini sorgulayan karşılaştırmalı dil bilimsel görüşler eğitilmiş elit tabaka çevresinde ses getirdi ve birçok kişi Macarlığın kökeni ile bağlantılı bilgilerini yeniden düşünmeye başladı. Buna rağmen gelecek kuşakların tarih bilgisini şekillendiren okul müfredatına bu bilgi şimdilik sokulmamıştı. Bazı cümleleri kısaltarak ve soru-cevap şeklinde değiştirmeden Orta Çağ kronik geleneğinin Bonfini tarafından tamamlanan hikâyesini gençlere aktaran, yalnızca farklı sınıfların temel kitabı olmakla kalmayıp, aynı zamanda sözde gramer bilgisi de veren, bu yüzden yüksekokullarda da kullanılan István Hányoki Losontzi’nin *Hármas Kis Tükör* isimli Macarca okul kitabının 1771-1849 arasında bilinen yaklaşık yetmiş baskısı yapılmıştı:

S[oru]. Macarlar kimlerden neşet ettiler?

C[evap]. İskitlerden, bunlar da Yafet’in oğlu Mágog’dan.

S. Eskiden nerede yaşarlardı?

C. Asya’nın doğusunda.

S. Kaç sefer Macaristan’a geldiler?

C. Üç sefer. Birinci sefer Hunnus’lar, İkinci sefer Aváres’ler ve Üçüncü sefer Hungarus’lar veya Macarlar adları altında.

(Hányoki Losontzi, 1942, 91).

Sajnovics’in eserinin yayımlanmasından yaklaşık otuz yıl sonra, 1799’da Fin-Ugor dillerinin akrabalığı üzerine yeni, büyük öneme sahip bir dil bilim eseri ortaya çıktı. Editörü Nagyenyed Koleji’nin maceraperest öğrencisi, doktor, dergi editörü, suflör ve özel eğitmen olan Otrokocsi’nin ve diğerlerinin izinde ilerleyerek İbranice ve Arapça ile birlikte ilk başta kendisi de Macarcayı “doğu dilleri” grubuna sokan ve 1790’lı yılların ortasında yayılmakta olan Fin-Ugor akrabalığı tezini reddeden bir yazı kaleme alan Sámuel Gyarmathi idi. Reddi sonunda bir savunma yazısı oldu. Görüşleri ve karşı görüşleri değerlendirerek Gyarmathi, sadece kendinin değil, Sajnovics’in ve kişisel olarak tanıdığı Göttingen’li bilim insanı Schlözer’in de haklı olduğunu gördü. *Affinitas linguae Hungaricae cum linguis fennicae origines grammaticae demonstrata* isimli, çığır açıcı niteliğe sahip eseri üç bölümden oluşur. İlk bölümde Macar-Lap-Fin, ikinci bölümde Macar-Est dil akrabalığını isim çekimi, fiil çekimi, karşılaştırmalı sıfatlar, sayı isimleri, adılar, cümle yapılarının benzerlikleri, yani kelime uyumu temelinde kanıtladı. Eserin üçüncü bölümünde Macar ve diğer Fin-Ugor dillerinin ortak benzerliklerini ortaya çıkardı, eklerde ise Macar dilinin Slav öğelerini ve Macar-Türk dil uyumlarını dikkate aldı. Son bölümde yer alanlar [Macar-Slav-Türk] hakkında iki dil arasında sadece bir akrabalık bulunmadığını, aynı zamanda daha sonradan bağlantılar da kurulduğu kanaatindeydi. Her şeyi bir araya getirerek birçok selefine benzer şekilde kendisi de Macar diline Vogul ve Ostyak dillerinin daha yakın durduğu görüşüne vardı.

Gyarmathi’nin yazısı Sajnovics’in zamanındaki gibi bir etki oluşturmadı. Çağın belki de en büyük dil bilimcisi olan Miklós Révai, Fin-Ugor akrabalığı tezini ve Fin-Ugor halklarının “en yakın Akraha Halklar” arasında sıralanmasını kabul etti. Aynı zamanda İbrani, Keldani, Süryani ve Arap dilleriyle olan akrabalığın da sadece uzaktan olduğunu düşündü. 1805’de yayımlanan A

³⁴ **Karelya:** Finlandiya, İsveç ve Rusya için tarihi öneme sahip Kuzey Avrupa’da yer alan bölge. Bölgede bugün Karelya Cumhuriyeti bulunmaktadır (ç.n.).

Magyar Deáki Történet isimli eserinde bu “uzaktan olan Akrabalık o kadar gerçek ve o kadar görünürdür ki onu sadece bilgi sahibi olmayanlar inkâr edebilir” – diye yazdı. “Her ikisinin bir zamanlar ki yaşamlarının, ahlak değerlerinin ve görünüşlerinin benzerliğinin kanıtlandığını – düşündüğü – ortak kökenin yanı sıra Hunlarla olan akrabalığı da ortaya koydu (Révai, 1912, 25-35). Macaristan’da Aydınlanma Çağı’nın belki de en yetenekli tarihçisi olan János Keresztély Engel de benzer şekilde düşünüyordu. 1813-14’de Almanca yayımlanan Macar tarihi derlemesinde (*Geschichte des Ungarischen Reichs*) Révai’ye başvurarak Macar dilinin İbraniceyle, doğu dilleriyle ve Finceyle olan benzerliklerine aynı şekilde atıfta bulundu, ancak akrabalık hakkında doğrudan konuşabilmek için onları yeteri kadar birbirine yakın görmedi. Sadece “Macarların kadim Asya’nın balıkçı ve avcı bir halkı” olduğunu bilmenin kesin şekilde mümkün olduğunu yazdı (Engel, 1815, 51-53). Buna karşın on yedi-on sekiz yaşındaki Reformist öğrenciler için Macar tarihini ilk defa 1805 yılında derleyen ve daha sonra birçok kez yayımlanan ders kitabında Ézsaiás Budai, çalışmasını “Hunnus’ların” ve “Avarların tarihi” ile başlattı ve “Sajnovics’in Laponların Macarlarla olan Akrabalığını yeteri kadar esaslı şekilde ortaya koymadığını” düşündü (Buday, 1833, I/40). *Magyar Századok* isimli eseri 19. yüzyılın ilk iki çeyreğinin en rağbet gören ve birçok kez de yayımlanan Macar tarihi derlemesi olan Benedek Virág, Fin-Ugor akrabalığı düşüncesini aynı şekilde kabul etmedi. “Her ne olursa olsun – diye yazdı – bugüne kadar hiç kimse Macarların Atilla’nın bakiyelerinden olmadığını kesin şekilde ortaya koyamadı” (Virág, 1816, 5). Engel’e benzer şekilde on ciltlik Macar tarihini Almanca yazan Aurél Ignác Fessler, tamamen kendi – güvenilir maddelerinde bugüne kadar etkili olan – görüşüyle öne çıktı. Ona göre, bundan yüzyıllarca önce Türk kavimleri arasında yer alan Macarlar, İndus vadisinde yaşıyorlardı ve oradan ayrılarak göçleri esnasında – Ural Dağları’nın güney kısmında bir yerde – yüzden fazla kelime aldıkları, hatta topluluklarını birer birer kendi içlerinde erittikleri Fin-Ugor halkları ile karşılaştılar. Fin-Ugor halklarının nitelikleriyle ve kültürleriyle kadim karakteristik yapılarından, düşünce şekillerinden ve kültürlerinden genel itibarıyla uyuşmayan öğeleri hemen kaybetmediler. Bu yüzden Macarların en yakın akrabaları sadece Finler veya Obi Ugorlar değil, aynı zamanda Hazarlar, Bulgarlar, Hunlar, Ogurlar, Peçenekler, Uzlar veya Kumanlardır.

Bütün bunların sonucunda acaba Reform Çağı’nın şairi ve yazarı da – politik eğilimlerinden bağımsız olarak – istisnasız şekilde Orta Çağ kronik geleneği karakterinde ve doğmakta olan karşılaştırmalı dil biliminin sonuçlarını temel alarak Macarların kökeni ile ilgilenmiş midir? Macar halkının “atası” olan “büyük Atilla”nın kahraman olarak sık görüldüğü Berzsenyi’nin şiirlerini düşünelim. Vörösmarty’in çığır açan destanını *Zalán – Anonymus*’da “Salán” – *futása* (1825) veya yazdığı şiirlerini “szittya gyermekekröl” (1821) ve “Csaba szereleméröl” (1824). “Árpád’ın yiğit soyları”nın, Bendegüz’ün neşet edişinin anlatıldığı Kölcsey’in *Himnusz*’unu veya Atilla’nın “Macar milletinin saygıdeğer kadim atası” olarak kabul edildiği Petőfi’nin *Lehel vezér* başlıklı şiirini. Kazinczy gerçi “balık yağı kokulu akrabalığı” kabul etmeye meyil etti, ancak “yeni tarih, kendimizi Atilla’nın bakiyeleri olarak ifade edebilme mutluluğundan bizi mahrum etmeye başladı” diyerek üzüntü de duydu (Kazinczy, [1808]1916, 148).

Peşte Üniversitesi’nde Macar dili ve edebiyatı öğrettiği gibi belge ve arma bilimi dersi de veren, kadim tarih teorisinde kendi çağının ölçüleriyle dahi aşırı derecede amatör ve romantik milli bir onura sahip olan István Horvát, Macarlığın en eski tarihinin fantastik şekilde renklendirilmesi konusunda tasavvur edilebilen bütün ölçütlerin ötesine geçti. Horvát’a göre ilk başta dünyada aralarına Palóc’ların, Yas’ların ve “at kafalıların”³⁵ yanı sıra Macarların da dâhil olduğu İskitler oturuyordu. İskitler başlangıçta Numidiya’da³⁶ ve Habeşistan’da³⁷ yaşadılar ve krallarını “kurganlara”, sonradan piramitlere gömdüler. Daha sonra bütün dünyaya dağıldılar. Atlantik Okyanusu kıyısında Cadiz’i³⁸ kurdular, fakat Arabistan’a, Pers diyarına ve Ermenistan’a

³⁵ **At kafalıları:** Sekeller, eskiden sürekli at üzerinde hizmet gördüklerinden bu şekilde adlandırılıyorlardı. Ayrıca bu terim halk dilinde de kullanılmaktadır (ç.n.).

³⁶ **Numidiya:** Antik Çağ’da günümüzdeki Cezayir’in yerinde bulunan Berberi Krallığı (ç.n.).

³⁷ **Habeşistan:** Etiyopya’nın eski adı (ç.n.).

³⁸ **Cadiz:** İspanya’nın güneybatısında bulunan bir liman şehri (ç.n.).

da ulaştılar. Kral Davud, Herodot ve Aziz Paul gibi Partlar da Macardı ve Homeros'un Yas'lar³⁹ arasında dolaşarak yazdığı İlyada da elbette ki Macarları konu alıyordu. İon Denizi, Yas Denizi'nden başka bir şey değildir, Ege Denizi ise Atkafalı Denizi'dir. Ilium, Ilusvár; Babil, yani Babilon ise Bábolna anlamını taşımaktadır. Mısır'daki mumyaların üzerindeki sargıların yazılarını Sekel oyma yazısı temelinde açıklamak mümkündür ve Macar dili kökenini elbette ki İbraniceden almadığı gibi tam çevirisi ile: "Macarlık bizim vasıtamızla Sidó⁴⁰ diline girmiştir" (Horvát, 1825, 18-19).

Horvát'ın bu ve başka birkaç eserini, Reform Çağı'nın romantik şairinin hayal gücünün de ötesinde tarihi gerçeklikten bu ölçüde bir sapma karakterize etti. İlk başta onunla bağlantı kuran Vörösmarty, daha sonra bu sebepten ondan ayrıldı, Kölcsey onu kınadı, edebiyatın yanı sıra tarih yazımıyla da meşgul olan József Bajza ise onu ciddi şekilde eleştirdi. Yurt sevgisi – yaş geçkin meslektaşının bugüne kadar geçerliliğini koruyan bir ilkeyle dikkatini çektiği şekilde – geçmişin açığa çıkarılması için yeterli değildir: "Kendi karmakarışık tasvirlerimizin meydana getirdiği cismani olmayan sahte tanrılar, bilim dünyasında donuk bir düşünceye ve karar verme sürecine hâkim olmaya başladılar". Tarihi "düşlerle, hayal gücünün ürünü olan mitlerle boğmak büyük bir kazanç sağlamaz" (Bajza, 1863, V/181). Çağındaki eleştirilere rağmen Macar kadim tarihinin bilimsel görüşleriyle yetinmeyenler Horvát'ın hayal gücünü bugüne kadar resmi görüş olarak kabul ettiler (Eseri, 2001'de tıpkıbasım şeklinde *A magyar múlt eltökolt évezredei* isimli serinin III. cildi olarak yeniden basıldı).

Varsayıma göre eski belgelerden 16. yüzyılın başında derlenen ve bir örneği 1695'te hazırlanıp 1796'da Csiksomlyó'da ortaya çıkan *csiki székely krónika* da bugüne kadar hatırı sayılır şekilde büyük bir başarı elde etti. Kroniğe göre, Atilla'nın imparatorluğunun çöküşünden sonra Sekeller, Erdel'de yeni bir yurt bulmuşlardır. Merkezleri Sekellerin hindistancevizinden yapılmış gümüş kakmalı kurban kadehini muhafaza eden, Sekellerin dini ve idari yetkilerle donatılmış reisinin, fõrabonbán'ın oturduğu ve inşa ettirenin isminden dolayı Buda olan Székelyudvarhely'in yanındaki Budvár oldu. Karpatlar Havzası'na gelen yurt tutan Macarları, yeni yurt arayanlara Árpád'ın da üzerine yemin ettiği Sekellerin taşa kazınmış temel yasalarını teslim eden Zandırhám adındaki fõrabonbán kabul etmişti. Belgenin güvenilirliği bilim dünyasında başlangıçtan beri kuşkuyla karşılanmış olsa da büyük çoğunluk ve entelektüel elit kesimin bir kısmı heyecana kapıldı. İlk önce el yazısı şeklinde, daha sonra 1818'den itibaren basılı şekilde de yayıldı. Latin dilindeki metnin tarih hataları ve içindeki tezatlıklar temelinde sahte olduğunu önce 1883'te Géza Nagy, ardından ondan daha ikna edici şekilde 1905'te Lajos Szádeczky-Kardoss ortaya çıkardı. Sekellerin kökeniyle ve tarihi ile bağlantılı mitolojik teoriler, bundan başka nihai amaçlarla ve maddi yarar ümidiyle bir araya getirilen belgelere bugüne kadar güvenilir kaynaklar olarak başvuruldu (Sándor, 2011, 376-378).

Reform Çağı'nda Macar dilinin akrabalık ilişkileri ve Macar halkının kökeni etrafında oluşturulmuş tartışmayı genç bir avukat olan Antal Reguly çıkmaza girmekten kurtardı. Bilinçli bir şekilde "Doğudaki Macarları" aramak amacıyla Asya'ya doğru yola çıkan Kõrõsi Sándor Csoma'dan ve diğer çağdaşlarından farklı bir şekilde Reguly'nin kaderi Macar kadim tarihi ile ilginç bir şekilde çakıştı. Almanya'daki eğitim yolculuğundan gelmiş bir turist olarak tesadüfen Stockholm'de sürgün edilmiş Finli bir kütüphaneci ile tanıştı. Finli bilge ile sürdürdüğü konuşmaların etkisiyle bundan sonraki yaşamını halkının dil akrabalarını araştırmaya adamaya karar verdi. Bu amaçla 1839'da Fin ve Lap dilini öğrendiği ve Fin halk şiirinin yaratımlarını bir araya topladığı ve çok geçmeden yayımlanan *Kalevala*'nın çevirisine başladığı Finlandiya'ya gitti. 1841'de Rusça öğrendiği Saint Petervar'a taşındı ve Ural bölgesinin edebiyatını inceledi, sonra 1825-27'de kurulan Macar Bilim Derneği'nin desteğiyle 1843 ve 1846 arasında Sibirya'nın batı bölgelerini ziyaret etti. İki halkın dilini, dini adetlerini ve halk şiirini öğrendiği Vogullar ve Ostyaklar arasında yaklaşık bir buçuk yıl geçirdi. Daha sonra Volga civarında yaşayan halklar –

³⁹ **Yas'lar:** Oset-Alan kökenli ve Árpád zamanında Macaristan'da Zagya civarına yerleşmiş bir halk (ç.n.).

⁴⁰ **Sido:** İbranice (ç.n.).

Mordvinler, Çeremişler, Udmortlar, Başkırlar ve Çuvaşlar – arasında da bulundu. Az çok onunla çağdaş olan Ural (Fin-Ugor ve Samoyed) halklarının kadim yurdunu bugünkü Moğolistan'ın kuzeybatı kısmında, Altay ve Sayan dağları civarında bulduğunu düşünen Finli Castrén M. Alexander, 1841 ve 1849'da Ural Dağları'nın iki tarafında yaşayan Fin-Ugor ve Samoyed halkları arasında araştırma yapmıştı. Castrén'in görüşünü kabul eden Reguly, hasta bir şekilde, lakin çantasında eşsiz zengin dil ve coğrafya malzemesi ile 1848'de yurduna döndü. Hastalığı ve 1858'de vuku bulan ölümü topladıklarının gözden geçirilmesini engelledi. Bu işi nihai şekilde avukatlıktan dil bilimci – 1851'den itibaren Akademi'nin baş kütüphanecisi – olan başka bir kişi, Pál Hunfalvy gerçekleştirdi. Sadece dilsel değil, aynı zamanda coğrafi ve etnik materyali de içeren çalışması (*A vogul föld és nép*) 1864'de yayımlandı. Hunfalvy, burada “Macar dilinin Altay dil ailesine, bunun da Ugor dil grubuna ait olduğunu, Fin ve Türk dil gruplarının arasında bir yer işgal ettiğini” ve “Vogul ve Ostyak dillerine daha yakın durduğunu” ikna edici delillerle ortaya koydu. Bu eserden ve farklı Bizans, Batı Avrupa ve Macar yazılı kaynaklarının bir araya getirilmesinden – Castrén'in teorisi karşısında – “Macar halkının kadim yurdunu, üstelik Hazar halkıyla da bağlantılı olan bir yerde aramak gerekir. Bu kadim yurt aşağı İrtiş ve Tobol sahalarındadır ki, orayı Macar kronikleri de belirtmektedir” şeklinde bir sonuca vardı. Atalarımız buradan, yani Uralların öte tarafından güneybatıya göç ettiler, uzun bir zaman Başkırdistan'da ve Levedia'da⁴¹, sonra en son Etelköz'de⁴² ikamet ettiler. Hunlarla ve Avarlarla akrabalık aşamasında kaldık, tek bir halkın dilini dahi bilmediğimizden dil bilimsel temelde – okuyucuyu biliçlendirdi – karar vermek mümkün değildir. Macar kronik edebiyatının Hun-Macar geleneği konusunda her şeye rağmen “tarihi açıdan güvenilir hale dönüşmesinin hiçbir surette imkân ve ihtimali yoktur” (Hunfalvy, 1864, 352-354).

Hunfalvy'nin eserinden daha sonradan müsamalı tutum yok oldu. Macaristan halklarıyla ilgili, 1876'da derlediği monografisinde kadim tarih açıklamalarını da genişletti, karşı görüşleri sabır göstermeyen bir ses tonu ile “etnografyada dilin tanıklığı güvenilir ışık veren tek kılavuzdur” ve “Milletlerin kökeni söz konusu dillerin kökeni ile aynıdır” şeklinde yanıtladı. “Macar milletinin aslen Finlerden, Ugorlarla birlikte değişime uğramış olan Fin-Ugor topluluğundan neşet etmesi ve Ugorluğun en güney mülkünde çoğunlukla balıkçı-avcı bir halk şeklinde devam eden şekillenmesi” Macar dilinin karakteristik özelliklerinin hep birlikte tanığıdır. Ugor kadim yurdu bu yolla Ural Dağları'nın iki tarafına, “batıda Pecsóra, Kama ve Orta Volga, doğuda Obi, Aşağı İrtiş ve Jajk (Ural ırmağı) çevrelerine” yerleşti. Yüzyıllar boyunca süren Fin-Ugor ve bunu takiben Ugor birlikteliği esnasında “onun ruhu olan ve her şeyi gelecek zamana kalan milletin ve dilin tek vücut haline geliş şekillendi”. Bu halde daha sonraki etkiler, Türk ve “Sloven”, yani Slav etkileri bu duruma oranla önemsizdir: “Dilin yapısı genel itibarıyla fiillerde ruh buldu, değişmeden kaldı”. Mitler dünyasına atıfta bulunan Orta Çağ kronik geleneği ile de yakından ilgilendi. Örneğin – adapte edilen – Hun kökeni teorisi “yabancı ülkelerden”, yani Batı kroniklerinden Macar kroniklerine girmiştir; “öyleyse tarihi temelden yoksun olduğuna, masaldan başka bir şey olmadığına emin olalım”. Macarlarla aynı dile sahip olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlanmış olan “Sekellerin Hun kökeni de masaldan başka bir şey değildir”. Nitekim aynı toplumsal ve kültürel etkilerin Macarlar gibi onları da etkilediği görülür. “Sekel, kökeni ne olursa olsun farklı bir halk olmadığı gibi sınır muhafızıdır da” ve Erdel'e ancak Aziz László'nun⁴³ hükümdarlığı zamanında veya sonrasında yerleşmiştir (Hunfalvy, 1876, 222-302).

Sajnovics tarafından başlatılan, sonra Gyarmathi, Reguly ve Hunfalvy tarafından sürdürülen çalışmayı József Budenz sonuçlandırdı. József Budenz, Marburg ve Göttingen üniversitesinde dil bilimi öğrendi ve Altay dilleri ile ilgilenmek istediğinden dolayı Macarca öğrenmeye başladı. Hunfalvy'nin çağrısı ve desteği ile 1858'de Macaristan'a geldi. Hızlı ve esaslı bir şekilde Macarca

⁴¹ **Levedia:** Macarların 830 civarında geldiği Don ve Dinyeper nehirleri arasındaki bölge (ç.n.).

⁴² **Etelköz:** Macarların 889 yılında Peçeneklerin baskısı sonucunda geldiği Prut, Dinyester ve Dinyeper nehirleri arasındaki bölge (ç.n.).

⁴³ **I. (Aziz) László:** 1077-1095 yılları arasında hüküm sürmüş olan Macar Kralı (ç.n.).

öğrendi, Reguly'nin mirasının incelenmesi işi ile ilgilendi ve 1872'de Budapeşte Üniversitesi'nin Altay Karşılaştırmalı Dil Bilim Kürsüsü'nün, daha sonra da Fin-Ugor Dil Bilim Kürsüsü'nün ilk profesörü oldu. Başlangıçta Macar-Türk dil akrabalığını, Fin-Ugor Macar dil ilişkisinde daha karakteristik görmesine rağmen kariyerinin ikinci kısmında Macar-Türk benzerliklerinin daha az önem taşıdığını, ikinci derecede önemli olduğunu dile getirdi. 1873 ve 1881 arasında bugüne kadar Fin-Ugor karşılaştırmalı dil biliminin temeli olan, beş ciltten meydana gelen *Magyar-Ugor Összehasonlító Szótár*'ı yayımladı. Burada yaklaşık olarak bin tane Macarca kelime kökünün Fin-Ugor olduğunu doğrulamaya çalıştı. Kelime açıklamalarının önemli bir kısmı uzun zaman kanıtlanamasa da bilimsel anlamda Fin-Ugor karşılaştırmalı dil biliminin Macaristan'da ortaya çıkışında belirgin bir rol oynadı (Pusztay, 1977, 159-162).

Hunfalvy'nin ve özellikle Budenz'in çalışmasıyla yaklaşık bir yüzyıldır tartışma konusu olan Macar dilinin akrabalık ilişkilerinin sonuca bağlandığı görüldü. Fin-Ugor akrabalığı ve kadim yurdun Ural Dağları yanına yerleştirilmesi yabancı yazında giderek daha çok kabul görür hale geldi. Hun-Macar akrabalığı fikrini gitgide daha rağbet görür hale getiren Fransız tarihçi Thierry Amédée'nin 1856 yılındaki Atilla ve halefleri hakkındaki eseri bir istisna sayılır. Macar bilim dünyasında da Fin-Ugor akrabalığının kabulü aynı şekilde artış gösterdi. Bunun yanında aynı zamanda – entelektüel ortamda farklı bir şekilde daha da yayılarak – İskit teorisi ve Hun-Macar ayniyeti teorisi de yaşamaya devam etti. Akademi⁴⁴ sekreteri, sonra baş sekreter olarak birçok vesileyle Fin-Ugor dil bilimcilerini ve onların vardıkları sonuçları takdir ettiğini ifade eden, hatta Fin halk edebiyatı ve Samoyed halk masalları hakkında da yazan János Arany'nin külliyatı bu ikileme en iyi örnektir. Aynı zamanda bir şair olarak da 1850'li yıllardan itibaren ölümüne kadar Hunfalvy'den farklı şekilde “halkın ağzından derlenen” “kadim geleneğin” notlarını da içerir şekilde Kézai'nin adı ile bağlantılı olan Hun tarihi ile ilgilendi. *Rege a csodaszarvasról* adlı eserin de dâhil olduğu, tamamlanmamış halde kalan *Csaba-trilógia*'da bu dönemin birçok destanını şiire döktü ve onları uzun süre bu şekilde muhafaza etti.

Arany'nin şiirlerinde olduğu gibi Jókai de “hayali tasvirlerle” yeni Macar nesillerinin yüreğine ruhuna girdi. İlk defa 1854'te yayımlanan efsanevi tarihlerinde Macarlar, Kézai'de olduğu gibi Hunlarla aynıdır ve yurt tutuş hadisesi aslında “Atilla yurdunun”, “zengin atanın mirasının”, “vaad edilmiş Kanahan”ın⁴⁵ eski yurttan kalanlar tarafından geri alınmasıdır. Daha doğrusu “daha savaşçı olan boy” doğuda kaldığından dolayı “cesareti daha az olan nesil” sığırlarıyla, sürüleriyle kuzeye çekildi ve orada antropolojik olarak dönüşüme uğradı. “Bedeni güçsüz, zayıf, dört ayaklı⁴⁶ daha uzun olmayan, kafası yassılaşmış, köşeli, dudakları geniş, gözleri küçük, bütün yüzü ruhunun vahşi anlamsızlığını gösteren, yüreği hiçbir acı, hiçbir arzu bilmeyen, tek güdüsü hergün yaşadığı açlık olan, hiçbir duygu taşımayan, hiçbir şey bilmeyen, hiçbir şey sevmeyen, topal, kısa boylu mağara adamı ırkı” oldu [...]. Ve bu halk çok sayıda Macarca kelimeye sahip bir dil konuşan, vakur, heyecan uyandıran haberiyle kendine yabancı halklar arasında binlerce yıldır yaşamayı başarmış, şimdi de halen Tanrı'nın en güzel, en soylu halklarından birisidir” (Jókai, 1854, 29-30). 1883 yılındaki *Bálványosvár* adlı eserinde Csiki Sekel Kroniği'ni romanlaştırdı. “Çok çeşitli Macar halkları arasında – diye yazdı – Sekel kendisini ilk sırada tutar, sonra diğerleri gelir. [...] Hak ettiği şekilde. Etele'nin gökyüzünden gelen kılıcını yadigâr olarak, Reis Csaba'nın öküz derisine Hun harfleriyle yazılmış vasiyetini, Zandırhám'ın taş kalkanlarını ve yedi reisin ittifak yemininde⁴⁷ kanlarını akıttıkları hindistancevizinden yapılmış kadehi beş adet yasayla muhafaza eden onun bu eski yurduna, gerçekten güçlü toprağına hiçbir yabancı ayak basmamıştır. Bunların hepsi Sekellerin hazinesidir. Kadim inançları da İskitya'nın bakirliğinde onlarla birlikte kalmıştır” (Sándor, 2011, 379).

⁴⁴ Macar Bilimler Akademisi (ç.n.).

⁴⁵ **Kanahan:** Kenan Ülkesi. Şeria nehrinin batısında bulunan Antik Filistin topraklarının dini metinlerdeki adı (ç.n.)

⁴⁶ **Ayak:** Bir uzunluk ölçüsü birimi. 30,48 cm.'e denk gelir (ç.n.).

⁴⁷ Macar geleneklerine göre – Anonymus'un da *Gesta Hungarorum*'da belirttiği üzere – Álmos, Elód, Ond, Kond, Tas, Huba ve Töhötöm isimli yedi Macar reisinin Eteköz'de kanlarını bir kâseye akıtarak ettikleri birlik yemini (ç.n.).

Tarih yazımı gerçi Orta Çağ geleneğinden uzaklaştı, ancak o zamandan beri bütünüyle hiçbir surette kesintiye uğramadı. Ulusal liberal tarih ekolünün en büyük temsilcisi Mihály Horváth, 1860'lı yıllarda yayımlanan Macar tarih sentezinin ilk cildinde Macarların kökenini “ulusal efsaneler” ve “tarihin izinde” benzer şekilde anlattı, lakin “ulusal geleneklerimizi” en güvenilir olarak kabul etti. Macar ve Fin dillerinin birbiri ile akraba olmasından Horváth da bir kuşku duymuyordu. Ancak bunu kesin olarak kabul etmedi. “Türk diliyle – diye yazdı – dilimizin benzerliği Fin dili ile olduğu gibi aynıdır. Hatta dilimizin hem düşünce yapısı, dil bilgisi kuralları olarak, hem de birçok kök kelimeye bakarak Mançu-Moğol diline de benzediği şüphesizdir [...] Dahası sayısız kök ve türemiş kelimeimizin Çin dilinde bulunabilen anlamının açıklaması olduğu da şüphe götürmez”. Öte yandan Alexander von Humboldt’a ve farklı antropolojik gözlemlere atıfta bulunarak “dillerin benzerliğinden insan ırklarının aynı olduğu sonucuna ulaşmak mümkün değildir” şeklindeki tartışmada da kesinlikle hakkı vardı. Bütün bunları düşünerek Macarları “Altay, yani Hun-İskit” halkının üyeleri arasına koydu ve sık sık kelimesi kelimesine Kézai’ye atıfta bulunarak “akrabalarının” Kumanların, Hazarların, Bulgarların, Avarların ve Peçeneklerin aile ağacını bütünüyle Yafet’e kadar geri götürdü –. Kadim yurt sorununda Julianus’a atıfta bulunarak Macarların Levedia’dan önce Volga yanında bir yerde, Başkır diye adlandırılan bir sahada yaşadıklarını ifade eden görüşe ise itibar etmedi (Horváth, 1860, I/1-17). Buna karşın Horváth’ın çağdaşı ve meslektaşı László Szalay, 800'lü yılların son çeyreğinden başlattığı çok ciltli ülke tarihi çalışmasında gelenek ve bilim arasında gerginlik yaratan tezatı çözüme kavuşturdu. Kadim Macarlar hakkında “Öyle görülüyor ki Orta Asya’dan Avrupa’ya gelip orada muazzam bir imparatorluk kuran Hazar halkının Macar – Türk milleti – dostu ve akrabası idi” şeklinde yazdı (Szalay, 1852, I/4).

4. Ugor-Türk Mücadelesi

19. yüzyılın ikinci yarısının dil bilimcileri daha az önem verse de Fin-Ugor akrabalığına oranla Türk etkilerini giderek daha çok kişi kabul etti. Dört yıl İstanbul’da kalan ve dil öğreniminden sonra 1860'lı yılların ilk yarısında Müslüman bir derviş kılığında bütün Orta Asya’yı gezen Ármin Vámbéry’nin düşüncesini de başlangıçta bu [görüş] şekillendirmişti. Yurduna döndüğü zaman kısmen seyahat yazılarında, kısmen dil bilgisi çalışmalarında birikimlerini dile getirdi. Bu noktada Macar dilinin esas itibarıyla Fin-Ugor olduğunu bilmesine ve Türk diliyle, bu bağlamda halklarla olan akrabalığı ikinci planda tutmasına rağmen kelime uyumları sürecinde bazı zamanlar amatörce davrandı. Türkçe kelimelerin zaman zaman ikincil anlamını temel aldı ve onların ses düzenini de değiştirdi. Bunun üzerine 1871’de József Budenz’in de payı olduğu güçlü bir eleştiri yıllar boyunca süren bariz bir şüphe ortaya çıkardı. Budenz’in eleştirilerine Vámbéry birkaç yıl sonra yedi yüz sayfalık kitabında cevap verdi. Burada Macarların “sadece Fin-Ugor değil, aynı zamanda özellikle çekirdeğini, yani daha ziyade elit tabakasını Türk-Tatar öğelerinin şekillendirdiği” “karışık bir halk” olduğu kanaatine vardı. Teorisine göre “prehistorik zamanda” Orta Asya’da bir “etnografya devrimi” yaşanması sırasında güneyden farklı Türk-Tatar halkları Altay Dağları’nın kuzey yamaçlarında yaşayan Fin-Ugor halklarına sokulmuşlar ve onları batıya Urallara doğru sıkıştırmışlardı. Daha sonraki zamanlarda galipler mağluplarla birleşmişler ve bundan “çok renkli halk karışımları” meydana gelmişti. Çoğunluğunu Ugorların oluşturduğu, çekirdeği ve yönetici tabakası Türk kökenli olan Macar, bunlardan birisidir (Vámbéry, 1882, VI.).

Uzun süren tartışmada ilk başta dil bilimciler, örneğin Pál Hunfalvy ve József Szinnyei, Budenz’in yanında olduklarını dile getirirken Vámbéry’nin arkasında ise en başta tarihçiler, örneğin Géza Kuun, Henrik Marczali, Gyula Pauler ve József Thury yer aldı. Eleştirilerin etkisiyle Vámbéry görüşünü revize etti. Yurt tutuşun bininci yılı⁴⁸ vesilesiyle yayımlanan yeni kitabında ilk görüşüne geri döndü ve birçok soruda eleştirilere hak verdi. “Macar ve Türk dili alanında” Macar ve Fin-Ugor dillerinin “akrabalık derecesinin [...] en seçkin ve gitgide en göze çarpan” olduğunu kabul etti. Üstelik bir Macar olarak “karışık bir halk olan Fin-Ugor’un kökeni üzerine en küçük bir kuşumuzun bulunmadığının da” farkına vardı. Aynı zamanda Hunfalvy ve genellikle dil bilimciler tarafından savunulan bir dilin onu konuşan halkın nereden geldiğini,

⁴⁸ **Bininci Yıl Dönümü:** Yurt Tutuş hadisesinin (896) bininci yıl dönümü (1896) (ç.n.).

akrabalık ilişkilerine bakarak da mutlak bir şekilde ispat edebileceği görüşünü giderek reddetti. Bunun yanı sıra daha yeni – kronik geleneğinin ikili veya üçlü yurt tutuş teorisini açıklayan – hipotezlerle ortaya çıktı. Bu vesileyle Fin-Ugor halklarının Karpatlar Havzası'nda Atilla'nın savaşları ile ortaya çıktığını iddia etti. “Bu Ugorlar, Atilla'nın ordusunda levazım sınıfına aittir ve çoğunlukla barışa yakın duran kişiler olarak hizmette bulundular”. Ugor yardımcı kuvvetleri Avarlara da katıldı, Karpatlar Havzası'ndaki halkların karışması bu şekilde 6-8. yüzyılda da devam etti. Böylece 9. yüzyılın son çeyreğinde Árpád'ın Macarları Karpatlar Havzası'nda ortaya çıktığı zaman “genellikle Avarların bakiyeleri diye söylenen boya ve soya ait akrabalarıyla karşı karşıya geldiler” (Vámbéry, 1895, 7, 23, 186). Şayet böyle olmasaydı – daha sonra 1882 tarihli kitabında not düşmüştü –, yani eğer Macarlık “etrafında farklı akrabalık öğelerinin belirgin olmadığı bir çekirdek şeklini almasaydı, tahminen zihinsel üstünlüklerinin yanı sıra kendilerinden olan mağlup ettikleri kitleleri yutan ve tüketen Bulgarlar, Moğollar, Mançular vb. olarak devam edecekti”.

Vámbéry'nin düşünce şeklini ve dil bilimsel temeller üzerinde yükselen tezlerinin esas niteliğini Ugor-Türk karışması, bu karışımın meydana gelmiş Macarlığın 19. yüzyılın ikinci yarısında tedrici şekilde çoğalan 8-11. yüzyıllara ait arkeolojik buluntunun da desteklediği görülen Karpatlar Havzası'na defalarca yerleşim tezi oluşturur. 1834'te bulunan Benepusztá'daki mezar ve yüzyıl dönümü arasında arkeologlar yurt tutuş zamanına ait iki yüzden fazla mezarı ve diğer buluntuları ortaya çıkardı. Bu buluntuların bir kısmının incelenmesi sonucunda Macar Ulusal Müzesi Müdürü Ferenc Pulszky, 1874'te Árpád'ın Macarları gibi Avarların da “Turani bir halk” olduğu ve önemli bir kısmının Frank İmparatorluğu'nun 781 ve 791 yılları arasındaki saldırılarında hayatta kaldığı sonucuna vardı. “Kroniklerimizin bundan söz etmesine” rağmen 9. yüzyılın sonunda bu bakiyeler “ancak iki kuşak sonra gelen Árpád'ın ordularıyla bir araya gelebildiler”. Arkeolojik, dil bilimsel ve coğrafi verilerden okunabilen bilgileri bir araya getirmek için çaba gösteren Géza Nagy ise yüzyıl dönümündeki yıllarda açık bir şekilde Avarlar, bu bağlamda Avar çağındaki halk grupları ve yurt tutan Macarlar arasındaki etnik ilişkinin ihtimali üzerine bir makale kaleme aldı. Bahsedilen arkeologlar ve Jenő Zichy'nin 1897'deki bilimsel seyahatinin üyesi olarak Rusya'daki buluntuyu da inceleyen Kolozsvár'lı Profesör Béla Pósta, Karpatlar Havzası'nın yurt tutuş zamanındaki materyal yadigârının karakteristik özelliklerinin (çiçek desenleri, kakma biçimleri ve kılıçların şekli ve zengin ilavelerle düzenlenmiş mezarların atlı gömüleri) sadece Kafkasya veya Volga kıyısı ile değil, aynı zamanda daha ziyade Orta Asya'daki buluntularla benzerlik gösterdiğini ortaya koydu (Langó, 2007, 96-99).

1890'lı yılların başında arkeoloji daha gözü pek yaklaşımlarda bulunurken Vámbéry'nin görüşüyle benzer şekilde bağlantı kuran yeni bir hipotezle Sami ve diğer doğu dillerini de bilen Kont Géza Kuun ön plana çıktı. Ona göre Macarların ataları binlerce yıl önce Uzak Doğuda, Altay Dağları'ndan kuzeye doğru oturuyorlardı ve Uygurlarla beraber Doğu Türkçesi konuşuyorlardı. Miladın başlangıcından sonraki birinci yüzyılın sonunda “On Uygur olarak” tanındıkları ve Jugria'da yaşayan Vogullarla ve Ostyaklarla temas kurdukları İrtiş yöresine göç ettiler. Bu temasın sonucu Macar dilinin Fin-Ugor karakteri göstermesi ve Uygur-Ugor halklarının karışmasıdır. Macar kavimleri 6. yüzyılın ortasında buradan da öteye geçtiler. Yeni yerleşim yerleri Avarlarla beraber yaşadıkları Urallardan batıya uzanan Başkırdistan oldu. Burada Magna Hungaria'yı kurdular, büyük çoğunluğu buradan da 8. yüzyılın sonunda batıya doğru yeni bir göçe başladı. Bir kısmı burada kaldı ve Julianus onların halefleriyle 1237'de karşılaştı (Kuun, 1892, I/11-114.).

“Ugor-Türk mücadelesi”nin 19. yüzyılın sonuna yayılan bölümü, yüzyıllar boyunca Türk etkilerinin de olmasına rağmen Macar dilinin gramer yapısının ve temel kelime hazinesinin Fin-Ugor karakteri taşıdığını doğruladı. Aynı zamanda dil akrabalığının kesinkes etnik akrabalık anlamına gelmeyeceği bilgisini de verdi. Profesyonel Macar tarihçilerinin ilk kuşağının en büyük temsilcisi olan Henrik Marczali, – Bálint Hóman tarafından daha sonra “uzlaştırıcı eğilim” diye isimlendirilen – bu anlayışla Macarların kökenini bininci yıl dönümü kutlamaları vesilesiyle yayımlanan, Szilágyi'nin adıyla anılan *A magyar nemzet története*'de kaleme aldı. “Hell'den ve

Sajnovics'den Budenz'e kadar bir yüzyıldan fazla süren araştırması – diye yazdı – Macar dilinin Ural-Altay dil ailesinin kolları arasında yer alan Ugor dalına ait olduğunu gösteren çok sayıda benzerlik bulunduğunu kuşkusuz hale getirmiştir. Fakat dil bilim aynı zamanda kelime hazinesinin oldukça büyük bir kısmının aynı dil ailesine ait olan Türkçeye de yakın durduğunu, hatta Macar dilinin bileşenleri arasında Moğolcanın da yok sayılamayacağını ispat etti". Bu şekilde "Macar dilinin kökeni büyük oranda açıklığa kavuşmaktadır", lakin "bir dilin kökeninin açıklığa kavuşması esaslı bir itici güç olmasına rağmen halen bir milletin kökenini açıklığa kavuşturamamaktadır". "Antropolojideki ayırt edici vasıflar olan anatomi, saç, ten rengi, kafatası yapıları" bunlardan daha önemlidir. Arkeologların hipotezleri ve 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan antropolojik araştırmaların ilk sonuçları temelinde yurt tutanların "ırki", yani etnik geçmişine dair Marczali de kesin bir cevap veremedi. Bunun sonucunda yurt tutanların "kesinlikle Türk, Fin-Ugor veya Moğol koluna" ait olup olmadıklarına dair "yeteri derecede kesin bilgiye sahip değiliz" – şeklinde yazdı. Sadece "yeni yurttaki yaşanan büyük çaptaki Hristiyanlaştırmanın eski farklılıkları yok ettiği" kesindir.

Kısa bilgidir İncil'deki soy tamamıyla, buna karşın Hun geleneği kısmi şekilde ortaya çıktı. Macarların Hunların halefleri olduklarının "ispat edilemez olduğunun" – Marczali de farkına varmıştı –. Buna karşın Macarların atalarının bir zamanlar Atilla'nın imparatorluğuna dâhil olabilecekleri" "sorunlara yol açacak bir inkâr olurdu". Kanıt olarak Gotlarla ilgili eserinde (*A gótok eredete és tettei*) Atilla'nın ölümünden sonra İskitya'ya çekilen 6. yüzyılda Hunların bir kavmi olarak andığı, ona göre belki de Macarları ifade eden "Hunugorlar" için kısmen Jordanes'e ve adının Macar halk adıyla aynı olması mümkün olan, dünya kroniğinde (*Cronographia*) Muag(y)er şeklinde okunabilen bir Hun kralının da rol oynadığı 8. yüzyıl Bizans tarih yazarı Theophanes'e başvurdu. Orta Çağ Macar kronikleri "yurt geleneği" kısmını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştu, ancak incelemelerinin sonunda yeterli sayıda oybirliği ile şu notu yazdı: "Yurt içinde bulunan kaynaklarımızın temelinde kadim Macarların durumunun ve değişiminin bir dereceye kadar da olsa güvenilir bir tasvirini yapmakla bir kazancımız olmadı. Halen orada parlayan gerçek geleneğin değerli madenini, yanına konulan yabancı cevherler ve toprak çeşitleri arasından büyük bir zahmetle ve tedbirle eritmek gerekir".

Macarların kadim yurdunu Marczali, Vámbéry'e benzer şekilde atalarımızın – uzun bir göçten sonra "Ural-Altay ırkının ortak yurdu" olarak görülen Altay yöresinden geldiği Ural Dağları ve Azak Denizi arasına yerleştirdi. Kadim yurttaki onlara Pers etkisi de ulaşmıştı ve burada "tarih öncesi dönemlerden itibaren" Ural ve Volga ırmaklarının yukarı akış mecrasında yaşayan Fin-Ugor kavimleriyle de karşılaştılar. Atlı bir bozkır halkı olarak, "sık sık peşine düşülen yağma hareketleriyle" kadim Macarlık diğerleri ona gönüllü olarak katılınca kadar dağlık yöredeki Ugor nüfusundan giderek daha çok sayıda hizmetkâr elde etti. "Tabiiyet altına alınanların sayısının hükümdarın halkından daha fazla olması olasıdır, hatta muhtemeldir. Lakin bu son sıradakiler Türk idi, buna sadece isimleri işaret etmemektedir, aynı zamanda politik ve askeri şartlarından dolayı iki bileşenli bir parçanın meydana geldiği sonucuna varmak da mümkündür. Böylece Türk-Ugor şeklinde karışan halk, tarihi kaynakların tanıklığına göre de tarihin eşliğini Macar milleti olarak geçti" (Marczali, 1895, I/7-34).

Avarlar ve Macarlar arasındaki etnik ilişki ve Macarların 9. yüzyıldan önceki muhtemel yerleşimi sorununu Marczali gündeme getirmedi. Buna karşın editör arkadaşı, Hunların ve Avarların Karpatlar Havzası'ndaki hâkimiyetleri meselesi ile uğraşan Géza Nagy okuyucuyu kuşku uyandırmayacak şekilde bilgilendirdi: "Árpád, sadece yabancıları, sadece akraba halkları değil, aynı zamanda Macarları da bu yurttaki buldu. Macar ırkı yurt tutuştan daha önceden de buradadır. Avarlarla da gelmiş olmaları mümkündür, fakat daha önceden olmasa bile 7. yüzyılın son çeyreğinde Macar göçü de başlamıştır. Efsanelerimiz bu ilk dönemin nesillerini Sekellerde arar ve bu şekil hadiselerde halkların hatırası hayrete değer şekilde kalıcı olmuştur" (Géza Nagy, 1895, I/CCCLII).

5. İkinci Ugor-Türk Mücadelesi

Yüzyıllardır süren genel kabul görmüş Hun-Macar ayniyeti tezi, 19. yüzyılın sonunda esas itibariyle efsanelerin dünyasına atıfta bulunmaktaydı. Yurt tutan Macarlığın Fin-Ugor kökenli dili, öte yandan atlı-göçebe Türk kültürü ve toplumsal yapıdaki karşıt söylemler, üstüne üstlük kadim Macarların göç yolu, araştırmacıları gitgide heyecanlı bir şekilde cezbedi. Hun-Macar ilişkisi ihtimalini de içeren Türk-Macar dil ve/veya etnik akrabalığının takipçileri ve Fin-Ugor dil ve halk akrabalığının temsilcileri arasındaki fikri keskin değişiklikler bu yüzden 20. yüzyılın ilk yarısında da devam etti. Hatta sadece devam etmedi, aynı zamanda dönemin en seçkin dil bilimcisi olan Elemér Moór, 1939'da "ikinci Ugor-Türk mücadelesi olarak" nitelendirdiği yeni dönemin yeni rol oynayan yeni tartışmalarını 1930'lu yıllarda bir kez daha sık ve göze çarpar hale getirdi.

Macarlığın Hunlarla da olan temasını, Türk kökenini doğrudan doğruya Marczali'nin derlemesinin yayımlanmasından sonra Kiskunhalas Reformist Koleji öğretmeni ve kütüphanecisi olan, Vámbéry'nin cesaretlendirmesi ile sadece Türkçe değil, Arapça ve Farsça da öğrenen ve Batı ve Bizans kaynaklarının yanı sıra o zaman ulaşılabilen Arap, Pers ve Çin kaynaklarını da ayrıntılı şekilde inceleyen József Thury ifade etmişti. "Tarihin onları her zaman Türk halklarının bir üyesi olarak tanıdığı" Macarların çok çok eski yurdu – Géza Kuun'a benzer şekilde ifade etti – Uygurların, Ugorların ve İgurlar diye de adlandırılan diğer başka Türk kavimleriyle beraber yaşadıkları muhtemelen Sayan Dağları'ndan da doğuya doğru, Orhun, Tula ve Selenga ırmaklarının kıyısında Baykal Gölü'nden güneye doğru uzanıyordu. Aralarından 1. yüzyılın sonunda İrtiş'in yukarı akış mecrası ve Balkaş Gölü arasındaki bozkırlara, bugünkü Kırgızistan'a, oradan da 4. yüzyılda Ural Dağları ve Hazar Denizi arasındaki step kuşağına, Volga ve Ural ırmaklarının yanına göç eden on kavim (On Uygur/Onogur) çıkmıştı. Avrupa'nın doğu sınırlarına gelen bu halk grubunu Avrupalı yazarlar 5. yüzyılda Khun, Hunn, Hun, Unn şeklinde belirtirken Çinliler Hungnu/Hunnu/Hiun, Persler Hunu, Hindular Huna ismiyle andılar. Onlar kendilerini – Thury de bu kanıdaydı – Ugur/Uygur veya Onogur/Unugur şeklinde adlandırıyor ve 5. yüzyıldan itibaren aralarında Priskos'un da bulunduğu Bizanslılar onları bu şekilde tanımladılar. Buradan ve başka isim oluşumlarından Thury, kadim Macarların (Hunugurlar/Unugurlar) Hunlarla ve Avarlarla beraber Uygurlar arasından çıkan Onogurların bir kolunu oluşturdukları sonucuna vardı. Bu şekilde "Macarların akrabalığı, eski zamanlarda ise Hunlarla ayniyeti" bir masal olmadığı gibi, tarih içinde hiçbir şeyin ondan daha güzel ve daha elle tutulur şekilde kanıtlanamayacağı tarihi bir gerçektir". Thury de Vámbéry'e, Kuun'a ve Marczali'ye benzer şekilde Türk kökenli Onogur-Macarların bu sahada bir kısmıyla – tarih yazımının hiçbir surette hakkında bahsetmediği – karışıkları Vogulların ve Ostyakların atalarıyla karşılaştığını varsaydı. Bu karışık halk, 5. yüzyılın ortasında Azak Denizi'nden doğuya ve Kafkasya'dan kuzeye doğru Kuban ırmağı bölgesine çekildi. Bu sahada 6. yüzyılın ikinci ve 7. yüzyılın birinci yarısında – kanısına vardığı – etnik olarak akraba olan Bulgar-Türk halklarının ve Macarların da dâhil olduğu İkinci Hun İmparatorluğu kurulmuştu. Hatırası Macar kroniklerinde Magor/Mogor adıyla muhafaza edilen, Bizanslı tarih yazarı Theophanes'e göre Hun Kralı Gordas'a isyan eden Muag(y)er adındaki kardeşi bu şekilde anlaşılır hale gelebilir. Kaynakların Dulo adıyla andığı Alan Kralı Dula da aynı şekilde tarihi bir kişilikti.

Latin yazarlarının Onogoria, İmparator Konstantinos'un ise Lebédia diye adlandırdığı Macarların "üçüncü yurdunun" bu saha olduğu düşünülebilir. Macarlar burada – kesin bilgilere göre – üç parçaya bölünmüştür. Bir parçası Kama Irmağı ve Ural Dağları'nın yanına kuzeye göç etmiş, bir diğeri doğuya, Kafkasya'ya geri çekilmiş ve sadece üçüncü kısım daha batıya, önce Etelköz'e, ardından da oradan Pannonia'ya gelmiştir. "Geriye kalan iki parça bizim bugünkü yurdumuzda olduğu gibi zaman geçtikçe tamamıyla birbirinden farklı bir şekle bürünmüştür" (Thury, 1896).

I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllara ait birçok çalışmada Macarların kökeni ve Karpatlar Havzası'na yerleşimi sorunu ile ilgilenen Géza Nagy da yurt tutanların "eski yurdunu" esas itibariyle arkeolojik düşüncelerin temelinde doğuya, daha doğrusu Batı Sibirya'nın güney

bölümüne ve bununla temas eden Kırgız bozkırına yerleştirdi. İsa'nın doğumu civarında bu "kadim yurt" olarak adlandırılabilir sahada "ilk önce Jyrka, sonra Urg (Urgo), Orog, sonra da Ugur, Ogor diye adlandırılan ve Macarlığın farklı kardeş kavimlerini içinde barındıran, güney yönünde İranilerle, Perslerle ve Alanlarla, doğuda ise Türklerle, hatta kısa bir süre belki Moğol-Tunguz halkıyla da temas kuran Fin-Ugorluğun doğu kolunu oluşturan halk eski zamanlarda [...] göçebe bir hayat yaşıyordu. Bu yüzden kadim Macarlar sadece Uygur olmadığı gibi, aynı zamanda Fin-Ugor'du da, lakin M.S. 1. yüzyılda İç Asya'dan batıya akın eden Hun-Türk kavimleri etraflarını kuşattı ve bu şekilde "Macar karakteri gösteren halkların eski yurtları ile bağlantısı" son buldu. Birlikte yaşamayı belirleyen etnik yapı "yönetimi altında" farklı "Ugor-Türk karışımından oluşan halkların" meydana getirdiği Hun halkıydı. 677-678 civarında Kafkasya yöresinden bir Onogur-Bulgar grubunun da katıldığı bu "Hun-Macar-Ugor karışımı halk" Karpatlar Havzası'nda ilk defa 567 ve 678 arasında ortaya çıkmıştı. O zamanlar kullanılmakta olan ayırt edici öğeleri – "Atilla'nın hazinesi", Avar Kağanı'nın buluntusu, Bulgar yadigarı – Nagy'a göre tam da bu yüzden uzaktan dahi birbirini açıklamaktan mahrum bırakan bu "Hun-Avar (Bulgar-Avar) döneminin" hatırası olan Nagyszentmiklós hazinesidir. Nagy, 9. yüzyılda yurt tutanları homojen bir etnik grup olarak görmedi. "Yönetici tabakanın", yani "yönetici boyların" kesinlikle Türk, daha doğrusu Altay Türk kökenli ve dilli olduğunu, buna karşın "savaşçıların zümresinin" Ugor kökenli Macarlar olduğunu düşündü. Bizans kaynaklarının tanıklığına göre Árpád ve halefleri her iki dili, Türkçeyi ve Macarcayı da bilmelerine rağmen "Türk dili bu yüzden Tuna kıyısındaki yurtda bu kadar hızlı bir şekilde ortadan kayboldu" (Nagy Géza, 1907, 1908).

Aynı şekilde ilk başta József Budenz'in takipçileri olan Bernát Munkácsi ve József Szinnyi, I. Dünya Savaşı öncesi yıllarda "Türkçülerle" [Türk görüşünü savunanlar, ç.n.] ihtilafa düştüler. Bu zamanda – Szinnyi'nin sözleriyle – "aynı ana dile sahip olanların tamamen aynı ırka mensup olmaları keskin zorunlu olmadığı" gibi "dillerin akrabalığı da halkların ırki akrabalığını yanlış mahal vermeden ispatlamaz" görüşü genel kabul görür hale geldi. Bu yüzden teoride "«gerçek» Macarlığın veya Macarlığın «zümresinin» ırka göre sadece Fin-Ugor değil, aynı zamanda Türk-Tatar halkı olduğu da düşünülebilir". Ancak – her iki karşı görüşe sahip olanları kastederek – "bilim dünyasında [...] Macarlığın Türk olduğunun ispatını gündeme getirenlerin savlarının geçersiz olduğu kanıtlanmaktadır". Yalnızca Ugor topluluğundan ayrılan ve batıya göç eden Macar kavimlerine yurt tutuş öncesinde yıllar boyunca dili değişikliğe uğramış Türk gruplarının katılmış olduğu kesin olarak düşünülebilir.

Munkácsi, Szinnyi'ye ve başka "Fin-Ugoristlere" benzer şekilde Türk kökeni ve Orta veya İç Asya'daki kadim yurdun bununla ilişkili teorilerinin efsaneler dünyasına atıfta bulundu. Macarların Onogurlarla ayniyeti olduğunu da reddetti. En iyi ihtimalle bu "Türk ırklı ve dilli halkın" etnik yapısı ile ve "bütünüyle başka bir ırka ve dile sahip ve başka bir kültür seviyesinde olan Macarlarla" belki politik bir ilişkinin bile kurulduğu düşünülebilir. Macarların göç rotasını da aynı şekilde tamamıyla yeni bir teori ile ele aldı. Macar dilinin Alan ve Kafkasya öğelerine, bundan başka Jordanes'in ve Theophanes'in kayıtlarına teker teker başvurarak Ugor kadim yurdunu sadece Ural Dağları'nın bir tarafına veya diğer tarafına değil, aynı zamanda Kafkasya'nın kuzey yamaçlarına ve Volga ve Don arasındaki bozkırlara, yani Kuban ırmağı yöresine yerleştirdi. Kadim Macarlar ve Obi-Ugorlar burada orman yaşamını, balıkçılığı ve "atlı avcılığı" da tanıdılar. Bu birlikte yaşamı 5. yüzyılın ortasında doğudan batıya akın eden, Macarlarla akraba halkları kuzeye doğru sıkıştıran Onogurlar dağıttılar. "Güçlü Macarları", "muhtemelen hâkimiyetleri altına almadılar ve bu yüzden onlarla birlikte oturmaya veya sınır ittifakı şeklinde yaşamaya mecbur kaldılar".

"Fin-Ugoristlerin" başlıca dil bilim prensiplerini, yüzyıl dönümünden başlayarak etnografik gözlemler ve biocoğrafya yönteminin tatbiki de destekler görünmektedir. Bahsedilen 1897-98 Rusya'daki bilim gezisine Jenő Zichy sadece arkeolog, zoolog ve dil bilimci değil, aynı zamanda etnograf olan János Jankó'yu da götürmüştü. Jankó, yurda muazzam bir karşılaştırmalı materyal ile döndü. Bu malzeme, Macarlığın göçünden önceki kadim yurdunu üç önemli balık türünün

isminin benzerliği temelinde dil bilimcilerle uyum içinde Ural Dağları'nın batı yamaçlarına, Volga, Ural ve Kama ırmaklarının orta kısmına yerleştirdiği *A magyar halászat eredete* başlıklı eserinin temelini oluşturdu. Macarlar güney, sonra batı yönüne ilerlerken Vogullar ve Ostyaklar buradan Ural Dağları'nın karşı kısmına geçtiler ve İrtiş ve Ob vadisinde kuzeye doğru çekildiler. Göçleri esnasında karşılaştıkları farklı Türk halk ögeleri ile karıştılar, lakin orijinal yapılarını ne dil ne de etnik anlamda kaybetmediler. “Fin-Ugor halkları, – Fin-Ugor etnografisinin bugüne kadar geçerli temel prensip olarak kabul ettiği şekilde – üç köşe noktasını Macar, Fin ve Ostyak halklarının oluşturduğu devasa bir üçgen içinde yaşamaktadırlar”.

Biocoğrafya yöntemi veya dil bilim paleontolojisi, herhangi bir dil ailesinin dillerinden bir tanesinin içinde inkâr edilemez şekilde bitkilerin ve hayvanların adları yaygın şekilde varsa, o takdirde söz konusu halkların kadim yurdunu bahsedilen bitkilerin ve hayvanların bulunduğu yerde aramamız gerekir şeklinde bir varsayım üzerine kuruludur. Bu yöntemi uygulayan ilk araştırmacı Friedrich Theodor Köppen'di (Rusçası: Fjodor Petrovics Keppen). *Méh*⁴⁹ ve *méz*⁵⁰ kelimelerinin her birinin Fin-Ugor dilinde bulunduğu, buna karşın bal yapan arının Sibiry'a'da, Moğolistan'da ve Türkistan'da ancak 18. yüzyılın sonundan başlayarak yaygın hale geldiği temelinde 1886 yılındaki bir çalışmada Köppen, Fin-Ugor kadim yurdunu sadece Asya'da değil, Avrupa'da da aramamız gerektiği sonucuna varmıştı. Bu görüşün ve kesin şekilde ağaçların yayılımı temelinde Fin-Ugor halklarının kadim yerleşim yerini Volga kıvrımı ve Ural Dağları arasındaki orman bakımından zengin bölgeye yerleştirdi.

Biocoğrafya yöntemi, bu bağlamda Köppen'in bunun üzerine inşa ettiği eseri birçok araştırmacıya ilham verdi. Aralarında Finlandiya'da Emil Setälä, Macaristan'da ise István Zichy ve Zoltán Gombocz bulunuyordu. Fin araştırmacıyla uyum içinde her ikisi de 1920'li yılların ilk yarısında “Kama, Oka ve Bjelája ırmakları kıyısında yer alan, Volga kıvrımından Ural Dağları'na kadar uzanan” bölgeyi Fin-Ugor kavimlerinin kadim yurdu olarak tanıdılar. Bunun yanına Macarların – akrabalarından ayrılarak – güneye döndükleri ve “Miladın ilk yüzyıllarında Türk kavim hareketlerinin girdabı içine girdikleri” Obi-Ugorlarla birlikte Ural Dağları'nın doğu yamaçlarına geçtikleri görüşünü koydular. Bu hadise “Macarlığın etnik yapısında ve dilinde aynı şekilde derin izler bıraktı”. Bu durumun ortaya çıkmasıyla Gombocz, konu üzerinde düşünmekten vazgeçti. Buna karşın Zichy, batıya ilerleyen Macar kavimlerinin yolunu takip etti ve birçok tarihçi selefine benzer şekilde Azak Denizi civarındaki Atilla'nın imparatorluğunun çöküşünden sonra “bir Bulgar-Türk (bize göre Hun) halkının sebep olduğu” Macarlığın avcı-balıkçı bir halk halinden hayvan yetiştiren ve tarım yapan bir halk şekline dönüştüğünü düşündü. Bu dönüşüm öylesine hacimli olmuştu ki Theophanes'in bahsettiği Muag(y)er'in idare ettiği Macar kavimleri 8. yüzyılda artık Hunların arasında sayılmaktaydı. Orta Çağ kroniklerinin Hun-Macar köken efsanesi bu yüzden bütünüyle bir hayal ürünü değildi (Kodolányi, 1973, 173-366).

İki dünya savaşı arasındaki dönemin önde gelen Orta Çağ araştırmacısı Bálint Hóman da gerçek bir temel üzerine şekillenen geleneğe, Hun-Macar efsanesine itibar etti. “Hun-Macar ayniyeti” – diye 1925'te ifade etti – Hunfalvy'nin belirttiği gibi öyle basit bir batıya geçiş olayı değildir ve “bugünkü yurdumuzun sahasında icat edilmiş hayali bir gelenek olmadığı gibi, aynı zamanda yurt tutan Macar halkının, bu bağlamda Fin-Ugor ögeleriyle yurt tutuş sırasında artık tamamen etnik ve dilsel bir birliktelik içinde bir araya gelmiş Bulgar kavimlerinin, en başta da Árpád'ın halkının, doğudan kendisiyle getirdiği, tarihi bilinç üzerine şekillenen kadim bir geleneğidir”. Bu şekilde Hun-Macar ayniyeti bir efsane olmadığı gibi, Árpád Hanedanı'nı⁵¹ ve soy ağacını Atilla'nın oğluna kadar geri götüren Bulgar Dula Hanedanı arasındaki “yakın köken alma ilişkisi üzerine” kurulmuş ve “Macarlığın yönetici kavimlerinin ve özellikle Árpád'ın nesillerinin yeni yurttan da muhafaza ettiği “tarihi bir bilgi” idi. Hun-Macar ayniyeti kaleme alındığı zaman Batılı ve başka halkların 9-12. yüzyıldaki kronik yazarları bu “kadim Macar geleneğinden” yararlandılar (Hóman, 1925, 50). Hóman açıkça Árpád'ın ve yurt tutanların bir

⁴⁹ **Méh:** Arı (ç.n.).

⁵⁰ **Méz:** Bal (ç.n.).

⁵¹ **Árpád Hanedanlığı:** Macaristan'da 895'ten 1301'e kadar hüküm süren hanedanlık (ç.n.).

kısımının yanında – yazdığı üzere – “Avar İmparatorluğu’na ait olan ve onun çöküşünden sonra 9. yüzyılda Erdel’e çekilen halk parçalarını da görmemiz gerekir” şeklinde Sekellerin de Hun bilincine ve kökenine sahip olduğunu düşündü. Sekeller esasında muhtemelen Türkçe konuşuyorlardı, fakat Macar halkının Hun-Türk (Bulgar) öğeleriyle olan yakın etnik akrabalıklarından dolayı “çok erken bir zamanda tamamen Macarlaşmışlardır”. Krallığın eyalet sisteminden ortaya çıkan Macar soylularıyla, yerleşik Saksonlarla ve derebeyinin hâkimiyeti altında yaşayan “Ulah çobanlar karşısında” – Trianon Barış Antlaşması’nın⁵² onaylandığı yıl olan 1921’de kabul etti – “Erdel’de yegâne yurt tutanlar” onlardı (Hóman, 1921).

Hóman inkârda bulunmadı, hatta Macarların Fin-Ugor kökenli olduğunu, Gyula Szekfű ile beraber yazdığı *Magyar Történet*’in 1928’de yayımlanan ilk cildinde dil bilimcilerin görüşüyle uyum içinde aralarında bulunan Ugor kavimlerinin Uralların doğu tarafına göç ettiği Fin-Ugor halklarının kadim yurdunu Orta Volga ve kollarının kıyısında yer alan ormanlık alana yerleştirdiğini kabul etti. Aynı zamanda Batı Sibiry’a’nın orman bölgesinin ve Avrasya’nın step kuşağının sınır bölgesinde kadim Macarların yüzyıllar boyunca “üzerlerine yerleşen Ogur halkıyla birlikte yaşadıklarını” düşündü. Tarihi Macar halkı içinde bu yüzden “Ural ve Altay halklarının her bir kolu, Fin-Ugorluğun doğu ve Türklüğün batı kolundan çıkan protoMacarlar ve Onogurlar yeni, kalıcı bir kan ortaklığı içinde biraraya geldiler”. Macarların bir kısmında görülen Mongoloid (Türk) ve Doğu Baltık (Fin-Ugor) özelliklerinin ikiliği, ayrıca Fin-Ugor akrabalarından ayrılan Macar halkının “çok erkenden bir millet haline gelmesi, devlet kurması ve kültürel gelişimini üst seviyeye çıkarması” bununla izah edilebilir (Hóman-Szekfű, 1941, I/15-32).

Henrik Marczali’nin “dengeli bakış açısıyla” yakın akrabalık düşüncesinden ibaret olan Hóman’ın fikri iki dünya savaşı arasındaki dönemin kadim tarih kavramını sürdürdü. Fin-Ugor kökenini ve özellikle Macar dilinin Fin-Ugor karakterini ciddiye alan araştırmacılar arasından hiç kimse bunu inkâr etmedi. Bununla beraber Türk, bu bağlamda Bulgar-Hun etkisinin ölçüsüne ve şekline dair görüşler daha da yayıldı. “Türk tarafı”nın görüşünü tamamıyla ve en etkili şekilde 1930’da yayımlanan kitabında (*A honfoglaló magyarság kialakulása*) Gyula Németh ifade etti. Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Profesörüne göre kadim Macarlığın Uralların doğu kısmına yerleşmiş Ugor kadim yurdunda, sonra Kuban’ın aşağı mecrasının kıyısında da farklı Türk halklarıyla temas kurması basit bir hadise olmadığı gibi, aynı zamanda “bunlar doğrudan doğruya birbirleriyle ilişki içindeydiler”; “Türk halklarının bir kısmını kendisine çekti” ve bu arada “eski kurucu öğelerinin bir kısmını da kaybetti”. Bu yüzlerce yıllık karışımın sonucunda “yaşam biçiminde ve zihniyetinde Fin-Ugor, Bulgar (Hun) ve Türk özelliklerini bir arada barındıran yeni bir halk karakteri ortaya çıktı. Örneğin balıkçılığa olan düşkünlüğü Fin-Ugor geçmişi ile bağlantılıdır, buna karşın yurt tutuştan önceki ve sonraki macera seferlerinin karakterleri “Türklerin savaşçılığı ile” ilişkisini göstermektedir. Németh, bu yapının içindeki belirleyici unsurun Türk etnik bileşeni olduğunu düşündü. Kavim isimlerini incelemesinden doğrudan “Macarlığın büyük bir Fin-Ugor ve 6-8 tane Türk kavminin birleşiminden meydana geldiği” sonucunu çıkardı. Macarlığı “bir araya getiren Türklerdi ve Türk kökenli yöneticileri de vardı” görüşünü peşinen kabul etti. Bu yönetici ve yönetici olmayan öğeleri Fin-Ugor kökenli Macarlık kendine özgü şekilde tamamen kendi içinde eritti”. Hun geleneği Homán’ın söz konusu bakış açısını değiştirdi. Yani “Hunor ve Magyar efsanesinin tarihi bir çekirdeği olduğu” ve Hun-Macar ilişkisi üzerine çok şey inşa edilemez olsa da “var olduğu hakkında şüpheye düşmememiz” kanaatine vardı (Németh, 1930, 218-298).

Türk etkisinin gücünü esasında Lajos Bartucz’un adıyla bağlantılı antropolojik incelemeler de destekledi. 1930’lu yılların sonuna kadar arkeologlar yurt tutuş zamanına ait yaklaşık 180 adet kafatası ve 130 adet iskelet buldular ve bunlar üzerinde çalıştılar. Bu antropolojik incelemeler yurt tutan Macarların ırk yapısını iki ana tipte belirledi: Avrupa ırk dairesi içine giren Doğu Baltık

⁵² **Trianon Barış Antlaşması:** 4 Haziran 1920 tarihinde Macaristan ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan ve Macaristan adına I. Dünya Savaşı’nı sona erdiren antlaşma (ç.n.).

ve Avrasya'ya ait iki ırk dairesi, Europid ve Mongoloid sınırında oluşmuş olan Turanid. Arkeolojik buluntuların tanıklığına göre ilk sıradakiler yurt tutanların zümresini oluşturan halka, ikinci sıradakiler ise daha zengin olan yönetici tabakaya aitlerdi. İki savaş arasındaki Macarlığın antropolojik incelemeleri yurt tutuş zamanındaki buluntuların ölçüm sonuçlarını doğruladı. Belirlenen iki tip %25-25 oranında, bunlara göre de Doğu Baltık ve Dinar (%20), Alp (%10), Taurid (%8), Nordik (%7) ve Mongoloid'in (%4) takip ettiği Turanid idi. Kariyerinin başında olan János Nemeskéri bütün bu uluslararası, ilk başta Finlandiya'daki araştırmaların temelinde 1943'te Macarlığın kadim ırk yapısında "Doğu Baltık (Sibirid) ırk ögesinin daha eski olduğunu görebiliriz", Batı Sibiryaya "bununla beraber Turanid (Tungid) ırk ögesinin ise daha çok olduğunu düşünebiliriz" şeklinde bir sonuca vardı. "Bu iki birleşim Macar ırk yapısının kadim şeklini oluşturur". Geriye kalan ırk ögeleri muhtemelen daha geç bir zamanda, 5. ve 9. yüzyıl arasında Kafkasya'nın ön sahasında ve Levedia'da "Macarlığın ırk birlikteliğine katıldılar" (Nemeskéri, 1943).

Tarih yazımının, arkeolojinin ve antropolojinin sonuçları kadim Macar müziğinin karakteristik özellikleri ile de ilgilenen Béla Bartók'un ve özellikle Zoltán Kodály'ın görüşleri ile uyum içindeydi. [Zoltán Kodály] 1934-36 yıllarındaki makalelerinde Türk etkisinin müzikte ve başka alanlarda da o kadar kuvvetli olduğuna hükmetti ki – yazdığı üzere – "Türkleri hemen hemen yarı kardeş haline getirdik". Ayrıca – ilave etti – "bu Türkleşme aynı zamanda dikkate değer şekilde kan karışımı halinde de gerçekleşti – ırki bakış açısından bugün bir şekilde Türklere Fin-Ugorlardan daha yakın olduğumuzu düşünmemiz gerekir" (Domokos, 1998, 139).

Çeşitli disiplinlerin sonuçlarını "kültür sahibi kamuoyu" adına özetleyen István Zichy, 1939'da yurt tutan Macarlığın "yeni diline dil değişimi yoluyla ulaştığı, bireylerinin Tuna Bulgarları gibi aynı Onogur kavim birliğinden kökenini aldığı ve Fin-Ugor dilli, fakat sadece «Türk kültürüne» sahip olmadığı gibi, aynı zamanda Türklerle aynı düşünce yapısına" sahip bir halk olduğu şeklinde Gyula Németh'e benzer bir sonuca vardı. Bu dil değişimi, Ural Dağları'nın güney uzantılarının batı ve kuzey kısmında yaşayan "gelişmiş bir toplumsal düzenine sahip Onogurlarla" yüzyıllar boyunca temas halinde olmaları ve kısmen de onların kuzeyinde, yukarı Kama ve yukarı Pecsora bölgesinde avcı-balıkçı Vogulları ve Ostyakları "hâkimiyetleri altına almaları" şeklinde gerçekleşti. 9. yüzyıldaki yurt tutanları da karakterize eden ve daha sonra ilk krallarımızın zamanında tamamıyla ortadan kalkan kapsamlı bir dil değişikliği hadisesini iki dillilik durumu önlemişti (Zichy, 1939).

Németh ve Zichy tarafından şekillendirilmiş "Fin-Ugor dilli Türk halkı" oluşumu ve bununla ilişkili Hun-Macar akrabalığı düşüncesi dönemin dil bilimcileri adına kabul edilemezdi. Bu görüşü en bariz şekilde Elemér Moór eleştirdi. Szeged'li Profesör örneğin "Macarlık 8-9 tane Türk kavminin bir Fin-Ugor kavmiyle [...] birleşiminden meydana gelmiş. Yurt tutan Macarlık gerçekte bu şekilde oluşmuş olsaydı bu durumda Macar dilinin ortadan kalkması gerekiyordu, zira özellikle Németh'in tezine göre Macarlık sonraki bir yüzyıl boyunca Türk halkları ile çevrili halde Türk kavim ittifakının içinde yaşamıştı. Bununla beraber Macar dili sona ermediği gibi, Németh tarafından düşünülen uzun süreli ve yakın temasın dilsel sonucu – iki yüzden fazla olmayan birkaç tane ödünç kelime oldu, Macar dilinin iç yapısına ise Türk etkisi daha sonraki Slav etkisi gibi dokunmadı: Fin-Ugor sistematizmasının özelliklerini görülür şekilde muhafaza etti" şeklindeki görüşü bütün bir şekilde düşünemedi. Moór, Hun-Macar akrabalığının başka bir şeklini de kabul etmiyordu. Orta Çağ kroniklerinde görülen köken alma hadisesi "Macar halkının herhangi bir kadim geleneği olmadığı gibi, Orta Çağ keşişlerinin âlimane şekilde bir birliktelik oluşturmasının sonucudur" – şeklinde bir hükme vardı. Hóman'ın görüşü, bununla beraber her türlü reddedişi hiçbir şekilde desteklemeyen yararsız bir spekülasyondan başka bir şey değildi. Örneğin Gyula Németh tarafından Hunların sadece Bulgar-Türk "r" değil, aynı zamanda Doğu Türkçesi⁵³ "z" lehçesini de konuştukları gerçeği ortaya konmuştu (Moór, 1933, 3-23).

⁵³ **Doğu Türkçesi (Şaz Türkçesi):** Macar Türkologları Türk lehçelerini z>r (rotatizm) ve ş>l (lambadizm) şeklinde ayırmışlar ve z-ş lehçe grubunu "Doğa Türkçesi", r-l grubunu ise "Batı Türkçesi" şeklinde adlandırmışlardır (ç.n.).

Dil değişimi fikrine Peşte Üniversitesi İç Asya Kürsüsü'nde profesör olan Lajos Ligeti de karşı çıktı. Rakamsal üstünlük içinde olduğu düşünölen, daha yüksek bir yaşam tarzı sürdüren, bu yüzden daha saygın bir konumda bulunan Bulgar-Türk halkının samur kürkü ticareti yapan, ormanda yaşayan Fin-Ugor komşularının dilini aralarındaki ticari ilişkileri ilerletmek için kabul ettiği – kendisi tarafından edite edilen 1943 yılındaki ciltte kaleme aldı – kolaylıkla düşünölemez”. Ligeti'ye göre Macarlık ağaçlık step bölgesine gelerek herhangi bir dış etki olmadan yeni doğal çevresine uyum sağladı ve 5. yüzyılda geride kalmadığı gibi, aynı zamanda “ilk durağını Kafkasya'daki Macar yurdunda bulabileceğimiz güçlü, yeni yurdunu arayan göçerlere giden yola onlara denk seviyede [onların] diğer yarısı olarak çıktı. Hemen hemen beş yüz yıl boyunca devam eden göçleri esnasında Türk halklarıyla olan sıkı ilişkilerine karşın kadim Fin-Ugor dilini kaybetmemelerini ancak bu şekilde anlayabiliriz” (Ligeti, 1943).

En nitelikli değerlendirmeyi 1935'den itibaren Budapeşte Üniversitesi Fin-Ugor Enstitüsü Müdürü olan Miklós Zsirai “Vámbery'i savunanların”, yani Türk etkisini, bu bağlamda bileşenini vurgulayan bilim insanların görüşü doğrultusunda yaptı. Yurt tutan Macarlığın “özünde Türk ırkına sahip bir halk”, yani “yapısına en uygun olan kültür seviyesi düşük, belki sayıca da az Fin-Ugor «hizmetkâr topluluğu»nun ve kültürlü, hâkimiyet kuran, yönetici Türk tabakasının birbiri içinde erimesi şeklinde tasavvur edebileceğimiz “Fin-Ugorlaşmış Türklük” olsaydı elbette ki kendisi de yok olurdu. Buna karşın bin yıl olarak düşünölen Türk çevresindeki yaşamın “Macarlığın tarımsal ve kültürel oluşumuna olağanüstü derin şekilde etki ettiğini” kabul etti. Tezine göre “yararlı Türk eğitimi Macarlığın içinde bariz bir Fin-Ugor ögesi olarak devam etti ve devamlı surette üstün geldi”. Birçokları arasında Macar halk isminin ve yurt tutanların “yönetici boyunun” Fin-Ugor “mogyer” adından türeyen Megyer ismi olması bunu kanıtlamaktadır (Zsirai, 1937, 100-102).

Horthy⁵⁴ döneminin sonunda, 1944'de Macarların kökeninden de söz eden, yurt tutan Macar halkının yaşamından bahseden Gyula László'nun temel eseri yayımlandı. Kariyerinin başında olan genç arkeolog meslektaşına benzer şekilde Macarlığın Fin-Ugor kökenini, Fin-Ugor birleşimini takiben Ugor dönemini kanıt olarak kabul etti ve “buradan ayrılarak Türk halkları arasına karışık ve Kafkasya bölgesindeki yurdumuzda İrani halklardan da her birini tanımaktayız” şeklinde bir ayrıntıya girmede. Buna karşın nihai şekilde Géza Nagy'ın yüzyıl dönümündeki yıllarda rağbet gösterdiği Karpatlar Havzası'ndaki Hun-Avar-Macar devamlılığı teorisıyla ayrıntılı şekilde ilgilendi. 9. yüzyıldaki Macar yurt tutanlarının yerleşiminin coğrafi özellikleri ve o zamana kadar keşfedilen Avar ve yurt tutuş dönemi Macar mezarlarındaki materyalin benzerlikleri temelinde László, “Macarlık, yurt tutuş dönemindeki kalabalık, çekirdeğini Hun diye isimlendirilen ve kısmen esasında Hunlardan neşet eden, kısmen de İç Asya kökenli, fakat Hun halk adıyla adlandırılan Avarlığı burada buldu” şeklinde düşündü. Bu, esas itibariyle Tuna-Tisa ortasında, Baranya'da, Fertó yöresinde ve Kükülló yanında kalmış Hun-Avar gruplarına Árpád'ın Macarları muhtemelen hasım olarak değil, müttefik olarak davrandılar. Ortak yaşam esnasında “Macarlığın içinde bulunan Moğol ögelerinin” de kanıtladığı üzere Hun-Avar grupları zamanla Macarlaştılar. Bu Macarlaşmış Hun-Avar gruplarının bakiyesi herhalde Aziz László döneminde sınırları koruma amacıyla Erdel'in doğu bölgelerine yerleştirilen, muhtemelen “Güney Rusya'daki Esegel Bulgar (Hun) kavimlerinden olan” Sekellerdir. “Bu açıklamada – düşüncelerini sonlandırdı – Atilla'nın ölümünden sonra Hunların Macarlarla olan ilişkisinin Sekellerden daha sıkı olduğunu söyleyen sözlü gelenekler ve kronik yazarlarının bilgileri yeniden hayat bulmuştur. Kendisini ve ailesini Atilla'dan neşet ettiren Reis Árpád'ın esasında sadece bu toprağı geri aldığı şeklinde kroniklerimizin de bahsettiği hadise bir anlam kazanır, o halde «Macarların ikinci geri dönüşü hakkında» konuşabiliriz. Bu, kelimesi kelimesine olmasa da fikri olarak doğrulanabilir” (László, 1944, 66-101).

⁵⁴ Miklós Horthy (1868-1957): 1920-1944 yılları arasında görev yapan Macaristan Genel Valisi (ç.n.).

6. “Kadim Tarihin Gariplikleri”

“Türkçüler” ve “Fin-Ugoristler” tartıştıkları hadiselerin büyük kısmında bilimsel sınırlar içinde kaldılar. Bilimsel hipotezler arasında sayılan Gyula László’nun düşüncesi de Hun-Avar-Macar sürekliliğinin mümkün olduğuna dairdir. Bütün bunlar Macarlığın kökeninin daha sağlam ve daha kesin şekilde bilinmesine hizmet eden ve katkıda bulunan bilimsel tartışmanın yapı taşları idi. Bunlarla aynı doğrultuda karakteristik hayal ürünü kadim tarihe ait inanışların modası da Reform Çağı’na kadar yaşamaya devam etti. Hatta sadece yaşamadı, alanı da genişledi. Genellikle dil benzerliklerinden ortaya çıkan ve yazılı kaynaklarla, yani etnografyanın, arkeolojinin ve antropolojinin sonuçlarıyla hiçbir şekilde bağdaşmayan aykırı düşünceler – okuma yazma bilenlerin artmasına ve kitap basım tekniğinin kolaylaşmasına mukabil – gerçekte yüzyıl dönümü ve II. Dünya Savaşı’nın sonu arasındaki yarım yüzyıl zarfında katlanarak arttı. Japonca, Çince, Yunanca, Etrüsk dili, Anglosakson dili veya Almanca ile olduğu gibi Macarcayı aynı şekilde Tibetçe ile de akraba kıldılar. Bu “birbirinden haberi olmayan, hatta birbiriyle taban tabana zıt hayal ürünü anlaşılmazlıkları” 1943 yılında Miklós Zsirai klasik çalışmasında *kadim tarihin gariplikleri* olarak adlandırdı. “Geçmişin ışıltısı içinde parlayan Macar ruh durumunu – bugüne kadar yanlıgı dolu hayal ürünü oluşumların psikolojik sebeplerini karakterize etti – genellikle «balık yağlı akrabalığın» renksiz düzyazımı tatmin etmez ve resmi eğitimin hayal kırıklığı yaratan etkisini tekrardan kâh bu düşünceye kâh şu düşünceye yönelerek duygusal ihtiyaçlarına uygun düşen şekilde telafi etmeye, memnuniyet yaratmaya gayret eder. Bazıları Macar dilinin görülün veya görülmeyen güzelliklerinin heyecan uyandıran incelemesine girerek unutulmuş bir teselli arar, diğerleri farklı şekilde uzun zamandır var olan veya saygınlığa sahip dünya dilleriyle olan birleşim vasıtasıyla özgüven yaratmaya çalışır, bazıları da Avrasya’nın yarısına yayılan akrabalığın cazip gelen tasvirini istekli gözlerin önüne koyar. Bir rekabet başladı: Kim daha güzel, daha ilginç, daha ses getiren bir düşünce ortaya atar. Ortak muhalefet sanki ruhsuz kalmış, resmi, yalan yanlıgı Fin-Ugor düşüncesine karşı bir savunma ve saldırı şeklinde iş birliği yapmıştı, birbirlerinin alanlarına sınır koymadılar, karşı tarafın farklı anlaşılmazlıklarına göz yumdular, hatta bütünüyle bir üsluba sahip sistemin kurucuları en muhalif iddiaları ve sonuçları dahi gizlediler. Sonuç itibariyle temelde önemli soruların tehlikeli döneminde dar fikirli olmadılar” (Zsirai, 1943, 266-267).

Kadim tarihin olağandışı düşünceleri arasında en rağbet göreni Turancılık ve Sümer-Macar akrabalığı teorisi oldu. İrani kökenli bir kelime olan *Turan* ve *Turanlı* kelimeleri esasında Pers ülkesinden kuzeye doğru uzanan topraklara, bununla bağlantılı olarak orada yaşayan, yerleşik halklara saldıran göçebe kavimlere ilişkindi. Avrupa’nın bilincine 17-18. yüzyılda Hazar Denizi ve Pamir arasındaki bölgenin ismi olarak yerleşti. 19. yüzyıl içinde orijinal, coğrafi anlamını gitgide kaybederek ne İndo-Avrupalı ne de Sami dilleri arasında sayılmayan Avrasyalı, Ural-Altay dilleri diye adlandırılan dillere adapte edildi. Yani Fin-Ugor, Samoyed, Türk, Moğol, Mançu-Tunguz dilleri ve halklarının yanına Turanlılar arasına İskitleri, Hunları, Çinlileri, Japonları, Malayları, Tibetlileri, hatta bazıları Sümerlileri ve Sami Akadları da koydu. Macaristan’daki hareketin başlatıcısı İngiltere’deki *Royal Asiatic Society* örneğine göre 1910’da Turan Derneği’ni kuran, sonradan tarım müsteşarı olan Alajos Paikert’ti. İhtiraslı planlarını kurumun 1914 yılındaki toplantısında şu şekilde ifade etti: “Macar milleti büyük ve parlak bir geleceğin arifesindedir ve Germenliğin ve Slavlığın altın çağını Turan düşüncesinin takip edeceği kesindir. Altı yüz milyonluk Turan’ın zihinsel ve ekonomik liderleri olmamız için biz, Macarları, uyanmakta olan bu devasa gücün (Turan düşüncesinin) batılı temsilcilerini büyük ve zor, lakin şerefli bir görev beklemektedir”. Bu düşünceyle bağlantılı olarak savaş öncesinde “Turan şarkıları” ve diğer Turanlı halkların bir araya gelişini ilan eden eserler yayımlandı. Sándor Marki’nin derlediği ortaokul ders kitaplarından birinde Macarlığın tarihi öğrencilere Turanlı halkların tarihinin bir bölümü olarak anlatılıyordu. Trianon’un sebep olduğu şok, hareketin Avrupa karşıtlığını, bilimsel olmayan öğelerini ve megaloman hayallerini güçlendirdi. [Bu fikirdeki] yayınlar durmak bilmeyen bir çaba ile ilham verdi: “Müttefik veya en azından bir araya gelmiş Turanlı halkların kültürünün ve birleşme çabalarının en batı noktasının Macaristan olması Atilla’nın bin beş yüz yıllık ve Cengiz Han’ın ise yedi yüz yıllık planının yeniden canlandırılmasıdır” (Éva Kincses Nagy, 1991).

Dicle ve Fırat arasında yaşayan ve milattan aşağı yukarı 3000 yıl önce şehir kültürünü yaratan Sümerlilerin dilinin Macar diliyle birlikte Ural-Altay, yani Turani diller arasında sayılması Sümer-Macar akrabalığı ilişkisinin başlangıç noktasını oluşturan varsayımdı. 19. yüzyılın ortasında Babillilerin çivi yazısını okuyanlardan biri olan Fransız Julius Oppert, bu yazının Macarcaya en yakın [yazı] olduğunu düşündü. Teorisini ilk başta her iki dilin bağlantılı yapısı, yani kelime köküne yapım ve çekim ekleri eklenmesi üzerine kurdu. Benzer görüşleri başka araştırmacılar da ifade etmesine rağmen doğru şekilde, ikna edici halde dilsel ve başka kanıtlarla hiç kimse ortaya çıkamadı. 19. yüzyılın sonuna kadar uluslararası bilim dünyasında dünyada şu anda yaşayan diller arasında hiçbirinin Sümerce ile akraba olmadığı görüşü yerleşmişti.

Sümer yazısının keşfi ve Macarca ile akrabalığı doğal olarak Macaristan'a da "yayıldı" ve birçok kişi ortaya atılmış son hipotezin bilimsel doğruluğunun tartışılması konusu ile ilgilendi. Yüzyıl dönümü civarında aralarında János Galgóczi, Debrecen'li kütüphaneci Gyula Ferenczy ve gazeteci Ede Somogyi'nin de bulunduğu birçok kişi – hiçbiri çivi yazısını bilmediği halde – çok sayıdaki yayınlarında kendi görüşlerini ifade etti. Dilsel benzerlikler üzerine kurulu olan eserlerin sonucunu beklenmeyen bir şekilde ortaya çıkan arkeolojik bir buluntu da destekler görüldü. Kolozsvár'lı arkeolog Zsófia Torma, Maros kıyısındaki Tordos'ta 1870'li yıllarda çivi yazıları ve sembolleri Mezopotamya'daki buluntularla benzerlik gösteren kil tabletler ve kap kakac parçalarına rastladı. Buradan hareket ederek Torma, kadim Macarların güneşe tapımının Sümerlerin yıldız kültürüyle, bahar bayramında çiçekli direk kurulumunun Karpatlar Havzası'nda yerleşmiş geleneğinin ve farklı çiçek süslemelerinin (lale) ise kadim Mezopotamya kültürünün yaşam şekliyle bağlantılı olabileceğini düşündü. Böylece eğitilmiş dil bilimciler örneğin, Ignác Goldziher ve Bernát Munkácsi iki dilin karakteristik yapılarını adamakıllı şekilde mukayese ettikten sonra iki dil arasında hiçbir şekilde yakın bir ilişkinin olmadığı açıklığa kavuşmasına rağmen Sümeroloji yurdumuzda iki dünya savaşı arasında da moda oldu. Birçok küçük yayından sonra ilk büyük hacimli ve esaslı eser 1942 yılında Zsigmond Varga'nın kaleminden çıktı (*Ötezer év távolából*). Debrecen Üniversitesi din tarihi profesörü burada birçok selefine benzer şekilde, lakin onlardan daha çok sayıda materyalle hareket ederek Sümer dilinin Ural-Altay dil ailesinin bağımsız bir kolu olduğu sonucuna vardı. İddiasını dilsel benzerliklerle (ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve kelime hazinesi) ve din tarihindeki koşut gelişmelerle kanıtlamaya çalıştı.

Bütün Don Kışotluğu'na ve megaloman düşüncelerine rağmen bazı durumlarda yine de Turancılık ve Sümer-Macar dil benzerlikleri tezinden daha temelsiz ve daha olağandışı düşüncelerin de günışığına çıktığı görüldü. Macar halk adının Maya halk adıyla ve Meksika ile akraba olabileceğinden birçok kitabında bahseden klasik filolog József Cserép'in Macarların kadim yurdunu Orta Amerika'ya yerleştirmesi bu düşünceler arasındadır. Cserép'e göre bundan on bir bin-on iki bin yıl önce Ay'ın dış uzaya doğru olan ayrılışı ve bunun sonucunda Pasifik Okyanusu'nun ortaya çıkışı Amerikalı Macarları yurtlarından ayıran süreci başlattı. Dört-beş bin yıl sonraki bir tufan onları Eflatun tarafından bahsedilen göçlerinin ilk durağı olan Atlantis'ten de öteye sürükledi. "M" harfleriyle başlayan şahıs ve coğrafi isimlerin kanıtladığı üzere birçok kıtada yerleştiler. Bunun temelinde Cserép, Faslılar⁵⁵ ve Mauriler gibi Medleri ve isimleri "M" harfiyle başlamasa da Mısırlıları⁵⁶, Çingeneleri⁵⁷ ve Etrüsklülere de Macarlar olarak kabul etti.

Bir İngiliz subayı olan James Churchward'ın eserine dayanarak "uzak yol kaptanı" olan Jenő Csicsáky, insanlığın beşiğinin yalnızca bilinen kıtaların birinde olmadığını, Pasifik Okyanusu'nda *Mu*, yani Ana Ülke diye isimlendirilen ve binlerce yıl önce suya gömülmüş bir kıtada olduğunu düşündü. "Dünya halkları arasındaki kültürün yayılımını" buradan başlatan, "bütün dünyayı en üst seviyeden başlayarak hâkimiyet altına alan ve yöneten" atalarımızdır. Güneydoğu Asya'da olduğu gibi Orta ve Güney Amerika'da da insanlığın en eski uygarlığını onlar meydana getirmişlerdir. Buradan Cserép'e benzer şekilde Macarların ataları "Kara Mayalar" adıyla Atlantis'e, oradan da Antik Yunan kültürünü yarattıkları Akdeniz kıyılarına yelken açtılar. Bu

⁵⁵ Macarca Marokkó, Fas (ç.n.).

⁵⁶ Macarca Egyiptom, Mısır (ç.n.).

⁵⁷ Macarca Cigány, Çingene (ç.n.).

halde Macar “ne Moğol ne Ugor ne de Ari” olmadığı gibi, “tamı tamına Grek, yani Kara Maya”dır. Ugorluğun ve diğer başka Avrupa halklarının ataları, yani meydana getirenleri onlar olduğu gibi Csicsáky’ye göre benzer şekilde İskitlerin ve Etrüsklerin geçmişinde de Kara Maya kültürünü ve idaresini tahmin etmemiz gerekir. Her şeyi bir araya getirecek olursak: “Tarihin en eski zamanlarında atalarımızın yüksek seviyede bir kültüre sahip olduğunu ve bütün dünyanın hâkimi olduklarını dilimiz lavlara gömülmüş kadim buluntular gibi doğrulamaktadır. Irki saflıklarımızı ve sahip olduğumuz değerleri bugünkü Helenler gibi yeterince temiz bir şekilde muhafaza ettiğimizi göz önünde tutarak bizim dünyanın bütün sakinleri arasında, eski mirasımız olan bütün dünyanın hâkimiyetine yeniden kavuşacağımız kesin olan en soylu insan ırkı olduğumuz şüphesizdir” (Csicsáky, 1938, 211-225).

Sınır tanımaz bir hayal dünyasına sahip, amatör bir sanatçı olan Adorján Magyar 1930’lu yılların başında ilk başta Macarlığın Karpatlar Havzası’nın kadim halkı olduğunu kabul etmişti. İnsanlığın burada doğması gibi, Macar halkı da buraya herhangi bir yerden gelmemiş, burada var olmuştu. Yüzyıllar boyunca bu “kadim halkla” bugünkü Macar dilinin “ilk örneğini” konuşan “kâh kuzeye kâh doğuya kâh güneye ve batıya kendi bünyesinden sayısız göç veren” “kadim Macarlık” aynıydı. Bu halk kitleleri her yerde “büyük kültürler oluşturdular (Sümerler, Pelasglar⁵⁸, Etrüksler vb.), sonra uzun bir süreçte dilsel ve ırksal olarak değişikliğe uğradılar, gelişim gösterdiler, başka halklar arasında eridiler, lakin kendilerinden sonra bilim insanları ve araştırmacılar dünyanın farklı bölgelerinde farkına vararak Macarlık kökenini kâh oradan kâh buradan aldı şeklinde düşünsünler diye her yerde izler bıraktılar”. Árpád’ın yurt tutanları da dilsel olarak “Türkleşmiş”, buna karşın “ırki olarak Macar haleflerinin 9. yüzyılda zorluk çekmeden atalarının ikametgâh yerine geri dönen, buradan kadim zamanlarda göç etmiş bir kavime aitti (Magyar, 1930, 1-3).

İki dünya savaşı arasındaki kadim tarihin olağandışı hale gelen dönüşümlerinin incelenmesinden sonra esasında Miklós Zsirai’ye hak verebiliriz: “Kadim tarihin gariplikleri”nin arkasındaki birçok olayda Macarlığın ulusal bilincinin güçlendirilmesine, ulusal onurunun arttırılmasına yönelik bilim dışı bir çaba yatıyordu. Buna karşın gerçekte bu aykırı düşünceler – Bálint Hóman’ın da belirttiği gibi – “şüpheli anlam içeren hayal ürünü oluşumların sallanıp diğer düşüncelerin önünde yıkılması bakımından iyi oluyordu. Sanki bu durum birisinin gösterişsiz bir kadere sahip atalarını inkâr ederek, var olmayan, görkemli atalarla gösteriş yapmasıdır; ancak Macar milletinin ortadan kalkmış bir nesilden gelen Batı Avrupa halklarının atalarından hiçbir surette daha aşağı olmayan Fin-Ugor atalarını inkâr etmesinin kesinlikle mümkün olmaması da bir farklılıktır.” (Hóman, 1985, 110).

Kadim tarihe ait yanlış bilgilerin yıkılışı ve Doğu Avrupa steplerinde gezinen kadim Macarların etnik kökeni ile bağlantılı bilimsel şüphelere rağmen iki dünya savaşı arasındaki düşünce dünyasında Macar dilinin ve kısmen Macar halkının Fin-Ugor kökeninin tanınması, hatta kabulü genel bir görüş haline geldi.

János Vajda’ya⁵⁹ 1896’da Hun geleneği ile olan ayırım halen mantıklı gelmiyordu: “Binlerce yıllık halk geleneğinin doğru olduğunu – modern Macar şiirinin öncüsü bahsettiği mücadelesi hakkında – güçlü şekilde hissediyorum, fakat bunu üstlenmeyi, ilan etmeyi işkence yapsalar da, doğrudan millet ve vatan hainliğiyle suçlansam da istemiyorum, zira düşüncem büyük bir savaşın kaybedilmesinden daha büyük bir tehlikeye, daha zararlı bir etkiye sahiptir. Atilla’nın ve Hunların Macar olmadığı düşüncesi sanki benim bir damarımı kesmek veya en azından benden bir icce⁶⁰ kan akıtmak gibidir. Bu şekilde bunun bütün bir milletin onuru olduğu kesindir” (Vajda, 1896, 74). Birkaç yıl sonra Endre Ady⁶¹, ödüller dağıttığı için Akademi’yi *Tudósok hete* başlıklı şiirinde eleştirmişti: “Ostyakların yaşadığını bilenler / Ve Çeremişin ne yediğini / Lakin çok akıllı olmaya

⁵⁸ **Pelasglar:** Helen kavimlerinden önce Kuzey ve Orta Yunanistan’da, Girit ve Ege adalarında yaşayan bir halk (ç.n.).

⁵⁹ **János Vajda (1827-1897):** Sembolizmin öncüsü olan Macar şairi (ç.n.).

⁶⁰ **İcce (İtce):** 0,88 litreye denk gelen eski bir sıvı ölçüsü birimi (ç.n.).

⁶¹ **Endre Ady (1877-1919):** Sembolist Macar şairi (ç.n.).

müsaade yok”. 1906’da aynı şekilde “Góg és Magóg fiaként” ile kendini bir tuttu, daha sonra “Csaba új néperöl” ve “Hunn, új legendáról” şiirlerini yazdı. Hun geleneği hareketi iki dünya savaşı arasındaki şiirde ve nesirde de görüldü. Bununla beraber Fin-Ugor akrabalığının kabulü, Finlerin ekonomik ve kültürel olarak birleşmesinin arifesinde saygı duyulan bir niteliğe büründü. Bu durum farklı şekilde halkçı yazarları, aralarında en başta János Kodolányi’yi karakterize etti, lakin Gyula Juhász, Dezső Kosztolányi, Lőrinc Szabó veya Ferenc Móra’nın yazılarına da nüfuz etti. 1934 yılındaki bir eserinde Zsigmond Móricz, neredeyse coşkulu bir dokunaklılıkla yazdı: “Fin akrabalığının akla gelmesi Macar’ın yüreğini ferahlatır. [...] Birbirinden bu kadar uzakta olan iki halkın, en akıl ermez insan icatlarının ve alet edevatın, dilin ortak hazinelerinde bir araya gelmesinden daha şaşkınlık yaratacak bir şey yoktur. [...] İki ülke sınırsız uzaklıkta birkaç yüzyılı doldurdu. Fizyolojik görünüşü de birbirinden uzaklaşırken bedeni güzellikte de iki halk artık birbirine güçlülükle benzer olmuştu. Ancak yine de ruh yaşıyor ve ruhun temel değerleri dilin temel değerleri gibi benzeşir” (Móricz, 1978-1984, III/228-230). Elbette ki istisnalar, Turancılık, Sümer-Macar akrabalığı veya hayal ürünü başka teorilerin etkisiyle meydana gelen oluşumlar da bulunmaktadır. Aralarında Móricz ve László Németh gibi Babits ve Zilahy’nın da bulunduğu örneğin József Erdélyi’nin etimolojiye ve seslerin anlamına dair yeteneğini gülünç olarak kabul edenler de mevcuttur.

7. 1945 Sonrası: “Üretken Belirsizlik Dolu” Yıllar

1945 sonrası komünist yönetimin iktidara gelmesinden sonra Macarlığın tarihinin Marksist bakış açısına göre yeniden yazıldığı görülür. 1930’lu yıllardan itibaren erken Macar tarihi ile ilgilenen Erik Molnár, 1526 öncesi zamanların yeniden değerlendirilmesinde anahtar bir rol üstlendi. Bütün diğer halkların tarihinde olduğu gibi, Molnár her şeyden önce kadim tarih araştırmalarında da Macar halkının etnogenezisinde “Marksizm’in klasikleri” tarafından dikkate alınan genel yasaları ortaya koymaya çalıştı. Yani gelişmiş dönemlere olan geçiş sadece dış etkilerle ve intikallerle değil, aynı zamanda mutlak iç yasalarla da açıklanabilir. Bununla bağlantılı olarak “Macarlığın etnogenezisinde Fin-Ugorluğun rolünün azalması, kadim kültürünün değerinin düşürülmesi ve bununla beraber Türklüğün rolünün artması ve göçebe Türk kültürünün yükselişine yönelik” “nasyonal düşünceye sahip deformasyon” heyecanlı şekilde savunuldu. “Başka halkların boyun eğdirilmesini talep eden Macar emperyalizmine – politik açıklamayı iki dünya savaşı arasında hâkim olan bakış açısının gelişimi üzerine yaptı – yarımızın orman avcıları olarak kabul edilen Fin-Ugorlardan kökenini almasından «fatih Türklerle» olan akrabalık bağlantısı daha iyi bir cevaptı”. Bozkırın reddedilmesini geçerek Molnár daha yeni bir hipotezle ortaya çıktı: “İki dünya savaşı arasındaki görüşe göre Fin-Ugorluğun kadim yurdu ve göçleri hakkında tamamıyla yeni bir tasvir ortaya koydu. Castrén’in 19. yüzyıldaki görüşünden ve yeni Sovyet arkeolojik ve antropolojik sonuçlarından hareket ederek, üstelik biocoğrafya yönteminin güvenilirliğini vurgulayarak Fin-Ugorların ve Samoyedlerin atalarının bir zamanlar “Asya’nın derinliklerinde” Sayan civarında yaşadığı sonucuna vardı. Fin-Ugorluk daha sonra, Adronova’daki arkeolojik buluntu ile bağlantılı olarak İrani kavimlerin baskısıyla iki kola ayrıldığı Batı Sibirya’ya, Altay Dağları civarına çekildi (Afanasiyev Kültürü⁶²). Fin-Permi kolu Ural Dağları’nın ötesine göç etti, Ugorluk ise Macarların ataları ile birlikte Uralların doğu kısmında kaldı. Ugorların güney komşuları burada da İrani kültür dairesine giren İskit-Sarmat kavimleri idi. M.Ö. 2-3. yüzyılda Çin yönünden gelen Türk kavimleri Ugorluğu iki kısma ayırdı. Obi Ugorlar kuzeye doğru, Ob ve İrtiş’in aşağı akış yönünün ormanlık sahasına çekildiler, Macarlar ise batıya, bugünkü Başkır sahasına geldiler. Molnár, burada ve/veya daha sonraki zamanlarda Macar kavim birliğine “Türk kökenli öğelerin” de katıldığını ve Levedia’da ve Etelköz’de “Macar ve Türk dilini aynı oranda konuşan geçici grupların da bulunduğunu” inkâr etmedi. Buna karşın “Macar kavim birliğinin dili 9-10. yüzyılda esas itibarıyla Macarca idi” ve

⁶² **Afanasiyev Kültürü:** Altay Dağları civarında M.Ö. 3000-2500 yılları arasında Kalkolitik Dönem’de yaşanmış eski bir kültür (ç.n.).

“Göçebe yaşamının devingenliğinin yanında Türk kökenli ögeler Macarlar arasında hızlı bir şekilde eridi” diye düşündü (Molnár, 1953, II, 108).

Ellili yılların ilk zamanlarının oldukça katı diktatörlüğüne karşın Erik Molnár’ın kadim yurt görüşünü farklı bilim dallarının temsilcileri sert şekilde eleştirdiler ve hep birlikte reddettiler. Stalin’in ölümünü takiben “yumuşama”dan ve Imre Nagy’ın⁶³ hükümet kurmasından sonra daha da sakinleşen bir atmosfer içinde gerçekleşen Macar Dil Bilim Derneği’nin 1 Aralık 1953 tarihli oturumunda, önce Dışişleri Bakanı ve o zaman da Yüksek Mahkeme Başkanı olan Molnár, aslında teorisi ile bir başına kalmıştı. Arkeolog Gyula László, Bizantolog Gyula Moravcsik veya antropolog Pál Lipták gibi dil bilimciler de (Miklós Zsirai, György Lakó, Béla Kálmán, István Knieszsa, János Harmatta) Urallardaki kadim yurdun İç Asya’ya yerleşimini kabul etmemişlerdi. Verilen kararı tek başına Kodály’a atıfta bulunarak dile getiren müzik tarihçisi Bence Szabolcsi’nin ifadesinden anlamak mümkündür: “Karşılaştırmalı müzik araştırmaları bugünkü Ural civarında neyin başladığını tam olarak bilmiyor. Buna karşın Erik Molnár’ın kitabı şimdi İç Asya’nın önemini daha dinamik bir şekilde vurguluyor, İç Asya’nın karakterini giderek daha net şekilde ortaya çıkarıyor” (Czeglédy-Hajdú, 1955, 38, 43).

Péter Hajdú’nun “Macarlığın ataları hakkında” yaptığı değerlendirme, Molnár’ın kitabıyla aynı doğrultuda hazırlandı, fakat ondan biraz sonra yayımlandı. Fin-Ugor kavimlerinin “en eski yerleşim yerinin merkezinin Orta Volga ve Kama ırmaklarının yöresinde olduğu” görüşünde olan Ural dilleriyle ilgilenen genç dil bilimci Fin-Ugor karşılaştırmalı dil biliminin sonuçlarıyla uyum içindeydi. Biocoğrafyanın sonuçlarından hareket ederek “bu milletlerin sahası muhtemelen kısmen Ural Dağları’nın doğu tarafına, Batı Sibirya’ya da geçmişti” şeklindeki ihtimali ortadan kaldırdı. Bakış açısını muhafaza ederek Erik Molnár’ın görüşüne kitabının sonuç bölümünde yer verdi (Hajdú, 1953, 21).

Bununla birlikte araştırmacıların her konuda fikir birliğinde olduklarını Molnár’ın fikrinin karşısında olan grup hiçbir zaman ifade etmedi. En azından dil bilimcilerin ve başka bilim dallarının temsilcilerinin, ilk başta da arkeologların ve antropologların görüşleri “Fin-Ugoristin” yakınından geçmiyordu. “Yurt tutan Macarlık içinde Ural tipi karşısında Turanid öge ağır basmaktadır ve Ugor kökenli Macarlığın oluşum sürecinde Macarların atalarının dillerini ortadan kaldırmadan orijinal Ugor ögesine sayısal oranda üstün gelen Türk etnik gruplarının da katılması bunun kanıtıdır” şeklinde vurguladığı, o zamana kadar ki antropolojik incelemelerin sonuçlarını bir araya getirdiği 1953 yılındaki tartışmada örneğin Pál Lipták sadece Molnár ile değil, aynı zamanda o zamanki dil bilimcilerle de tartışmıştı. Bu görüşünü daha sonraki zamanlarda ifade etmese de, yeni incelemeleri temelinde Türk olduğu kabul edilen bileşenin daha da etkili olduğunu düşündü. 1958 yılındaki çalışmasında (*Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet*) Fin-Ugorlara atıfta bulunan Ural, Doğu Baltık ve Laponidlerin ırklarını sadece %17 olarak verirken, yurt tutanların Türk tabakasıyla bağlantılı olan Turanid, Pamir ve Ön Asyalı ırkların oranını %46 olarak verdi. Birçok kişinin iki dünya savaşı arasındaki görüşüne benzer şekilde yurt tutanlar arasında “iki dillilik durumu karakteristikti” görüşünün yanı sıra “Macar dilini konuşan alt ve orta toplum tabakalarının Türk dilli yönetici tabakasını kendi içlerinde eritmeleri” 9-10. yüzyıl sürecinde son buldu görüşü de devam etti (Lipták, 1977, 238).

Macar antropologlarının ilk kuşakları antropotaxonomi denilen bir yöntemle çalışıyorlardı, yani keşfedilmiş kafatası buluntularının soy ve alt soyunun nereye ait olduğunu, numunelerin içinden yüzdelik dağılımını belirliyorlar ve bu şekilde elde edilen sonuçların temelinde etnik kökenini ve coğrafi yerini takip ediyorlardı. Bir diğer araştırma eğilimi kafatası buluntularının morfolojik karakteri temelinde alan ve zaman birlikteliğini çakıştırmak, sonra da elde edilmiş ortalama değerleri farklı istatistiksel prosedürlerin yardımıyla her bir örnekle bir araya getirmek ve bulunan benzerlikler temelinde etnogenetik süreci takip etmektir. Bu, Sovyet antropologları tarafından kullanılan yöntemi Macaristan’da stajyer olarak beş yılını Sovyetler Birliği’nde

⁶³ **Imre Nagy (1896-1958):** 1953-1955 arasında ve 1956’da kısa süreliğine başbakanlık yapan Macar devlet adamı (ç.n.).

geçiren ve bu süre zarfında yoğun şekilde Macar kadim tarihi-antropoloji araştırmaları ile uğraşan Tibor Tóth kurdu. Rusya'daki ve Macaristan'daki incelemelerinin temelinde Tóth, "Azov yanındaki ve Batı Kazakistan'daki Sarmat dönemi buluntuları kadim Macarlarinki ile en büyük benzerlikleri yansıtmaktadır" ve yurt tutan Macarlığın antropolojik oluşum süreci Ural yanındaki Ugor halklarından farklıdır" şeklinde bir sonuca ulaştı. Yani gerçek kadim yurt Ural mansabında değil, Hazar Denizi'nden kuzeye doğru olmalıdır. Sordukları soruların ve yöntemlerinin farklılığından dolayı Lipták'ın ve Tóth'un sonuçları gerçekten birbirine benzememesine rağmen sabit bir çizgiye sahip olan Fin-Ugor kökeni tartışmasında ve Asyalı etkilerin gücünün ortaya çıkarılmasında aralarında bir uzlaşma olduğu görüldü (Tóth, 1965).

1950'den itibaren Peşte Üniversitesi'nde arkeoloji eğitimi veren Gyula László yeni bir görüşle öne çıktı. 1961 yılındaki kitabında biocoğrafyanın ve Sovyet arkeoloji araştırmalarının ve yeni bir yöntem olan ağaçlardan toprağa düşen çiçek tozlarının incelenmesi (pollenanalizis) temelinde Ural halklarının kadim yurdunun Orta Polonya'dan Oka ırmağına kadar yayılan kuzeydoğu Avrupa'nın ormanlık kuşağı olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Hipotezini de isimlendirdiği Svider Kültürü⁶⁴ olarak bilinen arkeolojik materyali kadim Ural halkı diye isimlendirilen bu halka bağladı. Söz konusu halktan Finliler Doğu Baltık Denizi'ne, Permiler ve Ugorlar ise Oka ırmağı kıyısına yerleşirken, Laponların ataları kuzeye, Samoyedlerinki ise doğuya göç etti. Kadim Macarlığın halk halinde teşekkül edişinin sahasını Volga'nın orta akış mecrasından sağ tarafa doğru yayılan ormanlık step kuşağına yerleştirdi (László, 1961).

Birbirini yadsıyan görüşlerle Erik Molnár tarafından edite edilen, 1964'te yayımlanan *Magyarország története*'de György Székely, kadim yurt meselesini bir sonuca bağlamadı. Molnár tarafından önerilen Sayan'daki kadim yurt fikri – eserde birçok yayını gözden geçirmiş ve çok sayıda örnek de vermiştir – "bütünüyle net şekilde görülemez". Buna karşın "muhtemelen en eski yurt olmamasına" rağmen Molnár'ın karşısında olan "dil bilimcilerimiz Fin-Ugor kadim yurdunu Orta Volga ve Kama ırmakları yöresinde bir yerde ararlar". Macarlığın içinde erimiş Türk dilli ve kökenli gruplardan metinde bahsedilmez, lakin 1945 öncesi yazında bu şekilde bir derinlik ve görüntü de yoktu. Hun ve/veya Avar ilişkisi keşfedilmemişti, buna karşın "Macar halkı Fin-Ugor dilli halklarla akrabalık ilişkisi içindedir" görüşü güçlü şekilde vurgulanıyordu. Sekellerin atalarının da yurt tutuştan sonra, bir zamanlar Erdel'e, orada bulunan sınır kuşağını koruması için yerleştirildiği görüşüne de buradan ulaşılmıştı. Erdel'in Macarca ve Latince adının benzer şekilde orman ötesindeki bölge anlamına geldiği bu şekilde açıklanabilir (Székely, 1964).

Erik Molnár'ın 1966 yılındaki ölümünden sonra dikkate alınan hipotezler arasından Sayan'daki kadim yurt teorisi açığa çıktı ve uzman Gyula László'nun Svider teorisi dahi kabul edilmedi. Bununla birlikte sorun, ilerleyen zaman içinde de tamamıyla sükûnete kavuşmadı. Birkaç yeni etimoloji, ağaç isimlerinin incelenmesi ve yeni polen haritaları temelinde Péter Hajdú, – daha sonra görüşüne Volga-Kama bölgesine yerleşmiş Urallar'daki Fin-Ugor kadim yurdu tezini de ilave ederek – 1960'lı yılların ortalarına doğru Ural, yani Fin-Ugor ve Samoyed halklarının kadim yurdunun "Pecsora'nın kaynak bölgesini de ima ederek, Orta Ural bölgesinde ve buradan kuzeye doğru Ob nehrinin aşağı ve orta akış mecrasında arayabileceğimiz" sonucuna vardı (Hajdú-Domokos, 1978, 56). Birkaç Sovyet arkeoloğu, hepsinden önce Valerij Nyikolajevics Csernyecov da benzer bir sonuca ulaştı. Sonuçlarının temelinde genç arkeolog kuşağının birçok üyesi, başta Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş olan István Fodor da Fin-Ugor kadim yurdunun Volga-Kama mansabında bulunduğu tezini kabul etti. "Ural halklarının atalarının – Fodor, 1975 yılındaki kitabında taslağını çizdi – kopan parçaları doğrudan doğruya ilk zamanlarda Avrupa'nın yapraklı orman kuşağının kuzeydeki uzantısının eriştiği Sibirya'daki tayga kuşağının batıdaki sınır bölgesinde yaşıyordu [...]. Polen incelemelerinin sonuçlarına göre bu kavuşum noktası Ural Dağları'nın kuzey kısmına, yaklaşık olarak Pecsora ırmağının kaynak bölgesine denk gelebilir [...]. Ural birliğinin dağılmasından sonra – M.Ö. 3. yüzyılda – Fin-

⁶⁴ **Svider Kültürü:** Adını Polonya'daki Swidry köyünden alan Taş Devri'ne ait bir kültür (ç.n.).

Ugorluğun önemli miktardaki parçaları daha batıya ilerlediler ve Pecsora ve Kama ırmakları vadisini nüfuslandırıdılar” (Fodor, 1975, 14, 39-40).

Hun-Macar akrabalığı tezini mesleğin uzmanı kişiler reddetti. 1971’deki sunumunda, sonra bunun temelinde hazırladığı 1973’teki büyük çalışmasında Jenő Szűcs, Simon Kézai’nin Hun tarihini deyim yerindeyse açık bir şekilde “sürekli olarak başarıya ulaşmış bir köken hayali olarak” değerlendirdi. István Fodor ise aynı tarihli eserinde “Batıdaki kronik yazarlarının geleneği ve amatör «tarih yazarlarının» icadı” sonucunda temelleri atılan “hükümdar ailesinin ve soylu sınıfın «öne çıkan» neşet ediş hadisesinin ardındaki hevesle” izah edilebilecek “bilgiye dayalı olmayan bir görüş” olarak yorumladı. Hun-Macar geleneğinin kadim neşet ediş hadisesini Gyula Kristó da temelsiz gördü. Hun-Macar ayniyeti tezi ve Atilla’nın şehrinin Buda’ya yerleştirilmesi – Fodor’a benzer şekilde vurguladı – 11-12. yüzyıl Batı kronik edebiyatının temelinde yaygınlık kazandı ve Macaristan’da kök saldı. Birçok kişi arasında Dezső Dümmerth, Ildikó Ecsedy, Gyula László ve László Sebestyén’in temsil ettiği Hun-Macar akrabalığı tezinin yine de bir şekilde bir temele dayandırılarak oluşturulabileceği azınlıkta olan bir görüştür.

Avar-Macar akrabalığı, bu bağlamda sürekliliği tezi de yaşamaya devam etti. Keszthely civarında keşfedilen bronz dökme griffon-ında⁶⁵ arkeolojik buluntularının destekleyicisi olarak 1961 yılındaki çalışmasında Imre Szántó, sadece 8. yüzyıldaki Avarları değil, aynı zamanda 10. yüzyıldaki Macarlığı, özellikle Bulcsú’nun⁶⁶ halkını düşündü ve Gyula László’ya benzer şekilde geç Avar ve Árpád dönemi buluntusu arasındaki sürekliliği vurguladı. 1960’lı yılların ortalarında Nyíregyháza’lı arkeolog-müzeci Dezső Csallány, kavim kökenli yer isimlerinin yanı sıra muhtemelen 670 civarında yerleşmiş, griff-ında süslemeli kemer tokaları kullanan geç dönem Avarların mezarlarının da bulunabileceğine ve bunların 9. yüzyıldaki Macar yurt tutanlarına ait olamayacağına dikkat çekti. Csallány, buradan 568 yılında Bayan Kağan’ın⁶⁷ önderliğinde Tuna vadisinde yerleşen Avarlığın zümresini Fin-Ugor halklarının oluşturduğu sonucuna vardı. Bu bağlamda Konstantinos Prophyrogenetos’tan beri bilinen kavim ismi hiyerarşisinin aslında sadece Árpád’ın Macarlarına değil, aynı zamanda Bayan Kağan’ın Avarlarına da ait olduğu tezi de riske girdi.

Saygın bir dil bilimci olan Dezső Pais 1967’de, saldırı halindeki Frankların önünden 800 civarında Erdel’e çekilen Sekeller içinde Avarları görmemiz gerekir şeklindeki eski bir görüşü yeniden canlandırdı. Altı madde olan tezi arasından – bir miktar kısaltmayla – konumuzla ilgili ilk üçüne atıfta bulunmaktayız: “1. Avar, Hun ile akraba bir Türk halkıdır, hatta kısmen Avrupa’ya gelmeden önce Atilla’nın Hunlarıyla anılan bir halka dahildir [...]. 2. 800 civarında Büyük Károly’un⁶⁸ Frankları Tuna havalisindeki Avar devletini yıktıkları zaman, Avarlığın Khun:Hun ögesinin bir kısmı Csigla ovasına çekildi. İsminde öneki Türkçe olan *çigla* (*cigla*) “çit, çalı engel” kelimesi bulunan bu *Csigla ovası*, aslında Maros-Aranyos-Kis ve Nagy-Szamos-Sajó sahasında, yani bugünkü Mezőség’de sınırı çizen yuvarlak bir Avar savunma yapısıdır. Bu geri çekilen Khun’ların durumlarına uygun şekilde sonradan Macarcada Székely şekline bürünen *sikil* veya *sekil* “geri (çekilen), firari” Türkçe bir isim verildi. 3. Bir başka Khun grubu Balkanlara çekildi. Uzun süre Slavlaşmış Khunav ismiyle anılan Durazzo yöresinin halkı onun içinden neşet etti. Bu şekilde eski yurttan ortaya çıktığı gibi daha sonradan geleneksel olarak grubun liderinin ismi vasıtasıyla da rol oynayan khun adının yanı sıra Sekel ismiyle eş anlama sahip Türkçe *çaba*, yani ‘uzaklaşan, uzağa giden’ adını da elde etti. Balkanlar’daki *csaba-khun*’lardan seçkin bir birlik yola çıktı ve Karadeniz’in kuzey bölgelerinden geçerek Hazar Kralı’nın ücretli birliğine katıldı. Sonra bu khunlar onlarla birlikte muhafızlık yapan, hatta evlenen ari ırka mensup,

⁶⁵ **Griffon-İnda (Griffon-Sarmaşık [kültürü])**: Geç Avar dönemine (685-695) ait olan kültür. Özellikle kemer süslemelerinde mitolojik bir hayvan olan griffon ve sarmaşık türü bitkiler kullanılmıştır (ç.n.).

⁶⁶ **Bulcsú (?-955)**: Yurt tutuş dönemindeki bir Macar reisi (ç.n.).

⁶⁷ **Bayan Kağan (I. Bayan/562-602)**: Avar Kağanlığı’nın kurucusu ve ilk hükümdarı (ç.n.).

⁶⁸ **Büyük Károly (Şarلمان/768-814)**: Frank Kralı ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru. 768-814 arasında Frank Kralı, 774-814 arasında İtalya Kralı ve 800-814 yılları arasında da Kutsal Roma-Germen İmparatoru olmuştur (ç.n.).

Müslüman *korozmi'lerin* isyanını desteklediler ve isyanları başarısız olduğu zaman Aba'ların⁶⁹ atası *Edümen*'in önderliğinde Macarlara sığındılar. Bizans İmparatoru Konstantinos Prophyrogenetos'a göre 950 civarında sekizinci Macar kavmi olarak kabul edilen, Türkçe isimlerinin anlamına göre "fırar edenler, geri çekilenler" olan *Kabarlar* bunlar olacaktır. Aynı şekilde onlardan bahseden Anonymus da sadece *khun*, yani *kun* olan isimlerini dönemde maharetli *cumanus*, yani *kun*⁷⁰ ismiyle değiştirdi" (Pais, 1967).

Bütün bunların ve Géza Nagy'nin 1914 öncesi yazılarının ve kendisinin daha önceki tezleri temelinde Gyula László 1970'li yıllarda ikili yurt tutuş teorisini geliştirdi. 9. yüzyıldaki Macar yurt tutuşu sırasında onlara müttefik olarak katılan ve aynı zamanda aslında Ogur olup Macarca konuşan ikinci dalgada yerleşmiş griff-ında [kültürüne sahip] Avarlar hakkında varsayımda bulunmanın kolay olmaması bu görüşün orijinalliyini oluşturmaktadır. 568 civarında gelen ve 670 civarında bölgeye yerleşen Avarların arkeolojik buluntusuna ve gömü adetlerinin farklılığına ve "griff-ında [kültürüne sahip olanların]" ve Árpád'ın Macarlarının iskân yerlerinin neredeyse birbiri içinden "çıkmasına" atıfta bulunur. İkinci kez gelen griff-ında [kültürüne sahip] Onogur-Macar halkının kendisi de László'ya göre iki "kavimden" oluşuyordu. "İnda'lar" Volga'nın sağ kıyısından "bitki dünyasının" taşıyıcıları iken griff sembollerini kullanan grup Altay yöresinin yerlisi olup "hayvan simgesine sahip halklar"dır. 7. ve 9. yüzyılda yurt tutanların ittifakını László'ya göre bir evlilik de perçinlemişti. Árpád'ın oğlu Zsolt'un yerel bir prensin kızını eş olarak alması şeklindeki Anonymus'un bir atfından ve Nagyszentmiklós hazinesinin incelenmesinden geç Avar, yani Macar kağanın hanedanından bir kızın Árpád'ların ailesine gelin olarak gittiği sonucunu çıkardı (László, 1978).

Gyula László'nun eski-yeni görüşü araştırmacıları böldü. Yeteri derecede güvenilecek materyalin eksik olması çoğunlukla birçok kişinin fantastik hipotezlerini çürüttü ve ancak çok az sayıda kişi kısmen veya tamamıyla kabul görececek şekilde akıl yürüttü. Memnunkluk uyandırmayan geniş çaplı kabulün Dezső Pais'in ifadeleriyle şekillenen açıklaması da Sekellerin Erdel'e gelişi hakkında değildi. Fin-Ugor kökeninin güvenilirliği içinde aşırı derecede, sonra – Gyula László'nun ifadesiyle canlarak – kadim tarihimizin en büyük sorunu bu andan itibaren "üretken belirsizlik taşıyan" hipotezlerle resmîyetini korudu.

İşlevlerine uygun şekilde kesin bilgileri yansıtmaya çalışan ders kitaplarında bu belirsizlik çok az yansıtıldı. Buna karşın farklı disiplinlere ait kısa yazılarda ve el kitaplarında esaslı bir şekilde anlaşılabilir. On ciltlik *Magyarország története*'nin 1984 yılında yayımlanan ilk cildinde Antal Bartha, farklı kadim yurt teorilerini gözden geçirdikten sonra "M.Ö. 3. yüzyılda aralarında Macarların uzak atalarının da bulunduğu Fin-Ugorlar, Volga-Kama bölgesinde yaşıyorlardı" şeklinde "olası" bir tespitte bulundu. Kolay bir şekilde cevaplanamayacağından oraya nereden geldikleri ve oradayken kimlerle temas ettikleri şeklindeki bir soruyu istemedi. "Urallardaki birleşmenin yalın yapısı içinde ve bunun dışında Urallar'da yaşayanların bir yerde birbiri ile bağlantı kurduklarını – diye yazdı – güç de olsa söylemek mümkündür" (Bartha, 1984). Eserin devamını yazan, Kézai'ye kadar giden Hun-Macar aynılığı, bir yerde akrabalık tezini ve "ikili yurt tutuş"un bununla bağlantılı olduğunu görüşünü de reddeden György Györffy'dir. 454'ten sonra doğuya çekilen Hun reislerinin ve askerlerinin yerleştiği yerin Onogur İmparatorluğu olmasının en azından olası olduğunu kabul etti. "Doğuda efsanevi hayvanlardan (dişi geyik, kurt, tuğrul), Batıda ise Truvalılardan veya Romalılarından olan neşet edişin gerçek değeri çok az olmasına" karşın Atilla'dan neşet edişin bilgisi, yani Hun kökeni bu şekilde vücuda gelebilirdi. Avar-Macar ayniyeti, yani sürekliliği tezini de aynı şekilde reddetti. İster Avarların, ister 7. yüzyılın sonunda aralarına girmiş Onogur-Bulgar kavimleri arasında "Macarca konuşan halk da olmuş olsa – diye düşündü – yurt tutuştan sonraki Macar yer ismi materyali bir destek noktası sunmamaktadır. Avar İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Karpatlar Havzası'nın en önemli halkı Slavlar oldu". Sekellerin Hunlardan neşet ettiğini aynı şekilde reddetti. Bununla birlikte

⁶⁹ **Aba'lar:** Adını Kral Aba Sámuel'den (1041-1044) alan Macaristan'daki bir halk (ç.n.).

⁷⁰ Kuman (Macarcası Kun) (ç.n.).

[Sekellerin] kesinlik içermese de Avar-Onogurların bakiye bir halkı olabilecekleri de düşünöldü. Herkes gözünü bu yeni hipoteze dikti. Buna göre Sekeller, Volga Bulgarları'nın güney grubunu oluşturan Eskil halkında ayrılmış ve onlara katılmış bir boy olarak Macar boylarıyla birlikte, ancak onların önüne geçerek Karpatlar Havzası'na gelmiş ve yerleşim yerlerini Körösök yöresinde elde etmiştir. Batılı bir kaynağın Bulcsú'nun halkı içinde macera seferi reisi olarak andığı Schaba, Körösök'ün birleşimiyle bulunabilen yer ismine (Békés) Csaba atıfta bulunur. Sekellerin reisi "Prens Csaba", Árpád'ın bir halefiyle, muhtemelen Taksony ile karşı karşıya geldiğinden ve sonra "kardeşlerinin" ona karşı olan mücadelesinde yenilgiye uğrayıp kaçtığından, burada kalan halkı Sekeller «Csigla Ovası'na» çekildiklerinden sınırlara, bu şekilde Doğu Karpatların eteklerine de ulaştılar" (Györffy, 1984).

1986'da yayımlanan *Erdély története*'nin Orta Çağ bölümlerini yazan László Makkai, Gyula László ve Dezső Pais'in adıyla anılan görüşü ve György Györffy'in hipotezini kendisini mecbur hissetmemesine rağmen her ikisini de biliyordu. "Sekelliğın zümresi en azından 11. yüzyılın başından beri Erdel'de yaşamaktadır", lakin "Háromszék havzasına ancak 13. yüzyılda gelmiştir" şeklinde kesin bir şekilde – ifade etti – (Makkai, 1986, I/292-293).

8. Ulusal Onurun Batıda Uyanışı

Sosyalist diktatörlüğün 1970'li yıllarda başlayan yumuşamasına kadar antikomünist ideolojilere benzer şekilde bilimsel olmayan kadim tarih düşünceleri de yasaklı meyveler olarak kabul edildi. Buna rağmen [bu düşünceler] 1945'ten veya 1956'dan sonra Batıya giden Macarlık çevresinde giderek yayıldı ve etkili hale geldi. En büyük temsilcisi 1947'de göç ederek Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşen tarihçi Ida Bobula'nın Sümer-Macar akrabalık tezinin alt üst edilmesi büyük bir başarıdır. Öte yandan Fin-Ugor akrabalığı içinde "mevcut olan" gerçeği, görmemeye hiçbir şekilde isteksiz olmayan Bobula, birçok takipçisinden farklı olarak genellikle bunu reddetmedi. "Fin-Ugor dil benzerlikleri çalışmalarının gerçeğın sadece bir kısmını ortaya çıkardığı" kanaatindeydi. "Son yıllardaki antropolojik ve arkeolojik keşiflerin" ve birçok olayda gülümsemeye sebep olan etimolojilerin temelinde "bütün gerçekliğı" kendisi aşağıdaki şekilde özetledi: Kuzey Mezopotamya'da kurulan ilk insan kültürünün yaratıcıları 'kadim Kafkasyalıların' zamanla 'halkları dört denize ve dört iklime doğru' yayıldılar. Bu halkların bir tanesini "takip eden yüzyıl sürecinde Batı Asya'ya akın eden ve uygarlık kuran" ve aralarına başka Ural-Altay halklarıyla birlikte Fin-Ugor halklarının da katıldığı Kafkasya'ya gelen İskitler oluşturmaktadır. "Kadim İskitya'nın madenci halkının çok eski zamanlarda Karadeniz boyunca, Tuna çizgisine sömürgeci halklar gönderdiği muhtemel gözükmektedir. Bronz Çağı insanı Macaristan'da yazılı bir yadigâr bırakmamış, fakat Mezopotamya'da ortaya çıkan ve başka hiçbir yerde görölmeyen bronz savaş çekiçlerinin ve mücevheratın kopyası kalmıştır. Macaristan'da Bronz Çağı'na ait bir mezarda sadece orada yetişen, Kızıldeniz kıyısından getirildiğı kesin olan bir istiridye bulundu. Eski Çağa ait toprak tabyalarımızı, kökeni aydınlatılmamış büyük kemer yapılarını (Csörsz árka⁷¹ vb.) Mezopotamyalı ustaların, mühendislerin yapması mümkün değildir. Bütün bunları önümüzdeki yüzyılın arkeolojisi aydınlatacaktır. Biz sadece ilk kolonicilerin geri çekilmek zorunda kaldıklarını tahmin edebiliriz, fakat bilgili bir grup insan, Zerdüşth rahiplerin teşkilatı harika bir güneş ışığına sahip, dağların çevrelemiş olduğı, güzel nehirleri bulunan «zengin havzasının ışıltılı hatırasını» muhafaza etti ve babalar geleneğı çocuklarına sözlü şekilde aktardılar: "Yeterince gücümüz olsaydı orayı geri alırdık!". Zaman değışti, imparatorluklar mücadele etti, İskityalıların muhteşem halkı azalarak yok oldu, Kavimler Göçü'nün fırtınasında birbiri ardına silindi. Fakat bir halkı, – belki en eski geleneklerin en sebatlı taşıyıcıları olan – büyük yeteneğı sahip bir aile ulus haline getirdi: Reis Árpád'ınki. Küçük millete akraba kavimler de katıldı ve Batı'ya doğru hareket ederek M.S. 9. yüzyılda Verecke Geçidi'ni geçti ve kroniklerimize göre «İskitya'dan ikinci sefer gelerek» atalarının toprağını yeniden ele geçirdi" (Bobula, 1961, 9-34).

⁷¹ **Csörsz árka:** Macaristan'da kalıntıları Antik Çağ'dan günümüze kadar kalmış olan aşağı yukarı 1260 km. uzunluğundaki bir savunma sistemi (ç.n.).

Ida Bobula ve aralarında en bilineni kariyerine subay olarak başlayan, sonra mühendis olarak devam eden ve 1945 sonrası Arjantin’de yerleşen Ferenc Jos Badiny ve Avustralya’da yeni bir yurt bulan, felsefeci, aynı zamanda mühendis olarak da çalışan Viktor Pádányi olan takipçileri açıktan açığa Macar kültürünün kadim köklerini ve Macarlığın Karpatlar Havzası’ndaki önceliğini kanıtlayarak enternasyonalizmin sirayet etmesinden yozlaşmış Macarlığın ulusal onurunun yanı sıra kadim tarihin arka planını da renklendirme amacını güdüyorlardı. [Pádányi], 1963 yılındaki eserinde, *Dentu-Magyaría*’da bu amacı bir program dâhilinde gerçekleştirdi. “Genel tarih biliminin yararsız doğruluk arayışının dışında başka bir amacının da olması saçma bir durumdur. Ancak ulusal tarih biliminin de yararsız bir doğruluk arayışından başka bir amacı yoktur” (Pádányi, 1989, 6). Bu “başka”nın ne olabileceği hakkında Ferenc Jós Badiny, şu cevabı verdi: “Sümer-Macar ayniyetinin kesin ilkelerini delil olarak gösterdiğimiz zaman, bunlar aslında yasal ve bizim olan tarihi mirasımızın doğruluğuna Macarlığın kadim mülkiyetini elde etmek için farklı «çıkart ittifaklarının» harekete geçtiği bu büyük davada tanıklık etmektedir” (Jós Badiny, 1976, 200).

Tordos’dan 18-20 km. uzaklıkta bulunan Aşağı-Tatárlak’ta (Tártária, Romanya) 1961’de keşfedilen Yeni Taş Devri buluntusu Sümer-Macar akrabalık tezine yeni bir ivme kazandırdı. Üç adet pişmiş kil tablet üzerine eski Mezopotamya piktograf yazısına büyük ölçüde benzerlik gösteren harfçikler kazanmıştı. Aralarında János Harmatta’nın da bulunduğu araştırmacılar, boyna asarak taşıdıkları tabletlerin “şüphesiz Mezopotamya etkileri altında” M.Ö. 3. yüzyılın başında veya daha erken dönemde hazırlandıklarını tespit etti. Kemikleri açılan çukurda bulunmasına rağmen yazanın kim olabileceği, hangi dili konuştuğu ve tabletlerin Erdel’de hazırlanıp hazırlanmadığı veya taşıma sürecinde Karpatlar Havzası’na ne şekilde ulaştığı bugüne kadar tespit edilemedi.

Zsófia Torma’nın 1879’daki Tordos ve Nicolae Vlása’nın 1961’deki Tatárlak’taki keşifleri temelinde muhtemelen “yüksek dağların arasından” gelmiş Sümerlerin kadim yurdunun Kafkasya, Habeşistan Ovası veya İç Asya olmadığı gibi, Karpatlar yöresi de olmadığı şeklinde Erdel’de, Macaristan’da ve yurtdışında da görüşler yayılmaya başladı. “Bunun üzerine *Karpat* kelimesinin dahi Sümer dilinde su tutan kap anlamına geldiği ifade edildi”, daha da ötesi Magura kelimesi Karpatlar’da sık görülen bir zirve ismidir ve “proto Sümer metinlerinde de sık sık kâh bir dağ kâh büyük bir bey kâh hükümdar olarak öne çıkar” (Szócs, 1971). Aralarında bu işaretlerin anlamını Miken uygarlığına kadar geri götüren Elemér Novotny’in, bundan başka Mindszenty’nin⁷² uzun bir hapis cezasına çarptırılan, sonra 1945’de sekreteri olan, 1970’li yıllardan itibaren Sümeroloji çalışmalarıyla adını duyuran András Zakar’ın da bulunduğu Sümerologların bazıları Sekel-Macar oyma yazısını da incelemelerine dâhil etti. 1976’da Zakar, şu tespiti yaptı: “Tatárlak’taki semboller ve Erdel’deki Sekel oyma yazısının sembolleri arasında ‘benzerlikler’ kurmak mümkündür” (Erdélyi, 1989, 189).

Tartışmayı en ayrıntılı şekilde inceleyen kişi, 1980’li yıllarda dört ciltlik eserini (*Keleten kél a nap*) bu konuya adanmış olan Avusturyalı cilt doktoru László Götz’dür. Bu hassas tenkitinde Fin-Ugor ekolü görüşlerini ve onun metodolojik temelini, soy ağacı teorisini, kurallı ses değişimleri tezini ve biocoğrafya yöntemini detaylandırdı. Görüşüne göre, baskın dilin, neredeyse *lingua Franca*’nın Sümer dili olduğu bölgesel dil birliğine, Ön Asya’nın sayısız küçük paleolitik-mezolitik avcı-balıkçı topluluğu arasına Urallardaki Fin-Ugor dillerini konuşan kavimler de dâhil olmuştu. Fin-Ugor kadim yurdu tam olarak “etkin hale geldiğinden” ve kuzeydeki Ural Dağları’na uzandığından dolayı yeni arkeolojik araştırmalar “kesin ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde doğrudan Ön Asya etkilerini ortaya koydular” ve böylece “Fin-Ugor atalarımızın, üstüne üstlük birçok sefer dalga dalga, kitleler halinde göç etmiş Kafkasyalı-Transkafkasyalı koloni yerleşimcilerin varlığını kazıların da kanıtladığı Oka-Kama civarındaki kadim yurtları birden şüphe götürmez hale geldi” şeklinde düşündü (Götz, 1990, 270-271).

⁷² **József Mindszenty (1892-1975):** Faşizm ve Komünizm karşıtı görüşleriyle öne çıkan Macar kardinali (ç.n.).

Bobula ve takipçileri, ilk başta yurt dışında yaşayan Macar kökenli araştırmacılar – dil bilimci Károly Lotz (1953), Türkolog-Sinolog Lajos Katona (1967), Orta Çağ uzmanı Tamás Boggyay (1969) – sonra Macaristan’daki araştırmacılar arasından dil bilimciler Péter Hajdú (1969), László Papp (1970), Atilla T. Szabó (1971) ve János Pusztay (1975), Orientalist Géza Komoróczy (1976), Gyula László (1979) ve arkeolog István Erdélyi de (1989) uzman olarak eleştiride bulundular. Sümeroloji’nin gelişimine kesinlikle bir engel oluşturmadılar. Bunun sebebi kadim tarihin diğer olağandışı temsilcilerine benzer şekilde Sümerolojinin Macar araştırmacılarının, bilim insanı dahi olmadığı gibi, aynı zamanda bilimin rasyonel ilkelerini etkisiz hale getirerek bilimsel alanda kabul gören ideologlar olmalarında aranabilir. Hatta sadece etkisiz hale getirmedi, aynı zamanda eleştirileri sık sık Macar karşıtlığıyla, “soylu yurt sevgisi”nin eksikliğiyle de mücadele etti. Atıfta bulunulan eserinde örnek olarak Jós Badiny de amacı “Budapeşte’den yönetilen, fakat başka yere bağlı [...] Yeni Babil Hükümdarlığı’nın kurulması” olan “büyük ve merkezi şekilde idare edilen bir plan dâhilinde” dünya Yahudiliği ile bağlantı kurarak Komoróczy’i eleştirdi (Jós Badiny, 1976, 92-93, 109).

Yahudiliğin Macaristan’daki, bu bağlamda küresel hâkimiyetinden kaynaklanan öfke anti semitik düşüncenin eski bir ögesidir. Arthur Koestler’in 1976’da yayımlanan kitabı (*The Thirteenth Tribe*) bu hastalıklı korkuyu besledi. Bilim tarafından reddedilen veya güçlü eleştirilere maruz kalan bu kitabında Koestler muhtemelen Yahudi inancına sahip Kazarların da (Kabarlar) Macar yurt tutanlarıyla beraber önceden birçok kez gerçekleştirdikleri üzere Karpatlar Havzası’na yalnızca gelmekle kalmayıp, aynı zamanda bunların erken Macar tarihinde baskın bir rol oynadığı iddiasında bulundu. “Macarlar – diye iddia eder – 896’da bugünkü yurtlarına göç ettikleri zaman Kabarlar olarak bilinen muhalif bir Hazar kabilesi onları idare etmekteydi ve bunlar Macarlarla birlikte yeni yurtlarına yerleştiler. Kabar-Hazarların altın ve gümüş işlerinde yetenekli oldukları bilinmekteydi; (esas itibarıyla daha geri kalmış olan) Macarlar bu beceriyi yeni yurtlarında onlardan kazandılar”. Tamamıyla temelsiz bir şekilde Macar kavim devletinin ikinci adamını, inancına sadık kalarak gururlu bir şekilde “Hristiyan olmayı reddettiğini” belirten Erdel’li Gyula’yı⁷³ da Yahudi olarak nitelendirdi (Koestler, 1976, 50, 142-143). Koestler’in bu farklı kitabını Ferenc Fejtő “yurt hasretinin alegorik bir ifadesi”, eski yurduna yönelik bir “hasret olarak” değerlendirdi. Buna karşın Jós Badiny, Karpatlar Havzası’nın elde edilişi üzerine kurgulanan planların tarihi temeli olarak gördü.

Sümer-Macar akrabalığı tezine benzer şekilde József Cserép ve Jenő Csicsáky’nin adıyla bağlantılı “kara-maya-teorisi” de yaşamaya devam etti. 1945’den itibaren Avustralya’da yaşayan Csicsáky “yeni araştırmalarının sonucunda”, “Mu”nun ne önce ne de sonra, fakat kesinlikle M.Ö. 11 542 yılının 13 Mayıs’ında battığını ve aslında “hiyerarşide Güney Amerika’ya kara mayalara uzanan birinci kolun, sonra Atlantis yoluyla Avrupa’ya gelen” ilk sakinlerinin de Mayalar diye adlandırıldığını iddia etti. Aralarında Traklar, Etrüksler, Sarmatlar, Fenikeliler bulunan Antik Çağ’ın halkları elbette ki birbiri ardına sıralanan, aynı şekilde onlardan neşet eden Hunlar, Kutrigurlar, Obogurlar ve Hungarlar akrabadır. “Karpatlar Havzası’nın zaman ve ırk yerleşimine göre de aynı halk ailesinin, Macarlığın farklı halklarının ve bu şekilde aynı kanı taşıyan gruplarının uzun zamandan beri devrolmamış mülk sahipliğini aklımıza sağlam bir şekilde yerleştirelim” (Csicsáky, 1961, 109).

Temelini Ózd’lu metalurjist Zoltán Paál’ın el yazısı şeklindeki metinlerinin (*Arvisurák*) şekillendirdiği Békéscsaba’lı mühendis László Pataky’nin el yazısı şeklinde geliştirdiği eseri Maya teziyle bağlantılıdır. Bu son bahsedilen teoriler ise İkinci Dünya Savaşı’nda savaşmış Sovyet partizanı olarak Macaristan’a gelmiş muhtemelen bir Vogul Şamanı’ndan Ózd’lu metalurjistin satın aldığı hiç kimse tarafından görülmemiş oyma yazılı metinler üzerine inşa edildi. Pataky, “ortaya çıkardığı” Cserép-Csicsáky’nin teorisini “kesin hale getirdi”: Maya prensi M.Ö. 51. yüzyılın ortasında üç oğluyla ve dört yüz atlının eşliğinde bir gemi ile Güney Kafkasya yöresine vardı. Tufandan sonra üç çocuk bölgeyi paylaştı. Káldor ve halkı güneye gitti; Magyor,

⁷³ **Erdel’li Gyula:** Anonymus’a göre yurt tutan Macarların yedi reisinden birisi olan Reis Tétény’in torunu (ç.n.).

Kafkasya'dan kuzeye ve batıya uzanan sahaları işgal etti ve burada İskit İmparatorluğu'nu kurarken Hunyor, İç Asya'ya çekildi ve Hun İmparatorluğu'nu kurdu.

Macarlığın Karpatlar Havzası'ndaki kadim yerliliği ile bağlantılı teoriyi Adorján Magyar daha da geliştirdi. 1978'de ölen yazarın önce İsveç'te, ardından rejim değişikliğinden sonra Macaristan'da da yayımlanan eserinde bugünkü insanlığın atası olan görülen “kurbağa benzeri” ve üç gözlü “kadim insan türünün” de Karpatlar Havzası'nda, ayrıntılı şekilde Csallóköz adalarında ortaya çıktığı okunabilir. Burada gelişmiş bu “Macar ırkına özgü olan” “beyin yapısı çok büyük ve gelişkin” idi ve “insanlığın ilk yüksek yetenekle donatılmış dalını temsil ediyordu”. Macarlığın kökeni ile bağlantılı her açıklama “kısmen hatalı, öte yandan kasıtlı, kötü niyetli, amacı başından beri ve bugün de her daim ve her açıdan Macarlığın kutsanmış vatanını, verimli ve her çeşit doğal zenginlik içinde bulunan mümbit toprağa ait olan hakkını tartışmak ve buna el koymak için bu hakkı kendilerine göre şekillendirmek üzere yapılan bir tarih sahtekârlığıdır (Magyar, 1995, 6-12).

Çok benzeşen hatalı teoriler arasından iki tanesini analım: Mısır-Macar ve Etrüks-Macar akrabalığı mitosu. İlki, kariyerine profesyonel bir tarihçi – Sándor Domanovszky'in öğrencisi ve destekleyicisi idi – olarak başlayan, 1944'de Nyilas Partisi'nin⁷⁴ devlet sekreteri olarak devam eden ve kariyerini sonunda Montrael'de kütüphaneci olarak noktlayan Tibor Baráth'ın adıyla bağlantılıdır. Baráth'a göre Macar kadim tarihi çıkmazı ne Sümer kökeniyle ne de Karpatlar Havzası'nın kadim halk teorisiyle çözüme kavuşabilir. Bütün bunlara Macarların kadim yurdunun Mısır'da olduğu ve “her yöne buradan dağıldıkları” şeklinde István Horvát'ı andıran bir tarzda karşı çıktı. İç Asya'yı, Aral Gölü çevresini, Indus Vadisi'ni, Kafkasya dağlık yöresini, Güney Mezopotamya'yı, güneydoğu Afrika'yı, bugünkü Türkiye'yi ve Yunanistan'ı ve Avrupa'nın diğer kısımlarını onlar nüfuslandırıdılar. M.Ö. 1. yüzyılın sonuna kadar bütün Avrupa, Fin-Ugor halklarının egemenliği altındaydı. Böylece “Árpád ile gelmiş yaklaşık bir milyon kişinin eskiden beri orada oturan Macar halkının karşısında ülke içinde sadece bir azınlık oluşturduğuna şüphe yoktur” (Baráth, 2002, III/170).

Etrüks ve Fin-Ugor dilleri arasındaki benzerlik araştırmacıların dikkatini 19. yüzyılın son çeyreğinde çekti. Etrüks tarihi ve belgeleri konusunda tanınan Jules Marth, 1913'de farklı bir kitabı bu konuya adadı. Zoltán Gombocz, 1914'de bu benzerliklerin bilim dışı olduğunu göstermesine rağmen, 1945 sonrası Batıdaki Macarlık arasında Etrüks-Macar dil, hatta etnik akrabalığı yeniden rağbet görmeye başladı. Oldukça gülünç etimolojilerle “Etrüks-Macar akrabalığının” hayali teorisini kanıtlamaya çalışan aykırı düşüncelerin en tanınan siması Kuzey Amerikalı Géza Kúr'du. Örneğin *vin* ekinin *Fince ui* (yüzmek) kelimesinden neşet ettiğini, bu şekilde yalnızca denizci anlamına gelebileceğini *vinima leniace* isimli Etrüks yazıtının keyfi incelemesinden sonra tespit etmişti. *İmi* ise eski Macarca *eme*'nin (kadın, eş) karşılığında başka bir şey değildir.

9. 1987'den Bu Yana: “Üretken Belirsizlik Dolu Dönemin” Devamı ve Kadim Tarihin Olağandışı Rönesansı

Kádár⁷⁵ rejiminin iletişim politikasının liberalleşmesi ve Batıya yapılan seyahatlerin sıklaşması sonucunda Macarların kökeni ile bağlantılı hayali görüşler 1970'li ve özellikle 1980'li yıllarda Macaristan'da da giderek daha geniş çevrelere yayıldı. 1988-89'dan itibaren Macaristan'daki yayınevleri birbiri ardına o zamana kadar yasaklı halde olan resmi bakış açısının değer yargılarıyla kaleme alınmış Macaristan'ın kadim tarih araştırmaları ile ilgili Batı kaynaklı değişik kitaplar yayımladılar. *Magyar Tudomány*'ın editörlüğünün amatör köken teorilerini isimlendirdiği 1989 yılında bilim insanları da çeşitli vesilelerle farklı “kadim tarihin aykırılıkları”nın karşısına çıktı. Bunun ilk işareti Macar Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü'nün 1987 yılında meslektaşımız István Kiszely'in “romantik” ve “hassasiyetle dolu”

⁷⁴ **Nyilaskeresztes Párt (Ok ve Haç Partisi):** II. Dünya Savaşı sırasında Ekim 1944'den Nisan 1945'e kadar Macaristan'ı idare eden Macar Faşist organizasyonu (ç.n.).

⁷⁵ **János Kádár (1912-1989):** 1956-1988 yılları arasında Macaristan'ı yöneten devlet adamı (ç.n.).

yeni “köken görüşü hakkında” düzenlediği tartışma idi. Bu görüşün esası “çok renkli, birçok daldan oluşmuş” Macarlığın “antropolojik olarak doğuda bulunan kolunun” İç Asya’ya Uygurlara uzandığı tezi idi. Kiszely, bunu ilk defa 1986’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin Uygur Otonom Bölgesi’nde bulunduğu sırada fark etmişti. Takip eden yıllarda birçok kez Uygurlara ziyarette bulundu ve makalelerinde ve röportajlarında tecrübelerinden söz etti. Bunlarda hipotezini kanıtlamak için yemek tarihinin, etnografyanın, müziğin ve antropolojinin prensiplerini gündeme getirdi (Kiszely, 1992, 156-174).

Tartışmanın ardından Enstitü Müdürü “hatalı metodları ve bilimsel etiği bir kenara koyan araştırma yaklaşımı”, yani farklı bilim dallarının “materyalinin seçici, hatalı ve vakaların kasıtlı kullanımı”ndan dolayı Kiszely’in çalışmasını – araştırma serbestliğini vurgulayarak – eleştirdiği açıklamasını ekledi. Varılan karara Kiszely, toplumda artık gözlenebilen “çok yönlü düşünce yapısının” bilimde de geçerli olması gerektiği şeklinde bir cevap verdi. Çoğulculuğa ve bilimsel araştırmanın serbest olmasına bu andan başlayarak amatör düşüncenin her şekline ve seviyesine sahip kişiler sorgulamadan güvenilir bir geçiş belgesi olarak başvurdu.

1988 yılının Aralık ayında ve 1989 yılının Şubat ayında Kőrösi Csoma Derneği, Macar kadim tarih araştırmaları hakkında bir tartışma düzenledi. Sunumlardan ve tartışmalardan sonra Macarların kadim yurdu hakkında uzmanlar arasında dahi bir görüş birliği olmadığı ortaya çıktı. Péter Hajdú ve takipçileri tarafından şekillendirilen kadim yurdu, Ural Dağları’nın kuzeydoğu, muhtemelen her iki tarafına yerleştiren görüşün karşısında, István Erdélyi, arkeoloji ve dil bilgisi prensipleri temelinde Macarların kadim yerleşim sahasını Uralların güney kısmına, Kuzeybatı Kazakistan sahasına koydu. Bernát Munkácsi’ye benzer şekilde, kadim Macarların Volga Bulgarları’nın ataları ile beraber güney yönünden, Kafkasya’nın ön bölgesinden, Volga’ya göç ettiklerini düşünüyordu.

Üçüncü olarak János Harmatta’nın bir sunum yaptığı 12 Mayıs 1989 tarihindeki Macar Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Bilimi Bölümü’nün oturumundan bahsedebiliriz. Ünlü İranist birçok yeni tespitin arasından Fin-Ugor kavimlerinin ve onların güneyinde yerleşen kadim İrani halkların gelişini tamamıyla M.Ö. 5. yüzyıla kadar geri götürdü ve tarımın ve hayvan yetiştiriciliğinin daha önceden bilinirliğini, at yetiştiriciliğini de vurgulamak suretiyle bununla bağlantılı bir açıklama yaparak öne çıktı. Türk etkisi muhtemelen daha geç bir zamanda, 6. yüzyılın ortasında Volga’daki Ogur kavimlerinin geri çekilen gruplarının onlardan daha kuzeyde oturan kadim Macarlara katıldığı zaman, bu bağlamda Macar kavimlerinin Onogur-Bulgar İmparatorluğu’nun metbuluğuna zorlandığı 7. yüzyılda gerçekleşmişti. Harmatta’ya göre “Türk karakterine sahip askeri kavim düzeni” 7. yüzyılın sonuna kadar bu şekilde oluştu. Kadim Macarlar 680’den itibaren Avar Kağanlığı ve Bulgar Krallığı arasındaki sahada yaşadığından dolayı “doğal olarak bazı gruplarının yurt tutuş öncesi Karpatlar Havzası’na, Tisa ötesine yerleşmiş olma ihtimali de vardır”. Bunun kanıtı olarak 1983’te Szarvas yanındaki geç dönem bir Avar mezarından çıkarılan dört yan yüzü üzerine iki adet oyma yazılı bir kitabe kazınmış olan kemik iğne kutusunu gösterdi. Bunlardan birisinin Türkçe olduğunu ve harflerinin Nagyszentmiklós’taki hazinenin alfabesiyle uyduğunu, buna karşın diğerinin Macarca olduğunu ve “Macar dilinin en eski metin hatırası ile” bağlantılı olduğunu keşfetmişti. İğne kutusunun zamanı 8. yüzyılın ortasına tarihlenebildiğinden Harmatta’ya göre “[iğne kutusu] Macarların yurt tutuşuna yetişen ve yurt tutan Macarlara katılan Macar ve Türk öğelerinden oluşan etnik grubun varlığının tanığıdır”. Harmatta’nın bu etnik grubu Sekellerle bir tuttuğunu belki söylememize dahi gerek bulunmamaktadır. Harmatta’nın okumasına göre kemer sahibinin adını verdiği gibi, yurt tutanların iki dilligine de atıfta bulunan bir kemerin uç kısmında keşfedilen Benepusztadaki buluntu Türk ve Macar oyma yazılarına sahip bir belgedir. Yani Konstantinos Prophyrogenetos’un Kabartların Macarca öğrendiği, lakin Macarların da öğrendikleri Türk dillerini muhafaza ettikleri tespitini doğrulamaktadır (Harmatta, 1990).

Aynı konferansta ELTE'de⁷⁶ Macar dil bilimiyle meşgul olan kürsünün yöneticisi Profesör Lóránd Benkő şunu vurguladı: “Macarlığın kitlelerinin yurt tutuş öncesi Macarca-Türkçe şeklinde iki dile sahip olması doğru olamaz, hatta mümkün de değildir” ve “Macar kavim isimlerinin kökeninden kavimlerin tek tek etnik olarak neşet edişlerini ve dil karakterlerini, bu bağlamda yurt tutuş öncesi Macarlığın bütününe bu çeşit bir birleşimini takip etmek ihtimali yoktur”. “İkili yurt tutuş şeklindeki adlandırmayı hiçbir dil ilkesi desteklememektedir. [...] Sekellerin bugün birçok dil bilimsel ölçütün doğrulamasına göre yurt tutuştan önce bugünkü topraklarının yerlisi olmaları mümkün değildir. [...] Karpatlar Havzası'nın erken yer ismi materyalinde çok sayıda bulunan Türkçe kökenli öge olduğunu varsayan isim açıklamaları, Macar dilinin bakış açısından genel itibarıyla geçerlilik kazanmamaktadır. Avar, bu bağlamda Bulgar-Türk etnik grubunun Slavlaşması daha ziyade Macarların yurt tutuş zamanında sona ermiş olabilir” (Benkő, 1990, 269-270).

Harmatta'nın ikili yurt tutuş hadisesine dair teorilerini sadece Benkő değil, uzmanların büyük bir çoğunluğu da ikna edici bulmadı. Rejim değişikliğini takiben ortaya çıkan yeni tarih görüşleri – bir istisna dışında – Fin-Ugor kökenini belirleyen bir yapıyı vurguladılar ve Hun veya Avar akrabalığı ihtimaliyle mümkünatı olmayan bir görüş diye ilgilenmediler. 1991'de milli hissiyatın çöşkusunu, öte yandan ne derece önem taşıdığını István Nemeskürty (Nemeskürty, 1991, 20) “Bilim, Hunlar ve Macarlar arasında bir akrabalık ilişkisi bulunmadığını, dillerinin de farklı olduğunu kanıtlamıştır. Atilla ve Árpád'ın iki yurt tutuşunun binlerce yıl boyunca kalıcı şekilde yaşayan geleneği Fin-Ugor kökeninin şüpheye yer bırakmayan gerçeğinin açıklamasını şüpheli hale getirmiştir” – şeklinde ifade etti. Uzmanlar arasında en büyük ayrılık kadim yurdun yeri ve kadim Macarların göç yönünün belirlenmesinde ortaya çıkıyordu. Öte yandan birçok ayrıntıda birbiriyle tartışma halinde olan çoğunluk, örnek olarak Csanád Bálint, István Fodor, Gyula Kristó, József Szentpéteri ve István Zimonyi, Macarları kuzeyden güneye ve Ural Dağları'nın doğu kısmında göç ettirdi ve Macar kadim yurdunu da Orta Urallardan doğuya, Irtis ve Tobol ırmakları civarına yerleştirmeyi düşündü. Macar kavimleri, Urallardan batıya doğru, Kama ve Bjelaja civarına ancak 5. veya 6. yüzyılda göç ettiler. Buna karşın Macaristan'da Altayistik araştırmalarını kurumsallaştıran András Róna Tas yeni bir görüş ortaya attı. O, Urallar'daki kadim yurdu Ural Dağları'nın orta kısmına, yani kesinlikle batıya doğru, Volga ve Kama civarına yerleştirdi. Macarlar güneye, Ural ırmağı bölgesine çekilirken ve burada göçebe yaşam biçimine geçerken, Obi-Ugorlar buradan Ural Dağları'nın doğu kısmına göç ettiler. Macarların bir sonraki durağı Kafkasya'nın ön bölgesi, diğer türlü Bernát Munkácsi'nin de varsaydığı Don-Kuban'daki kadim yurt idi (Róna Tas, 1997, 246-250). István Erdélyi, Macar kadim yurdunu Volga'nın orta mecrasına ve Ural Dağları'nın güneydoğu kısmının ortasına yerleştirdiğinden ve Kama-Volga yöresindeki kadim yurdu “yeteri derecede ikna edici” görmediğinden atıfta bulunduğumuz üzere diğerlerinden ayrılır (Erdélyi, 2002, 18).

“İkili yurt tutuş” teorisini aynı görüşü paylaşan iki araştırmacı Pál Engel ve Gábor Vékony kabul etti. Rejim değişikliği sırasında yayımlanmış olan *Magyarok Európában*'ın ilk cildinde Engel, 9. yüzyılda yurt tutanların “açık bir şekilde Türk karakteri gösterdiğini” vurguladı. “Yönetici tabaka – Gyula Németh'e ve takipçilerine benzer şekilde yazdı – sadece Türk ileri gelenleri tarzında yaşamıyordu, aynı zamanda kişi isimleri materyalinin kanıtladığına göre Türkçe de konuşuyordu.” Burada bulunan “Avarların Macarların bir etnik grubu olduğunu” ve “daha büyük bir Macar halk kitlesinin” 700 civarında Karpatlar Havzası'na yerleşmiş olmasının tasavvur edilemeyeceğini Gyula László'nun görüşü ile bağlantı kurarak olası gördü. Sekellerin Hun kökenini “az bir ihtimal” olarak varsaydı. Buna karşın onları Macar kavimlerinden ayrı bir şekilde Türklere, özellikle Hazarlara “kendine özgü bir ilişki ile” bağlamayı “şüpheye yer bırakmayacak şekilde” düşündü. Bunun en önemli kanıtı olarak Sekeller'in de kullandığı ve 16. yüzyılda dahi bilinen kesin şekilde Türk dili karakterine sahip olan oyma yazıyı gösterdi. Sekellerin etnik köken olarak Macar oldukları ve “yurt tutuş sırasında artık burada yerleştikleri”

⁷⁶ ELTE (Eötvös Loránd Tudományegyetem): Eötvös Loránd Üniversitesi (ç.n.).

kesindir. Bütün bunların temelinde “geç Avarların ve Sekellerin” aynı olduğu kanaatine vardı (Engel, 1990, 36-106).

ELTE’de doçent olan Gábor Vékony, Engel’den, aynı zamanda Gyula László’dan da daha ileri giderek “Fin-Ugor diline sahip Macarlığın” Karpatlar Havzası’nda ortaya çıkışını “6. yüzyıldan başlayarak hesaba katılabileceğimiz” şeklinde bir varsayımda bulundu. Dahası Macarlık 8. yüzyılda, hatta daha önceden de “Karpatlar Havzası’nın nüfusunun en önemli ögesi, daha sonraki dönemlerin bilgilerine bakarak kesinlikle en önemli halkı idi” (Vékony, 2002, 213-214).

Macarların kökeni ile bağlantılı cevap bekleyen soruların cevaplanması için birçok insan modern doğa bilimlerinin yöntemlerine, örneğin kan grubu testlerine ve arkeolojik buluntulardan elde edilen DNA incelemelerine büyük umutlar bağladı. Etnogenetik yöntemden bir mucize beklenemeyeceği kısa zamanda ortaya çıktı. Kan gruplarının bölgesel yoğunluğu, nitekim uzakta bulunan etnik ve/veya dilsel grupların yerleşim sahalarının ötesine geçmesi ve genetik karakter gösterenlerin ve dilsel-kültürel topluluklar arasında dahi mekanik bir bağlantı varsayılmaz. Japon Hideo Macumoto’nun (Hideo Matsumoto) Tamás Tauszik ile birlikte yaptığı araştırmanın sonucundan, mesela örnek olarak alınan bugünkü Macaristan’ın nüfusu içinde yer tutan %5 Mongoloid ögeden, yurt tutan Macarların etnik olarak bir araya gelişine bakarak hiçbir şekilde bir sonuca varılamaz. Bu öge daha geç bir zamanda, örneğin Tatar İstilasası sırasında veya 1944-45’de de ortaya çıkmış olabilirdi. Yurt tutan Macarlara ilişkin arkeogenetik incelemeleri ilk defa İtalyan Carmela Guglielmino ve meslektaşları gerçekleştirdi. En önemli tespitleri Macarların en yakın akrabalarının genetik açıdan ne Fin-Ugorlar ne de Türkler olmayıp “İranlılar” olarak gözükmeleridir.

Macaristan’da 2001 yılında Macar Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü’nden de birkaç meslektaşın dâhil olduğu arkeolojik gen araştırmalarıyla István Raskó ve araştırma ekibi 1990’lı yılların ortasında ilgilenmeye başladı. Sonuçlarını 2010’da Raskó şöyle özetledi: “Anne tarafının ve baba tarafının genetik incelemelerinden yurt tutuş zamanına ait buluntuların genetik olarak bir birliktelik göstermediği sonucuna varabiliriz: Halk mezarlarının buluntuları daha ziyade bugün yaşayan Macar dilli nüfusun Avrupa karakteristik özelliklerini taşıırken, klasik olarak yurt tutanlar şeklinde adlandırılanlar çoğunlukla Asya kökenli baba tarafının, bu bağlamda anne tarafının genetik özelliklerini taşıyordu. Bunların oluşumu bugün yaşayan Macar ve Sekel halkı içinde ve yurt tutuş zamanındaki halk mezarlarının buluntularında ancak çok az bir yüzdelik dilim içinde mevcuttur [aynen öyle!]. Bu durum, yurt tutanların Asya kökenli genetik örneğinin Karpatlar Havzası’nda yurt tutuş zamanında burada yaşayan, esas itibarıyla Avrupa kökenli halklarla karışarak çoğaldığını ve bugünkü Macarlığın, Sekelliğin genetik olarak diğer Avrupalı halklardan farklı olmadığını göstermektedir”. Süt sindirme yeteneğinin incelenmesi de aynı sonuca götürdü. Bugün yaşayan Macar nüfusuna karşılık yurt tutanların yaklaşık %70’inin gelişme çağında süt sindiremediği tespit edildi. Kuzey halklarının aslında %100’ünde süt sindirme yeteneği görülürken bu özellik Urallardaki Nenetsler’de⁷⁷, Udmortlar’da⁷⁸ ve Mansiler’de⁷⁹ ancak %70 oranında görülmektedir. Bunun açıklaması atalarımızın rağbet gösterdiği içeceğin kıymız, yani fermente edilmiş süt olduğudur (Raskó, 2010).

Geçmiş yılların Macar arkeogenetikçilerinin incelemeleri bu sebeple daha önceki antropolojik araştırmaların sonucunu güçlendirdi: Yurt tutan Macar kavimlerinin neşet edişlerine, etnik birleşimlerine bakarak içinde önemli miktarda Asyalı bileşenlerin bulunduğu karışık bir nüfus meydana getirdiler. Halk öğelerinin üzerini kapattığı, bugüne kadar yapılan araştırmaların sonuçları temelinde net şekilde cevap veremediğimiz bileşen kesinlikle budur. Bu karşılaştırmalı çalışmalardan sonra bir umut doğabilir. Macar kavimlerinin göçünün yönü ve 9. yüzyılda yurt tutanların ne kadarının Macarcanın yanı sıra Türkçe de konuştuğu şüphelidir. Macarların kökeni

⁷⁷ **Nenets’ler:** Samoyed halklarının kuzey koluna mensup olan ve Rusya’nın Avrupa tarafının kuzeydoğu kısmında yaşayan bir halk (ç.n.).

⁷⁸ **Udmort’lar:** Rusya’nın Avrupa tarafında Kama ve Vjatka ırmakları arasında yaşayan Fin-Ugor halklarının Fin-Permi koluna mensup bir halk (ç.n.).

⁷⁹ **Mansi’ler (Vogullar):** Batı Sibirya’da Ural Dağları’nın kuzey kısmında yaşayan bir halk (ç.n.).

ile bağlantılı bilgimiz “doğal olarak kesinlik içermeyen” şekilde karakterize edilmiş durumu sürdürmektedir.

Macarların kökeni ile bağlantılı farklı hatalı bilgilerin cazibesi rejim değişikliğini takip eden yıllarda azalmadığı gibi artış gösterdi. “Özgürlük – Türkolog István Vásáry, rejim değişikliğinden yaklaşık iki yıl sonra üzüntü verici bir şekilde tespit ettiği üzere – sadece bir düzen değil, aynı zamanda her alanda gayri kanuni hareket ve kargaşa da getirdi. Bu durum, amatörlüğün ve siyasallaşmanın görülmemiş ölçüde sahada hâkim olması anlamına geldi. Macar kadim tarihinin köşe taşlarından birisi olarak kabul edilen, bilimsel olarak doğrulanmış, Fin-Ugor dil akrabalığını şüphe ile karşılamak ve hayatlarında Macarcanın dışında yabancı bir dil öğrenmemiş insanların Karpatlar Havzası’nın kadim dili ve diğer safsatalar hakkında yeniden Sümer teorisinden başlayarak konuşması moda haline geldi” (Vásáry, 2008, 8). Sansürün ortadan kalkması ve zihinsel çok düşünceliliğin yanı sıra değişen teknik ortam da kadim tarihin olağandışı yayılımına yardımcı oldu. Bilimsel kontrolü olmayan TV programları ve doğruluğu ispatlanamayan internet forumları vasıtasıyla aralarında orijinal olanların nadir şekilde yer aldığı hayali tasvirler, inançlar ve yanlış görüşler ortaya çıktı, bunlar daha önceden bu tür sorularla ilgilenmediği görülen toplumsal gruplara da ulaştılar. İnsanların büyük çoğunluğu yaşamın içine işlemiş diğer sorulara benzer şekilde Macarların kökeni üzerine de basit ve net bir cevap beklemektedir ve bilimin bu cevabı niteliğinden dolayı açıklayamamasının ardından ortam yanlış anlamalara, aldatıcı hayali oluşumlara, mistik öğelere, hatta sıklıkla geçmişte üzeri örtülmüş şarlatanlıklara kaldı. *Kapu* isimli derginin 1999/4 sayısında yayımlanan, Védőkar Derneği’nin kesin isim veya isimler olmadan bir araya getirdiği bütün bu eski-yeni yanlış bilgiler, problemlerle dolu bu konunun derlenip toparlanmış şeklidir. Buna göre (1) “Macar, dünyanın en eski halkı olmadığı halde, dünyanın en eski halklarından biri sayılır”; (2) “Macar dili, dünyanın en eski dili olmadığı halde, dünyanın en eski dillerinden biri kabul edilir”; (3) “Macarlık bir zamanlar dünyaya hükmeden İskitlerin (Sikul⁸⁰, Pelasglar, Sümer, Sarmat, Hun, Budin, Avar vb.) geriye kalan tek bakiyesidir”; (4) Macarların ilk kralı Aziz István olmadığı gibi, Tufan’ı takip eden yıllarda “kadim Kral Nemrut”tu; (5) Macarların kadim yurdu Uralların batısında veya Asya’da bir yerde değil, Karpatlar Havzası’ndaydı; (6) İskit Macarlık “Asya’dan gelen bir halk” değildir, “Avrupa’nın kadim yerleşimcisidir”; (7) “Macarlığın ana kitlesi” göçebe değildir, “kadim zamanlardan beri yerleşik bir hayat tarzı sürmüştür”; (8) Yurt tutuş 896’da gerçekleşmemiş, “yurdun yeniden tutuluş” hadisesi “silahlı yabancı yağmacılardan geri alınmasıdır”.

Yanılgımız, yukarıdakilerden daha tutarsız tespitlerin hayal edilemeyeceğini düşünmek olur. Ona göre “Karpatların Macar ırkı”nın da dünyadaki diğer halklara benzer şekilde bir uzay gemisi ile dünyaya geldiğini söyleyen Elek Plessa buna bir örnektir. Uzay gemisi Erdel’de Gyulafehérvár’a inmiş, Macar ırkı “Ür-Ös”ten dolayı bu bölgeyi yurdu olarak benimsemiştir. Bunun için “Trianon’daki ve Moskova’daki [aynen öyle!] barış antlaşmasının teklif edenleri olan Cizvitlerin felaketleri yakın bir zamanda sona erebilir” (Nagy Károly, 2003, 327-351). Ya da zamanında Hunların yurtlarını⁸¹ ısıttığı gibi aynı şekilde küremsi evlerini bir kristalle ısıtan ve yüzyıllardır yaşayan, siyah Bocskai şapka⁸² giyen, zaman zaman Sirius’tan geçmiş nesillerle yurdu ziyaret eden, Macar dilinde sistemli şekilde iletişim kuran Tuğrul⁸³, Erdel’li Gizella Bartha’dır⁸⁴. Bu geçmiş nesiller herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde ortaya çıkabilirler, yine de daha ziyade Csíksomlyó’da ayrılış zamanında görülürler (Sándor, 2001, 56-57).

Kadim tarihin olağandışı düşünceye sahip fanatikleri bundan böyle bilimsel düşüncenin temsilcileri karşısında güvenilmez olarak nitelenmekte, hatta bilim insanlarının insani saygınlığını ve Macarlığını şüpheli hale getiren bu güvenilmezlik durumunun yansımaları sık sık eleştirilmektedir. İnternet forumlarındaki genellikle isimsiz yorumcuların yanı sıra bu bulaşıcı

⁸⁰ **Sikul (Siculi):** Sekel (ç.n.).

⁸¹ Çadır (ç.n.).

⁸² **Bocskai şapka:** Ön tarafı siperlikli bir şapka çeşidi (ç.n.).

⁸³ **Tuğrul (kuşu):** Türk ve Macar mitolojisinde önemli yer tutan efsanevi kuş (ç.n.).

⁸⁴ **Gizella Bartha:** Macarların kökeni sorununa fantastik yaklaşımlar getiren yazar (ç.n.).

hastalık geçmiş yıllarda bir zamanlar Gyula László'nun öğrencisi olan arkeolog-müzeci Konél Bakay'ı da etkilemişti. Bakay, yeni yazılarında sadece Avarların ve "belki" "Hun-Sarmat kavimlerinin bir kısmının da" Macarca konuştuğunu ve bu yüzden Álmos'un ve Árpád'ın "kardeş halk olarak" kabul edilen Atilla'nın "bakiyeleri" olmadığını, aynı zamanda "Macarlığın bahsi geçen Fin-Ugor halklarıyla bir akrabalığı bulunmadığını" ve bu konuda "Macar karşıtı" başka bir görüş içinde olmadığını da belirtti. "Objektif bir araştırma adına modası geçmiş Fin-Ugor kadim tarih teorisine bağlanan bu inatçılık kabul edilemez. [...] Macar halkının geleneksel bilincinde bin yıldan beri, üyeleri en azından üç bin yıldır dünyada belirleyici bir faktör olan büyük bir geçmişe sahip, İskit-Hun-Avar ailesine mensup kadim bir halkın nesilleri olduğumuz yaşamaktadır. Bu atlı okçu halkların kendileri diğer halklardan çok şeyler alırken bütün dünyaya da birçok öge vermiştir. Şayet bu bilinci kendi dışımızda yok etme konusunda başarılı olursak, bu konu üzerine eğitim görmüş «uzmanlar» kendimiz hakkında bugüne kadar bildiğimiz ve inandığımız herşeyi kuşku duyar hale getirmeyi başarırca, o zaman tarihsel savunma sistemimiz çözülür ve bütünüyle kendi kimliğimizden vazgeçmemiz yalnızca zaman sorunu olur" (Bakay, 2010, 51, 98-99).

Jós Badiny, Bakay ve diğerlerine göre bilimin görevi sadece gerçeği aramak değil, aynı zamanda – bilimsel olmayan araçlarla, gerçek olmayan şeyler üzerine inşa edilmiş yalan yanlış mitoslarla olsa bile ulusal bilinci de güçlendirmektir. Belki bu görüşün tehlikelerini ortaya çıkarmaya gerek yoktur. Tarih yazımının bilinen işlevinin yerine geçmişin durumunu yansıtan tez halindeki bir ideoloji ve propaganda tarih yazımının kendisinin sonu demektir. Avrupa'nın 20. yüzyıl tarihinden buna ilişkin iki örnek biliyoruz: Hitler ve Stalin. Bilimsel bilgimiz bu seviyeye inmişse büyük bir sıkıntı vardır. Bilincimizin sınırlarının kabul edilmesi yalanlar ve yarı doğrular üzerine inşa edilmiş "kesinliklerden"den her daim daha çoğunu mümkün kılar. Tıpkı iki yüz yıl önce August L. Schlözer'in⁸⁵ Keresztély János Engel'e⁸⁶ yazdığı gibi: "Doğruyu bilmek bir yalana inanmamak kadar değerlidir". Öte yandan bir milletin gücü genellikle geçmişinin parlak olmasına bağlı değildir. Ortak başarısızlıklar – buna milletin durumuyla ilgilenen Ernst Renan⁸⁷ 1882 yılındaki konferansında dikkat çekmişti – aynı şekilde başarıyla gerçekleştirilen eylemler gibi bir araya getirici ve harekete geçirici bir ivmeyle gerçekleştirilebilir ve geçmişin bu şekilde veya o şekilde yorumlanmasına bağlı olmayan bugüne ve geleceğe yönelik ortak arzu daha önemlidir. Finliler, beş yüz yıl içinde yalnızca dilleri ve etnik kökenleri Fin-Ugor olduğu için değil, aynı zamanda Renan'ın özdeyişini de ciddiye aldıkları için Avrupa'nın en başarılı milletleri arasında girdiler. Kadim tarihimizin alımlı hale getirilemeyip buna mukabil kötülenmesinden dolayı olduğumuz yerdeyiz.

Anahtar Kelimeler: *Etnik köken, yurt tutuş, dil akrabalığı, kadim yurt, kadim tarih.*

KAYNAKÇA

- ANONYMUS (1999): *A magyarok cselekedetei*. (Ford. És jegyz. Veszprémy László) Osiris, Budapest.
- BADINY, Jós Ferenc (1976): *Mah-Gar a Magyar! Szerző*, Buenos Aires.
- BAJZA, [József] (1863): *Összegyűjtött Munkái I–VI. köt. 2. kiad.* Heckenast Gusztáv, Pesten.
- BAKAY, Kornél (2010): *Hogyan lettünk finnugorok?* Kisenciklopédia 1. Hun-Idea, Budapest.
- BARÁTH, Tibor (2002): *A magyar népek őstörténete*. Egyesített kiadás I–III. köt. Püski, Budapest.
- BARTHA, Antal (1984): *A magyar nép őstörténete*. In: Székely György (szerk): *Magyarország története (I–X.)*. I. köt. Előzmények és magyar történet 1241-ig. Akadémiai, Budapest, 375–574.
- BENKŐ, Lóránd (1990): *Őstörténetünk és a magyar nyelvtudomány*. Magyar Tudomány. 161, 267–272.
- BÉL, Mátyás (1984): *Hungáriából Magyarország felé*. Szépirodalmi, Budapest.

⁸⁵ August Ludwig von Schlözer (1735-1809): Alman tarih yazarı (ç.n.).

⁸⁶ Keresztély János Engel (1770-1814): Macar tarih yazarı (ç.n.).

⁸⁷ Ernst Renan (1823-1892): Fransız filozof, tarihçi ve yazar (ç.n.).

- BOBULA, Ida (1961): *A sumér-magyar rokonság kérdése*. Editor Esda, Buenos Aires
- BONFINI, Antonio (1995): *A magyar történelem tizedei*. (Ford. Kulcsár Péter) Balassi, Budapest
- BUDAY, É'saiás (1833): *Magyar Ország Históriaja a 'Mohátsi veszedelemig. I–III*. Trattner és Károlyi, Pesten.
- CZEGLÉDY Károly – Hajdú Péter (szerk.) (1955): *A magyar őstörténet kérdései*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság vitaülése. 1953. december 1. Akadémiai, Budapest.
- CSICSÁKY, Jenő (1938): *„Mu” az emberiség szülőföldje*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- CSICSÁKY, Jenő (1961): *A magyar nemzetcsalád útja Távolt Nyugatról Távól Keletig*. Hungarian Publishing Company Ltd., Sydney.
- DOMOKOS, Péter (1998): *Szkitiától Lappóniáig. A nyelvrokonság és az őstörténet kérdéskörének visszhangja irodalmunkban*. Universitas, Budapest.
- ENGEL, Johann Christian von (1813): *Geschichte des Ungarischen Reichs*. Erster Theil. F. Volke, Wien.
- ENGEL, Pál (1990): *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig*. Háttér, Budapest.
- ERDÉLYI, István (1989): *Sumér rokonság?* Akadémia, Budapest.
- ERDÉLYI, István (2002): *A magyar honfoglalás és előzményei*. Mundus Magyar Egyetemi, Budapest.
- FODOR, István (1975): *Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás*. (Magyar História) Gondolat, Budapest.
- GÖTZ, László (1990): *Keleten két a nap*. Népszava, Bp.
- GYÖRFFY, György (1984): *A honfoglalás és megtelepedés; A kalandozások kora*. In: Székely György (szerk.): *Magyarország története (I–X)*. I. köt. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Akadémiai, Bp., 577–716.
- HAJDÚ, Péter (1953): *A magyarság kialakulásának előzményei*. Akadémiai, Budapest.
- HAJDÚ, Péter – Domokos Péter (1978): *Uráli nyelvrokonság*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HARMATTA, János (1990): *A magyarság őstörténete*. Magyar Tudomány. 161, 243–260.
- HEGEDŰS, József (2003): *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Akadémiai, Budapest.
- HÓMAN, Bálint (1925): *A magyar hún-monda és a húnhagyomány*. Stúdium, Budapest.
- HÓMAN, Bálint (1921): *A székelyek eredete*. In: Hóman Bálint: *A történelem útja*. (Szerk. Búza János) Osiris, Budapest, 144–163.
- HÓMAN, Bálint (1985): *Ősemberek—ősmagyarok*. (Sajtó alá rend. Szendrey Tamás – Clementis-Záhony Botond) Hungarian Cultural Foundation, Atlanta, GA.
- HÓMAN, Bálint – Szekfű Gyula (1941): *Magyar történet*. (Hetedik kiadás) I–V. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- HORVÁT, István (1825): *Rajzolatok a ' magyar nemzet legrégebb történeteiből*. Trattner Mátyás, Pesten.
- HORVÁTH, Mihály (1860): *Magyarország történelme. I–II*. Heckenast Gusztáv, Pesten.
- HUNFALY, Pál (1864): *A ' vogul föld és nép*. Eggenberger Ferdinánd, Pest.
- HUNFALY, Pál (1876): *Magyarország ethnographiája*. MTA, Budapest.
- HUSZTI, András (1791): *Ó és Újj Dácia, azaz Erdélynek régi és mostani állapotjáról való Historia*. Diénes Sámuel, Bétsben.
- JÓKAI, Mór (1854): *A magyar nemzet története*. Heckenast Gusztáv, Pesten.
- KAZINCZY, Ferenc (1808): *Tübingiai pályaműve a magyar nyelvről*. (Kiad. Heinrich Gusztáv) MTA, Budapest, a tanulmányban használt kiadás: 1916, MTA, Budapest.
- KÉZAI, Simon (1999): *A magyarok cselekedetei*. (Ford. Bollók János) Osiris, Budapest.
- KINCSES, Nagy Éva (1991): *A turáni gondolat*. In: Kincses Nagy Éva (szerk.): *Őstörténet és nemzettudat 1919–1931*. Magyar Őstörténeti Könyvtár, Szeged.
- KISZELY, István (1992): *Honnan jöttünk?* Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- KODOLÁNYI, János, ifj. (szerk.) (1973): *A finnugor őshaza nyomában*. Gondolat, Budapest.

- KOESTLER, Arthur (1976): *The Thirteenth Tribe. The Khazar Empire and its Heritage*. Random House, New York, magyar kiadása: A tizenharmadik törzs. (Fordította: Rózsahegyi István) 1990, Kabala Kft.
- KUUN, Géza, comes (1892–1895): *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis*. Historia antiquissima I–II. Antonio Herrmann, Claudipoli.
- LANGÓ, Péter (2007): *Amit elrejt a föld... A 10. Századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében*. L'Harmattan, Budapest.
- LÁSZLÓ, Gyula (1944): *A honfoglaló magyar nép élete*. Magyar Élet, Budapest.
- LÁSZLÓ, Gyula (1961): *Őstörténetünk legkorábbi szakaszai*. Akadémiai, Budapest.
- LÁSZLÓ, Gyula (1978): *A „kettős honfoglalás”*. Magvető, Bp.
- LIGETI, Lajos (1943): *Az uráli magyar őshaza*. In: Ligeti Lajos (szerk.): *A magyarság őstörténete*. Pázmány Péter Egyetem–Franklin Társulat, Budapest, 36–70.
- LIPTÁK, Pál (1977): *A magyar őstörténet kérdései az antropológiai kutatások alapján*. In: Bartha Antal – Czeglédy K. – Róna-Tas A. (szerk.): *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Akadémiai, Budapest.
- LOSONTZI, Hányoki István (1942): *Hármas Kis Tükör*. (Bev. Osváth Ferenc) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- MAGYAR, Adorján (1930): *Kérdések. Ázsiából jöttünk-e vagy európai ősnép vagyunk?* Pestvidéki Nyomda, Vác.
- MAGYAR, Adorján (1995): *Az Ősműveltség*. Magyar Adorján Baráti Kör, Budapest.
- MAKKAI, László (1986): *Erdély a középkori Magyar Királyságban (896–1526)*. In: Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története I–III*. Akadémiai, Budapest, I. A kezdetektől 1606-ig. 235–408.
- MARCZALI, Henrik (1895): *A vezérek kora és a királyság megalapítása*. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története I–X*. Athenaeum, Budapest.
- MOÓR, Elemér (1933): *A magyar nép eredete. Kritikai tanulmány*. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged.
- MOLNÁR, Erik (1953): *A magyar nép őstörténete*. Szikra, Budapest.
- MÓRICZ, Zsigmond (1978–1984): *Tanulmányok I–III. köt.* Szépirodalmi, Budapest.
- NAGY, Géza (1895): *Magyarország története a népvándorlás korában*. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története I–X*. Athenaeum, Budapest.
- NAGY, Géza (1907): *A honfoglalók*. Ethnographia. 18, 257–268., 321–339.
- NAGY, Géza (1908): *A honfoglalók és a turkok*. Ethnographia. 19, 65–80., 257–271.
- NAGY, Károly (2003): *Őshazakeresőink nyomában*. Magyar Könyvklub, Budapest.
- NEMESKÉRI, János (1943): *Az embertan és a magyar őstörténet*. In: Ligeti Lajos (szerk.): *A magyarság őstörténete*. Pázmány Péter Egyetem–Franklin Társulat, Budapest.
- NEMESKÜRTY, István (1991): *A bibliai örökség. A magyar küldetésstudat története*. Szabad Tér, Budapest.
- NÉMETH, Gyula (1930): *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Hornyánszky Viktor Rt., Budapest.
- PADÁNYI, Vikor (1989): *Dentu-Magyararia*. Turul, Veszprém.
- PAIS, Dezső (1967): *A magyarsággal kapcsolatos IX–X. századi népelemek és népmozgalmak – A székelyek eredetéhez és a székelység kialakulásához*. Magyar Nyelvőr. 63, 71–73.
- PÁPAY, József (1909): *Nyelvünk finnugor eredetének kérdése Sajnovics és Gyarmathi fellépéséig*. Debrecen.
- PETTHŐ, Gergely (1753): *Rövid Magyar Kronika*. Kassa.
- PUSZTAY, János (1977): *Az „ugor-török háború” után. (Gyorsuló idő)* Magvető, Budapest.
- RÉVAI, Miklós (1912): *Magyar nyelvi és irodalmi kézikönyve*. „A’ Magyar deáki történet” (Szerk. Dr. Rubinyi Mózes) MTA, Budapest.
- RÓNA-TAS András (1997): *A honfoglaló magyar nép*. Balassi, Budapest.
- SÁNDOR, Klára (2011): *Nyelvrokonság és hunhagyomány*. Typotex, Budapest.
- SZALAY, László (1852): *Magyarország története I–II*. Geibel Károly, Lipcse.
- SZEKÉR, Joakim (1791): *Magyarok’ eredete a’ régi és mostani Magyaroknak nevezetesebb tselekedeteivel együtt*. Pozsonban és Komáromban.

- SZÉKELY, György (1964): *A honfoglaló magyarság kialakulása, Magyarország története a honfoglalástól Mohácsig*. In: Molnár Erik (szerk.): *Magyarország története I–II*. Gondolat, Budapest, 29–45.
- SZŐCS, István (1971): *Sumér és Szemere*. *Korunk*. 30, 1556–1565.
- THURÓCZY, János (1980): *A magyarok krónikája*. (Ford. Horváth János) (2. kiad.) Európa, Budapest.
- THURY, József (1896): *A magyarok eredete, őshazája és vándorlásai I–IV*. *Századok*. 30, 677–692., 778–803., 880–917.
- TÓTH, Tibor (1965): *A honfoglaló magyarság ethnogenezisének problémája*. *Antropológiai Közlemények*. 9, 139–143.
- RASKÓ, István (2010): *A honfoglaláskor genetikai nyomai*. *Vasi Szemle*. 64, 129–132.
- VAJDA, János (1896): *Magyarság és nemzeti önérzet. Kóros áramlatok*. Singer és Wolfner, Budapest.
- VÁMBÉRY, Ármin (1882): *A magyarok eredete. Etnológiai tanulmány*. MTA, Budapest.
- VÁMBÉRY, Ármin (1895): *A magyarság keletkezése és gyarapodása*. Franklin Társulat, Budapest.
- VÁSÁRY, István (2008): *Magyar őshazák és magyar őstörténészek*. Balassi, Budapest.
- VÉKONY Gábor (2002): *Magyar őstörténet – magyar honfoglalás*. Nap, Budapest.
- VIRÁG, Benedek (1816): *Magyar Századok*. Királyi Universitas, Budán.
- ZICHY, István, gróf (1939): *Magyar őstörténet*. Magyar Szemle Társaság, Budapest.
- ZSIRAI, Miklós (1937): *Finnugor rokonságunk*. MTA, Budapest.
- ZSIRAI, Miklós (1943): *Őstörténeti csodabogarak*. In: Ligeti Lajos (szerk.) *A magyarság őstörténete*. Pázmány Péter Egyetem–Franklin Társulat, Bp., 266–289.